

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

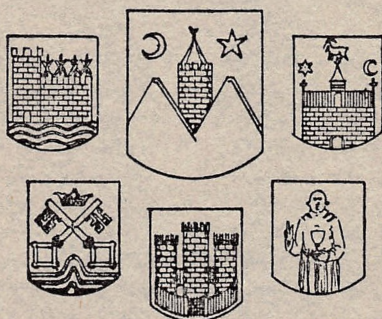
HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

Storebro i Næstved 1835. Efter akvarel af Fabritius Tengnagel.

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

ÅRBOG 1968

NY RÆKKE . BIND 7
HEFTE 2

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

der er stiftet 1912, har som formål at vække og nære den historiske interesse i amtet og fremme studiet af dets historie

- a) ved udgivelse af en årbog og eventuelt andre skrifter med emne fra amtets historie,
- b) ved afholdelse af møder med foredrag, fortrinsvis om lokalhistoriske emner, og af udflugter til historisk interessante steder, såvel inden for amtet som i andre dele af landet,
- c) ved afholdelse af studiekredse, aftenhøjskole, hjemstavnsaftener o. l. med emne fra amtets historie,
- d) ved indsamling af historiske oplysninger om steder og personer i amtet.

Samfundets styrelse består for tiden (1971) af pastor J. L. Frederiksen, Stege, fru Bente Hansen (kasserer), Næstved, gårdejer Knud Hansen, Holme Olstrup, skoleinspektør Axel P. Jensen, Hårlev, viceskoleinspektør, forstander K. Rich. Jensen, Store Heddinge, retsassessor Niels Johansen, Præstø, lektor F. Michelsen, Næstved (formand), amtsskolekonsulent J. Ingemann Petersen, Glumsø, (næstformand og sekretær) og dommer T. Worsaae, Vordingborg. — Redaktionsudvalget består for tiden af formanden, J. L. Frederiksen, Knud Hansen, Axel P. Jensen og T. Worsaae.

Indmeldelser til Historisk Samfund modtages af styrelsens medlemmer. Kontingentet, for tiden kr. 15 årligt, indsendes efter modtagelsen af årbogen.

Om ældre årgange af samfundets årbøger se omslagets 3. side.

BARMOSE-GRUPPEN

PRÆBOREALE BOPLADSFUND MED SKIVEØKSER

I SYDSJÆLLAND

Foreløbig meddelelse af *Axel Degn Johansson*

I artiklen „Sydsjællands oldtidsbebyggelse“ i årbøger for Historisk Samfund for Præstø Amt 1964 omtales s. 272–273 to fund af tværokser af elgtak. Efter tilsvarende stykkers forekomst i et øst-engelsk bopladsfund fra Star Carr i Yorkshire henføres de til præborealtid (ca. 8300–7000 f. Kr.), da det nuværende Danmark under en kraftig temperaturstigning efter sidste istid var blevet dækket af en lysåben skov, præget af bævreasp, birk og fyr. Fra Skåne kendes en lille gruppe af elgtakokser af samme type som Star Carr-fundets, hvoraf to med sandsynlighed og én med sikkerhed er dateret til præborealtid ved pollenanalyse¹). Der kan da være rimelig grund til at antage, at også de sydsjællandske stykker skal henføres til denne tidlige skovtid. De var, da artiklen blev skrevet, tilsyneladende de eneste præboreale fund fra Sydsjælland, der dog har ydet så mange store bopladsfund fra Maglemosekulturen i den efterfølgende boreale periode (ca. 7000–6000 f. Kr.).

Mangelen på bopladsfund fra præborealtid har hidtil været en svaghed i det sjællandske arkæologiske materiale og forekom uforståelig, da man fra Sjælland og Skåne har flere bopladsfund fra den langt ældre Brommekultur i Allerødtid (ca. 9700–9000 f. Kr.).

I Jylland fik man i 1936 kendskab til et bopladsfund fra slutningen af præborealtid ved Therkel Mathiassens undersøgelse af Klosterlund-fundet ved den udtørrede Bølling sø i Midtjylland²). Fundet repræsenterer en tidlig fase af den jyske Maglemosekultur, som Mathiassen benævnte Klosterlund-kulturen. Senere er der fremkommet flere bopladsfund af Klosterlund-karakter i Kongensmose

(Draved mose) syd for Løgumkloster³). C-14 dateringer af trækul fra disse bopladser rækker tilbage til ca. 7300 f. Kr.⁴). En betydelig mangel ved de jyske fund er, at materialer af ben og hjortetak ikke er bevaret på grund af jordens ringe kalkholdighed. Herved kan sammenligning med andre fund alene ske ved materialer af sten.

Blandt Klosterlund-fundets mikrolither indgik en lille gruppe af store og grove lancetter, der, som Therkel Mathiassen gør opmærksom på⁵), svarer til de pilespidser, der blev fundet sammen med det berømte fund af et urokseskelet fra Vig i Odsherred, Nordvestsjælland⁶). Ad naturvidenskabelig vej er Vig-fundet dateret til præborealtid.

Dette fund viser, at jægergrupper med bue og pile med store lancetmikrolither som spidser har jaget storvildt i præborealtidens sjællandske skove, men der skulle gå mere end et halvt århundrede, inden man fik kendskab til deres bopladser.

Dette skyldes nok mere end et tilfælde. Ældre stenalderens jægere og fiskere yndede i den tørre sommertid at lægge deres bopladser på tørvefladen nær åbent vand eller flydende tørveøer i de daværende søer, nutidens moser. Under søens tilgroning fulgte man sommer efter sommer den vigende søbred udefter. Heraf følger, at de ældste bopladser ligger nær land. Udefter bliver bopladserne gennemgående yngre og yngre, men naturligvis kan holme i søen, der indbød til bosætning, komplicere denne fordeling.

Da næsten alle bopladsfund i moserne er fremkommet ved tørvegravning eller smuldtagning ude i mosernes dybere, mere tørverige bassiner, er det ikke mærkeligt, at man hidtil har savnet bopladsfund fra præborealtid, hvor tørvedannelsen ikke var så fremskreden, og bopladserne måtte ligge ganske nær den oprindelige søbred. Her er tørvelaget i regelen ikke så tykt og har derfor ikke haft så stor interesse ved tørveudnyttelsen. Flere af disse arealer har endda tidligt kunnet afvandes og opdyrkes, så tørven her er helt eller delvis formuldet.

En anden gruppe af bopladser ligger på dyrket markjord i mose-randen. Det er måske vinterbopladserne. Velegnede lokaliteter har været beboet gang på gang af skiftende kulturgrupper gennem årtusinder, og i sådanne fund er det umuligt med fuld sikkerhed at udskille, hvad der hører til de enkelte bosættelser.

Gennem den sidste halve snes år har man i Sydsjælland ofret megen interesse og tid på opsporingen af nye bopladser i og ved moserne. Dette har øget antallet af kendte bopladser betydeligt og tilvejebragt et stort nyt oldsagsmateriale, som endnu ikke har været videnskabeligt bearbejdet. Enkelte bopladser virkede meget gamle ved deres primitive flintteknik og indhold af grove lancetmikrolither. Da der imidlertid også fandtes skiveøkser, der mindede betænkeligt om former fra den sene Ertebøllekultur, forstod man i begyndelsen ikke disse funds fulde betydning, men opfattede dem som blandede. Der var i alle tilfælde tale om opsamlingsfund fra dyrket mark- eller moseflade.

BOPLADSEN BARMOSE I

I efteråret 1965 meddelte proprietær Carl Poulsen, Barmosegård i Sværdborg sogn, at han nogle år tidligere ved plantning af graner i sin moseplantage i Barmosen var stødt på et kulturlag med flint under tørv.

Barmosen er med et areal på ca. 6 km² en af de største i den bueformede række af mosedrag (fig. 1), der fra Ørslev mose i sydøst over Barmose til Køng-Lundby-Sværdborg moser i vest og mindre mosedrag ved Ring og Lov i nord udfylder de lavere partier i dødiszonen udenfor Midtsjællands-gletsjerens opholdslinie under „Lundby-stadiet“ i isens bortsmeltning fra Sydsjælland⁷). Denne opholdslinie er i landskabet markeret ved en tydelig terrænskrænt, som fra Ørslev forløber i nordvestlig og nordlig retning over Lundby til Mogenstrup omtrent parallelt med de nævnte mosedrag. I dag afvandes Ørslev mose og Barmose ved den stærkt regulerede Næs å til Avnø fjord og Smålandsfarvandet, men i sen-glacial- og tidlig postglacialtid har afløbet muligvis været mod nordvest gennem Køng mose⁸).

Til belysning af Barmosens opbygning tjener følgende profil fra dens centrale del (dybderne målt fra overfladen)⁹):

0,00–0,25 m tørv med et indhold af gytje
0,25–0,85 m kalkgytje
0,85–0,94 m kalkholdig lergytje
0,94–omkr. 3,60 m ler og sand
omkr. 3,60 m nede moræneler.

Fig. 1. Vestlige Sydsjælland med de vigtigste fundlokaliteter. Moserne fra nord mod syd: N = Nyskær, HM = Holmegårds Mose, PM = Porsmose, LE = Lov Enghave, KM = Køng-Lundby-Sværdborg Mose, BM = Barmose, ØM = Ørslev Mose.

Bopladserne fra nord mod syd: N I og IV = Nyskær I og IV, G III-V = Gødstrup III-V, LE = Lov Enghave, V IV-VII = Vængesbjerg IV, V og VII, L IV-VIII = Lundby IV og VIII, H II og IV = Hasbjerg II og IV, B I-XV og Bs = Barmose I, II, VIII, XIV, XV og Barmose, syd.

Nærmere mosens nordlige rand på findestedet for kulturlaget er lagfølgen: stærkt humificeret tørv, mørkebrun algegytje, kalkgytje og hvidgult, svagt lagdelt ler, vekslende med tynde lag af finsand. Leret skal sikkert opfattes som senglacialt nedskylsler, der fra de omgivende bakkeskråninger er ført ud i søbassinet af småbække, regnvands- og tøbrudsstrømme på et så tidligt tidspunkt, at der endnu ikke var dannet et sammenhængende vegetationsdække¹⁰).

Barmosen er nu effektivt afvandet, hvorved der er sket en kraftig udtørring og sammensynkning. Langt den største del af mosefladen er eller har været opdyrket og præget af intens smuldtagning under og efter krigen.

Ved en besigtigelse af stedet en rå martsdag i 1966 viste det sig, at der i plantagen fandtes et smalt bælte, hvor tørvten ikke var fjernet. Stedet ligger da også ganske nær moseranden, og tørvlaget er ikke meget over 1/2 m tykt. Umiddelbart nord for kanten af en gammel tørvegrav fandtes her nederst i tørvten på overgangen til algegytjen et kulturlag med flint, trækul, barkstykker og enkelte dårligt bevarede knogler.

I nogle bunker med flint fra Poulsens gravninger kunne flintteknikken iagttages. Den forekom bemærkelsesværdig primitiv. Efter en mindre prøvegravning i maj 1967 blev den egentlige undersøgelse påbegyndt i august samme år. Denne har nu strakt sig over fire somre i perioden maj til hen i november og forventes først afsluttet i løbet af sommeren 1971. Arbejdet udføres af Sydsjællands Museum, Vordingborg, og har foruden forfatteren haft følgende faste deltagere: fisker Carl Østerhaab Andersen, Bisserup, civilingeniør Poul Erik Jacobsen, Nyråd og realskoleelev Finn Torben Rasmussen, Lundby. Ejeren og bopladsens finder, Carl Poulsen har fulgt arbejdet med megen interesse og har vist venlig forståelse overfor det rydningsarbejde blandt træbevoksningen, der nødvendigvis måtte finde sted, efterhånden som undersøgelsen skred frem. Et samarbejde med Nationalmuseets Naturvidenskabelig Afdeling, der blev indledt kort efter undersøgelsens begyndelse, har givet et uundværligt supplement til de arkæologiske resultater.

Ved udgravningens begyndelse blev der over bopladsområdet lagt et nord-syd, øst-vest koordinatsystem, hvori alle redskaber, knogler, barkstykker, trækul, klumper af beg eller birketjære m. m.

er indmålt med centimeters nøjagtighed, ligesom der er taget niveaulement til alle indmålte punkter. Denne tidsrøvende metode har vist sig meget lønnende, idet man herved er i stand til at rekonstruere det oprindelige fundbillede med stor nøjagtighed. Kun den meget store mængde flintaffald, som på nuværende tidspunkt tæller over 15.300 stykker, fandt man det ikke lønnende at indmåle med undtagelse af stykker, der forekom 10 cm foran opmålte profiler. Al øvrig flintaffald er holdt adskilt efter udgravningsfelter. Disse var i begyndelsen for store, idet der blev udgravet 3 felter i bopladsens centrale del på 2×2 m. Derefter nedsattes feltstørrelsen til 1 m^2 , og de sidste to somre har der været arbejdet i felter på 50×50 cm ($\frac{1}{4} \text{ m}^2$). Herved har også koncentrationen af flintaffald kunnet registreres temmelig nøje.

Skønt beplantningen som nævnt havde skånet et mindre tørvebælte for tørvegravning, var tørven til gengæld gennemfiltet af træernes rødder og hyppigt gennembrudt af plantehuller og dyregange. Ved undersøgelsen har økse, sav og grensaks været lige så nødvendige redskaber som graveskeerne. Stedet er med rette fra naturvidenskabelig side betegnet som „en mosegeologisk ruin“, men nu befandt fundet sig her og kunne måske betragtes som dækket og i hvert fald nogenlunde uforstyrret. Det er da også lykkedes at presse det for mange oplysninger, men adskillige spørgsmål står stadig åbne og vil også gøre det efter arbejdets afslutning. Således ser det ikke ud til, at det skal lykkes at få et endeligt naturvidenskabeligt bevis på bopladsens alder.

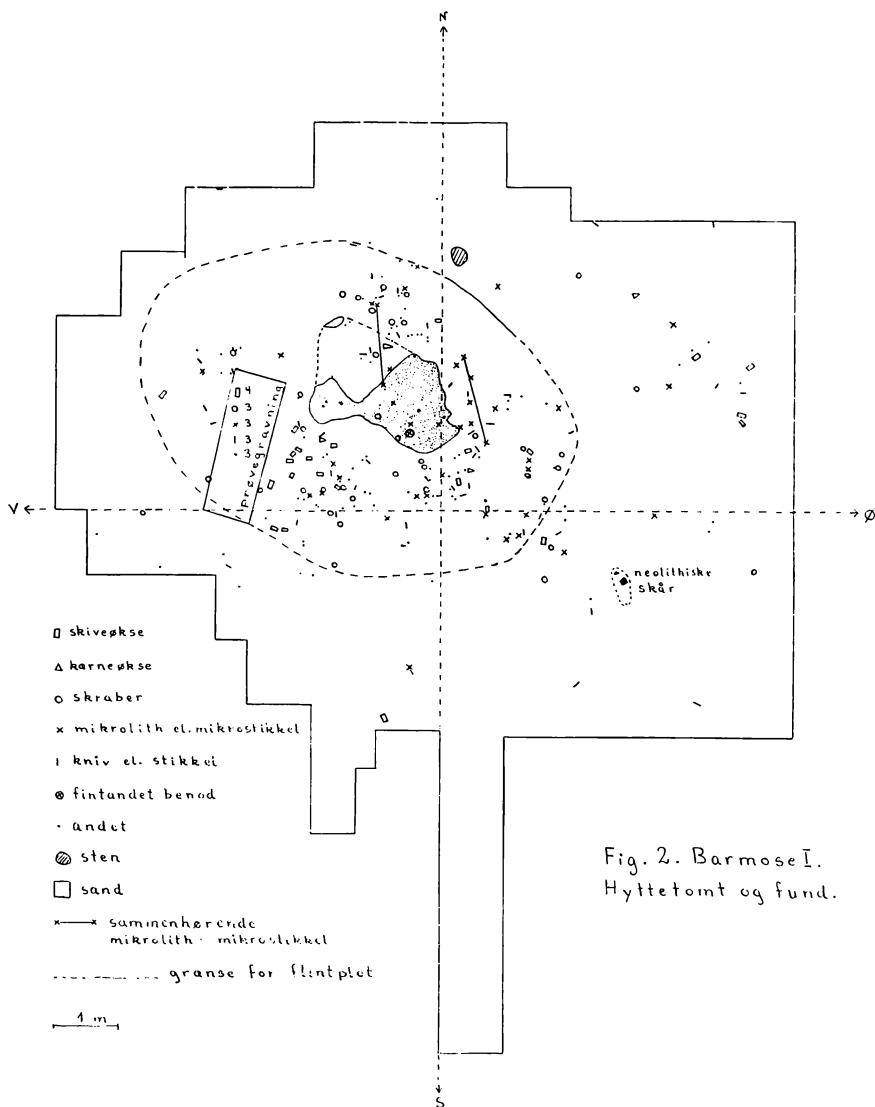
Der er nu undersøgt $91\frac{1}{2} \text{ m}^2$. Det viste sig snart, at fundmaterialet hovedsagelig samlede sig indenfor en oval plet på $6\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ m, orienteret vnv-øso (fig. 2). Indenfor denne plet er der i felter på $\frac{1}{4} \text{ m}^2$ fundet op til 786 stykker flint, mens antallet lige udenfor hurtigt falder til under 10 stk. (fig 3). Et enkelt sted er grænsen så skarp, at den har kunnet indtegnes som en linie, andre steder er den mere udflydende, og i nv er der temmelig mange moderne forstyrrelser, men i uforstyrrede felter er der aldrig helt jævn overgang fra fundrige til tomme områder. Kun mod øst aftager fundmængden mindre brat og kan endda vise en tendens til stigning i mindre koncentrationer på op til 37 stk. flint i $\frac{1}{4} \text{ m}^2$.

Dette kan vanskeligt tolkes anderledes end, at det fundrige

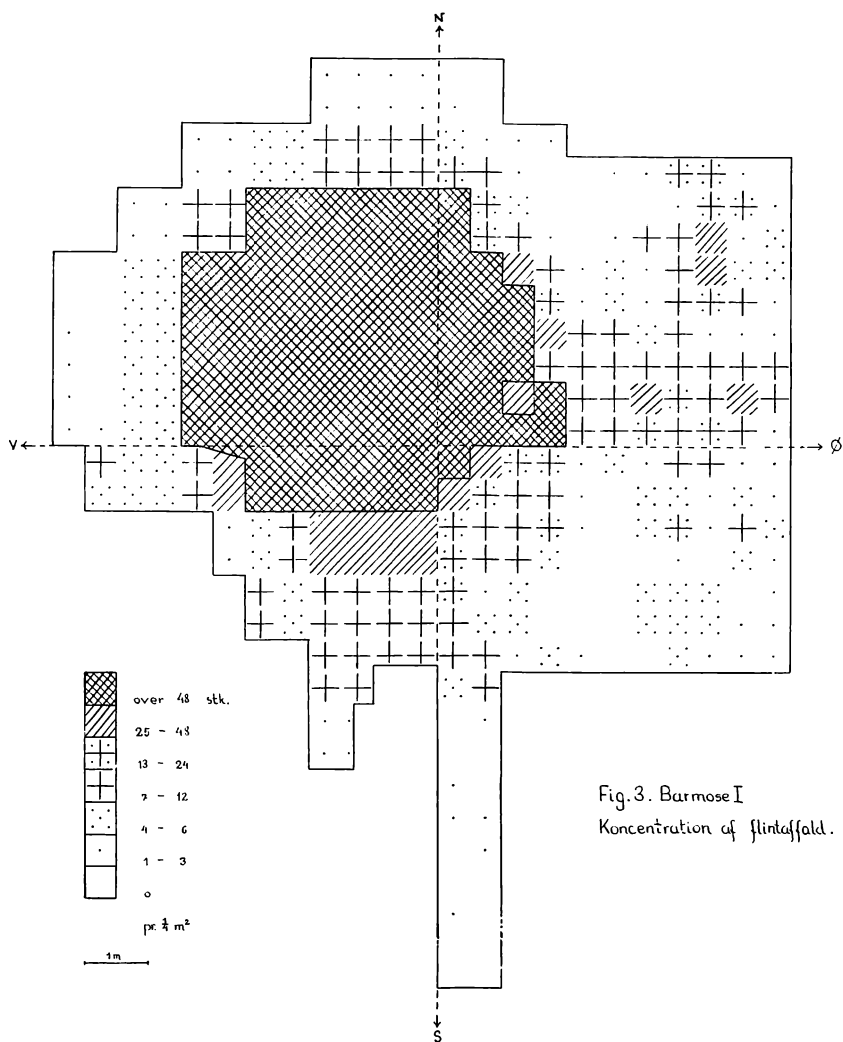
ovale område er en hyttetomt, hvis væglinie går i grænsen mellem fundrige og -fattige områder. I denne linie, som overalt i det undersøgte areal, er der søgt grundigt efter pælehuller, desværre uden at sådanne med sikkerhed er konstateret. Det er rimeligt at antage, at indgangen har været i den østlige ende, hvor fundene som nævnt er spredt mere jævnt ud for det egentlige hytteområde. 2½ m nord-øst for den formodede indgang fandtes en kraftig koncentration af trækul og bark i et vist system, således at barken gennemgående fandtes nordøstligst og trækullet sydvestligst, nærmest hytteområdet. Netop her var der en mindre koncentration af flintaffald, og der fandtes 4 skiveøkser, 1 mikrolith og andre redskaber. Man kunne forestille sig et udendørs opholds- og arbejdssted, måske med læskærm og bål. Lignende forhold er iagttaget på flere senpalæolithiske og mesolithiske bopladser, således på en boplads ved Tosskär på Tjörn i Bohuslän, Vestsverige¹¹).

Opfattelsen af det ovale fundområde som en hyttetomt støttes af, at der indenfor dette, især i de østlige felter, er fundet mængder af barkstykker, som oprindeligt kan have udgjort sammenhængende barkflager i en gulvbelægning. Materialet er med forbehold bestemt som bark af bævreasp. På enkelte barkstykker kan man ane rester af træmasse, som om disse stykker stammede fra ikke-afbarkede træstænger. Da der også er fundet enkelte barkstykker liggende oven på tætte, uforstyrrede lag af flint på gulvet, som om de var faldet ned her, kunne man formode, at dette materiale har indgået i en vægopbygning af bark hvilende på træstænger, som det kendes fra samernes kåte og indianernes wigwam i Nordamerikas nåleskovs-områder. Hytteområdet grundplan svarer egentlig ganske til en samisk kåtes.

Centralt i hyttetomten, men østligt i forhold til midten, fandtes et ca. 1½×2 m stort parti af sand og lidt ler. Grænsen var udflydende, og i den nordvestlige del var det forstyrret ved moderne gravevirksomhed. Sandlaget var ikke overalt fuldstændig sammenhængende og så heller ikke ud til at være tilkommet på én gang, men ved gentagne tilførsler af sand og ler. Dette lag må opfattes som hyttens ildsted, og forekomsten af trækul var da også her særlig stor, både over, i og under sandlaget, mens forekomsten af flint var ringe. Derimod fandtes særlig mange redskaber og flint-

affald i sandlagets nærmeste omgivelser. De nærmest liggende var ofte ildsprængte. Under sandet fandtes de bedst bevarede barkstykker, nu og da i mindre sammenhængende partier, hvilket angiver, at i hvert fald denne bark har været gulvmateriale. Sandets funk-

tion har sikkert været at hindre ilden i at ulme ud i det brandbare gulvmateriale.

Fra flere Maglemosefund kendes hyttetomter med barkgulve, der åbenbart har skullet isolere mod den fugtige bund på de moseflader, hvor hytterne var anlagt. De ældste kendte fandtes på Duvensee-bopladsen i det sydøstlige Holsten. Dette fund er C-14 date-

ret til 6810 \pm 70 f. Kr.¹²). Her var 3 pletter med bark og oldsager. Den ene bestod af 5 gulvlag, adskilt ved tynde tørvelag. Stedet har sandsynligvis været en sæsonplads, som man mindst 5 gange med mellemrum er vendt tilbage til. Hverken den fulde størrelse eller form af de enkelte barkgulve er kendt med sikkerhed, men det bedst bevarede beskrives som nærmest rektangulært med afrundede hjørner og en diameter på ca. 5 m. Under barkgulvet lå tynde stammer og kvas for yderligere at isolere mod fugtigheden. Også her var der et ildsted af sand. På barkgulvet fandtes et kulturlag med flint og mængder af hasselnøddeskaller.

I Holmegårds mose i Sydsjælland fandtes under krigen to ret velbevarede hyttegulve¹³). De bestod af svære flager af fyrre- og birkebark, 0,75–1,5 m lange og 0,2–0,3 m brede, som var skrællet lodret af stammerne. Barkflagerne lå krydset ind over hinanden i et par lag og dannede i det bedst bevarede tilfælde en nærmest rektangulær flade, ca. 6,5 m lang i nv-sø og omkr. 3 m bred. Midt for den ene langside fandtes et rundt ildsted, og bag dette lå en større flad sten, der af udgraveren opfattes som en siddeplads. Det andet gulv lå delvis ind under det første. Det var ikke så velbevaret, men har formentlig været af samme form.

I den store vestsjællandske Åmose er efter krigen fundet en række tilsvarende hyttetomter, men de fleste fremkom under smuldhavning og blev derved ødelagt, inden de kunne undersøges. I sommeren 1947 fik man lejlighed til at undersøge en næsten uforstyrret hyttetomt¹⁴). Den blev fundet ved grøftgravning midt i Åmosens hovedbassin over en kilometer fra fast land. Efter beliggenheden sydøst for Ulkestrup Lyng betegnes den Ulkestrup øst I. Det nv-sø orienterede barkgulv var rektangulært og målte 6–7 m i længden og 4–5 m i bredden. Ved den ene side var det begrænset af en 2 m lang, 40–50 cm bred og 2–3 cm tyk flage af fyrrebark, og ved dens ene ende lå der vinkelret på den en anden stor flage. Inden for dem var der fyldt op med mindre flager af fyrre-, birke- og ellebark. Desuden lå der stumper af birkegrene og mellem disse pletvis en mængde stængler af bregnearten kær-mangeløv. Gulvet var dækket af et ca. 5 cm tykt kulturlag af flint, trækul og nøddeskaller. Ved denne hytte fik man også kendskab til et træk ved væggenes konstruktion: Ved randen af gulvarealet stod de nederste ender af

lodret eller skråt stillede, håndledstykkede træstager. De stod ikke med regelmæssige mellemrum og kunne ikke følges randen rundt. Med sit centrum 2 m fra hyttens sydøstende lå ildstedet. Det var godt 1½ m i diameter og bestod af sand, lidt ler, „aske“ og trækul. Her i sydøstenden har åbenbart også indgangen været, for mens kulturlaget overalt slutter brat i væglinien, fortsætter det her ud i et udsmidslag i søaflejringerne udenfor. Oldsagerne daterer hytten til ældre Maglemosetid.

De beskrevne hyttetomter dækker tidsmæssigt store dele af Maglemosekulturen i borealtid. Deres fugtige beliggenhed tyder på, at de har været beboet om sommeren og til ud på efteråret (nødde-skallerne). Den enkelte hytte har sikkert kun været beboet én eller ganske få somre. Man har aldrig kunnet påvise, at flere hytter på samme lokalitet har været samtidige, så man må formode, at Maglemosefolkene, i hvert fald om sommeren, levede i ganske små samfund, familier eller familiegrupper.

Tomterne har fælles træk: barkgulvene og det materiale, disse er lagt af (birk, fyr og el), størrelsen (5–7×3–5 m), orienteringen i nv-sø og sandlag som ildsteder. Den formodede hyttetomt i Bar-mosen falder ganske godt indenfor denne ramme. Kun barkmateriale er et andet (bævreasp?).

Fundet omfatter på nuværende tidspunkt, hvor selve hytteområdet og dets nærmeste omgivelser er undersøgt, følgende oldsager af flint:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede (inklusive fragmenter)...	23
Heraf mejsler	3
Skiveøkser, ensidigt fladehuggede	2
Skiveøkser, kanthuggede mod afspaltningsfladen	2
Skiveøkser, atypiske (inklusive 1 usikkert fragment)	2
	Skiveøkser, ialt ... 29
Kærneøkser (heraf 1 nakkeende)	2
Kærnemejsler	1
	Kærneøkser ialt... 3
Fragment af spidsvåben eller slank kærneøkse	1
Flække-, skive- og spånkrabere med udbuet æg	60
Flække- og spånknive	23

Flækker eller flækkelignende spåner med skårede sidekanter...	12
Små spånbor	38
Stikler	35
„Spånhøvle eller -knive“	158
Slag- eller knusesten af flint	8
Mikrolither, lancetter	42
Mikrolither, ubestemmelige, mislykkede og forarbejder	16
Mikroflække, trekantet omrids, retoucheret på alle tre sider ...	1
Mikrospån, skrå retouche ved spidsen	1
	Redskaber, ialt 427
Flintstykker med tilfældig retouche eller brugsmærker	483
Affald og ubenyttet råmateriale:	
Ægafslag af skiveøkser	2
Ægafslag af kærneøkser	1
Stikkelafslag	1
Mikrostikler	16
Spånblokke og knuder	43
Større flintstykker med tilsyneladende planløse afspaltninger	14
Meget store, brede flækker eller spåner	6
Store skiver	2
Flintaffald iøvrigt, herunder også egentlige flækker: over...	15.300

Fundet omfatter således over 16.000 stykker bearbejdet flint.

Endvidere er der tæt under overfladen fundet et forarbejde til en senneolithisk pil, og i områder, forstyrrede ved moderne gravevirksomhed, eller højtliggende i forhold til det egentlige fundniveau, 3 spåner af slebne økser, den ene formentlig af en tyknakket eller måske senneolithisk økse (kantparti mellem en sleben og en usleben flade), samt 11 tyndvæggede skår, vist af samme kar og formentlig et neolithisk. Da disse neolithiske sager ikke er fundet i tilknytning til det egentlige kulturlag, må de opfattes som senere tilkomne. Fra de omliggende dyrkede tørveflader kendes talrige fund af neolithiske oldsager, ikke mindst senneolithiske pile.

Næsten al flint er mere eller mindre kalcineret (kemisk omdannet) og af blålige til hvide farver. En mindre del er næsten ukalcineret eller har en brunlig patina.

En endelig optælling og bearbejdning af den store mængde

flintaffald er endnu ikke foretaget, og bopladsen er som nævnt heller ikke helt færdigundersøgt, men en foreløbig opgørelse viser, at de egentlige redskaber (inklusive den usikre gruppe „spånhøvle eller -knive“, som det ikke er muligt at afgrænse skarpt) kun udgør ca. 2,7 pct. af den samlede mængde flint. Medregnes stykkerne med tilfældig retouche eller brugsmærker, bliver udnyttelsesgraden ca. 5,75 pct.

Det er endnu ikke muligt i enkeltheder at beskrive den flintteknik, der har været anvendt på Barmose-bopladsen, men visse typiske træk kan dog allerede fremhæves: Ved flintforarbejdningen har man først og fremmest koncentreret sig om to råemner: store, tykke skiver til fremstilling af skiveøkser og spån- og flækkeagtige afslag til fremstilling af en lang række mindre redskaber. Men der forekommer også andre afslagstyper, f. eks. de vingeformede afslag fra tilhugningen af skiveøksernes sidekanter. Som det fremgår af fundlisten, er de store skiver langt fra almindelige i ubenyttet tilstand i dette fund, men fra beslægtede opsamlingsfund (Barmose II, VIII og XV), der senere vil blive behandlet, foreligger en stor mængde store og tykke skiver. De langagtige spåner og flækkeliggende spåner, som er fremkommet ved afspaltninger fra fundets spånblokke, forekommer i et meget stort tal. Blandt disse findes mange stykker, der ville have været udmærket egnet til fremstilling af redskaber som mikrolither, knive o. s. v., men ikke er anvendt. De har åbenbart været massefremstillede, hvorefter man har foretaget et udvalg til redskabsbrug. Egentlige flækker er ganske fåtallige, og de smukke, regelmæssige flækker med parallelle sider og rygge mellem afspaltningsarrerne, som præger f. eks. sene Maglemosefund og Ertebøllefund, forekommer slet ikke i dette materiale.

De 43 *spånblokke og knuder* kan inddeles på følgende måde:

- 1 slagflade, hele omkredsen viser afslag: 2 (heraf 1 med kantretouche)
- 1 slagflade, partier af omkredsen viser afslag (fig. 7, 8-9): 16 (heraf 6 med kantretouche)
- 2 slagflader, disse omtrent parallelle (fig. 7,7): 4 (heraf 1 med kantretouche)

2 slagflader i omtrent ret vinkel med hinanden: 4 (heraf 1 med kantretouche)

2 slagflader i skæv vinkel til hinanden: 9 (heraf 2 med kantretouche)

3 slagflader eller mere (knuder): 8 (ingen med kantretouche).

Samtlige blokke må betegnes som meget ringe spånblokke. Afspalningsteknikken er grov og primitiv, og kantretoucheringen indskrænker sig til ganske korte partier. Blandt flintaffaldet forekommer dog nogle få blokbunds- og kantafslag, som viser, at man under afspalningsarbejdet nu og da har forsøgt at gøre slagfladen og dens vinkel med afspalningsfladerne mere egnet. Der forekommer også et par rygflækker, slået langs en blokryg eller -kant (7,8 og 9,4 cm lange). Blokkene er temmelig små i forhold til mange af de foreliggende afslagsprodukter. Der findes blandt disse flækker op til en længde på 10,6 cm, uden at disse modsvares af tilsvarende blokke, så man må formode, at de foreliggende små blokke i mange tilfælde er stærkt ophuggede rester af større blokke. Denne sparsommelighed forekommer ejendommelig i betragtning af den ringe udnyttelsesgrad af flinten i fundet som helhed.

Særlig grelt i forhold til de små blokke virker 6 meget store, brede flækker eller flækkelignende spåner (fig. 4 og 6,10). Det største og smukkeste stykke (fig. 4,1) er 18,3 cm langt og 7,8 cm bredt. På forsiden ses år efter mindst tre lige så lange afslag, og ved den oprindelige blokkant i slagbuleenden er der kraftig kantretouche. Disse store afslag minder om de „Riesenklingen“ (kæmpeflækker), der forekommer på senglaciale bopladser i Nordtyskland og Danmark-Skåne¹⁵⁾.

Redskaber: Barmose-fundet omfatter 427 stykker, der kan opfattes som egentlige redskaber af ældre stenalders karakter.

Skiveøkser: De forholdsvist talrige skiveøkser (fig. 5) giver fundet sin helt særlige karakter. De er alle på én nær, som er af en (naturlig?) afsprængning (fig. 5,1), dannet af ret store skiveafslag. Ca. $\frac{1}{4}$ har på forsiden (modsat afspalningsfladen), som regel ved nakken, en mindre rest af flintknoldens oprindelige ydre skorpe. Men på langt de fleste ses ingen skorpe, hvilket viser, at man enten

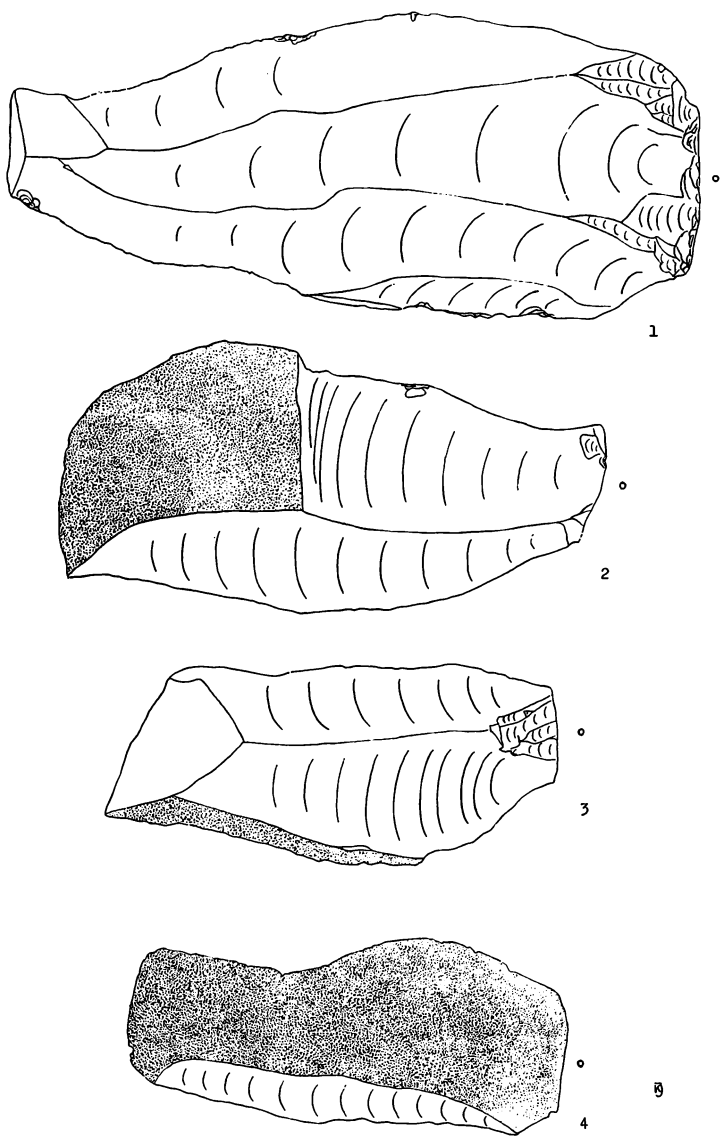

Fig. 4. Barmose I. Store, brede flækkelignende spåner. 1:2.

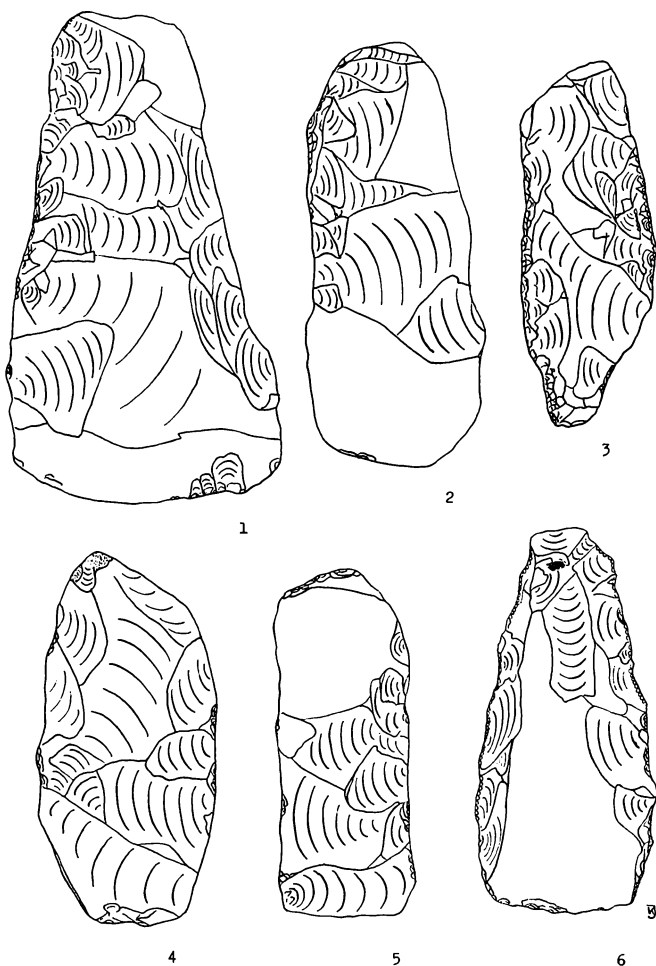

Fig. 5. Barmose I. Skiveøkser. 1:2.

har haft ret store flintstykker til rådighed eller omhyggeligt har fjernet skorpen fra blokken, inden man afspaltede de skiver, der skulle anvendes. Den fladehuggede variant fig. 5, 1-5) er ganske dominerende. Selv de kanthuggede stykker har kanthugningen foretaget mod afspaltningsfladen (fig. 5,6) ligesom de fladehuggede. Men fladehugningen indskrænker sig ofte til det tykkeste parti omkring midten (fig. 5,2 og 5) og når i flere tilfælde ikke ind over

hele fladen. Ved sidekanternes tilhugning viser sig ofte et primitivt træk, idet man her nu og da har benyttet sig af bortknusning af flintmassen i stedet for egentlig finhugning eller retouche (fig. 5,4 ved nakken). Økserne adskiller sig fra „normale“ skiveøkser ved, at op mod halvdelen har æggen tildannet ved et egentligt ægafslag (fig. 5,4-5), hvorved de står kærneøkserne nær. Ligeledes i halvdelen af tilfældene har man indknebet ægpartiet, afvalmet æghjørnerne ved retouchering (fig. 5,2 og 4, hvor retoucheringen dog ikke ses på tegningen, idet den findes på stykkernes afspaltnings-side). Herved bliver æggene smallere end, hvad flintstykket faktisk tilbyder. Dette træk kan være praktisk betinget. En smal æg bider sig ikke så nemt fast under huggearbejdet som en bred. Ca. halvdelen af skiveøkserne er finretoucheret langs nakken (fig. 5,5), et træk, der yderst sjældent forekommer hos Ertebølle-skiveøkser og da altid i en grovere og mere tilfældig form. Nakkens form kan være spids, udbuet, lige eller skrå. Æggens form kan være udbuet, lige eller skrå. Sidernes form er oftest lige til udbuede. Kun ganske få er indbuede.

Ud fra ovenstående beskrivelse, at i ca. halvdelen af tilfældene har skiveøkserne ægafslag, indknebet ægparti eller retouche ved nakken, kunne man måske få det indtryk, at der i materialet befinder sig to forskellige grupper. Dette er ikke tilfældet. Alle tre træk genfindes sjældent på samme økse. Fig. 5,5 har således nakkeretouche og ægafslag, men ægpartiet er ikke synderligt indknebet.

Længderne veksler mellem 6,2 eller 12,8 cm med et gennemsnit på 9,2 cm. Ægbredden svinger mellem 1,0 cm (mejsler) og 7,1 cm med et gennemsnit på 3,21 cm. Den største bredde forekommer normalt ca. $\frac{1}{3}$ af længdemålet fra æggen og svinger mellem 2,9 og 7,2 cm. Det skal understreges, at den største bredde aldrig forekommer i æglinien i modsætning til sene Ertebølle-skiveøkser, der ofte har den største bredde i æglinien. Bredden og tykkelsen 3 cm under nakken svinger kun ganske lidt og er henholdsvis 2,7 – 4,4 cm og 1,1–2,6 cm. Disse mål er i modsætning til de øvrige ret konstante og synes at være tilstræbt af hensyn til skæftningen.

De fleste af skiveøkserne bærer spor af brug, som kan være fine slidstriber i længderetningen fra æggen, blankslid ved æggen eller mere eller mindre skårede ægge (fig. 5,1–2–4 og 6). Nogle er

så stærkt opskærpede, at man må tro, æggen gang på gang er blevet ødelagt ved brug. Den gamle skepsis til, at skiveøkserne i det hele taget har været anvendt som økser, spøger stadig i den arkæologiske litteratur. I kystfund optræder de dog også så hyppigt, at en sådan skepsis måske kunne være berettiget. Fra svensk side har det således været foreslået, at skiveøkserne i virkeligheden skulle være en art „tværknive“ eller spatler, i kystfundene bestemt til åbning af muslinge- og østersskaller¹⁶). Barmose-fundets skiveøkser bærer imidlertid så talrige spor af kraftig brug, at man bestemt må hævde, de virkelig har været anvendt som huggeværktøj.

Kærneøkser og spidsvåben: Denne gruppe spiller en meget ringe rolle i fundet, men det er vigtigt, at den er repræsenteret. Kun én kærneøkse er hel. Den har et tresidet tværnsnit og er tilhugget fra alle tre sider (fig. 6,1). Det andet stykke er en nakkeende af en svær økse. En fin, slank kærneøjel med ganske smal æg synes at være tildannet ved sekundær tilhugning af nakkeenden af en slank kærneøkse eller et spidsvåben (fig. 6,2). Et ildsprængt midterstykke kan stamme fra et spidsvåben eller måske en slank kærneøkse.

Skabere med udbuet æg: Ved behandlingen af stenalderfund her i landet skelner man i almindelighed mellem skive- spån- og flækkeskrabere efter den afspaltningstype, der har været anvendt. En sådan inddeling vil i dette tilfælde være så kunstig, at den ikke er fundet hensigtsmæssig, idet der er ganske jævne overgange mellem de enkelte grupper. Ved 7 stykker (15,5 pct.) er bredden større end eller = længden (fig. 6,6). De må nærmest opfattes som skiveskrabere, men kan være lavet af ganske tynde, brede spåner. 10 stykker (22,2 pct.) kan betragtes som flækkeskrabere, idet længden er = eller større end den dobbelte bredde, men råmaterialet kan kun betegnes som spånagtige flækker (fig. 6,3). Ikke mindre end 28 hele stykker (62,2 pct.) indtager en mellemstilling mellem disse ydergrupper (fig. 6,4-5).

De resterende stykker er følgende:

8 afbrudte æggender,

2 med udbuet skrabeæg på siden,

1 skiveskraber, der samtidig er kantstikkel uden enderetouche,

4 små tynde spåner med udbuet retoucheret kant.

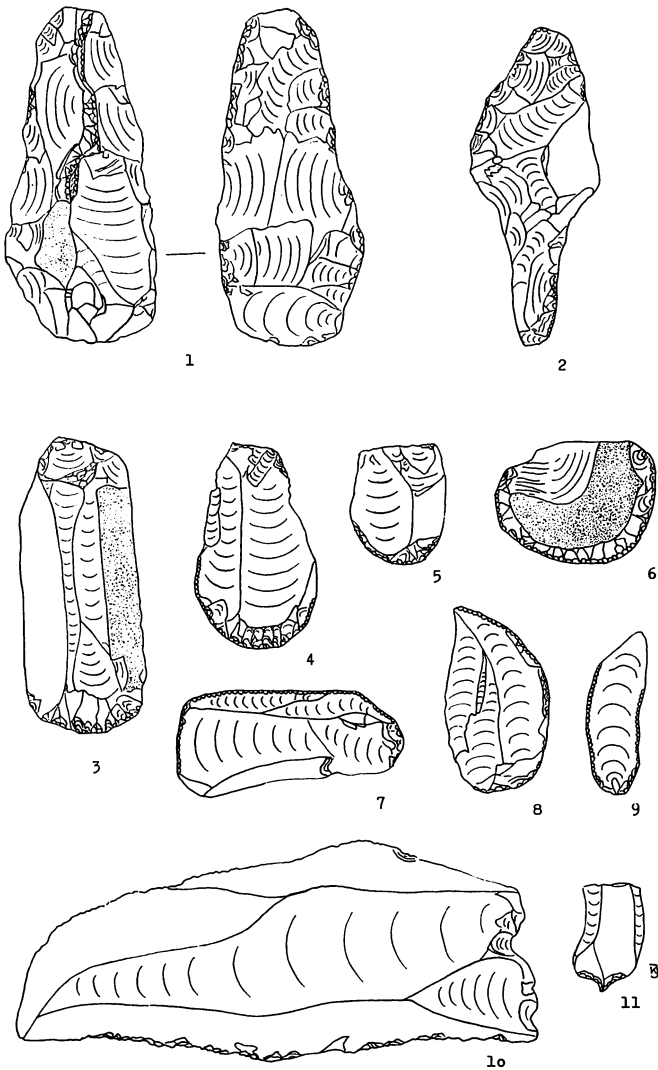

Fig. 6. Barmose I. Kærneøkse 1, kærneøksel 2, skraberne 3-6, knive 7-9, spån med skåret sidekant 10, bor 11. 1:2.

Godt halvdelen af samtlige skraberne har på oversiden større eller mindre partier af skorpe, hvilket viser, at de er dannet af ydre skiver og spåner (fig. 6,3 og 6). Dette er bemærkelsesværdigt i sammenligning med de langt større skiveøkser, der sjældnere har

rest af skorpe. Har man til skraberne bevidst udvalgt afslag med skorpe? Måske er flinten mere sejt nær skorpen og derfor mere holdbar.

Skraberæggene er gennemgående sirligt udførte, ofte med en ret flad retouche, der kan strække sig et mindre stykke op langs den ene eller begge sidekanter. Retoucheringen kan dog være mere stejl og også mere sjusket udført, men ingen skraber kan dog med sikkerhed siges at være af neolithisk karakter.

Flække- og spånknive: Som sådan opfattes langagtige flækker og spåner med retoucheret sidekant og måske yderligere skrå eller næsten lige retouchering ved spidsen. Den anden sidekant kan være retoucheret i slagbuleenden, men må ellers have været benyttet som skæreæg. Retoucheringen er i reglen ganske fin. Når stykkerne orienteres med slagbuleenden mod betragteren, kan de inddeles på følgende måde:

- A) Den ene længdekant og spidsen retoucheret, så der dannes en krum ryg (halvmåneform) (fig. 6,8):
venstre side retoucheret fra afspaltningsfladen	1
højre - - - -	1
højre - - delvis mod, delvis fra afspaltningsfladen	1
- B) Den ene længdekant retoucheret og tillige retouchering ved spidsen skråt eller vinkelret på den retoucherede længdekant (fig. 6,7):
venstre side retoucheret mod afspaltningsfladen	1
højre side retoucheret mod afspaltningsfladen	2
højre side retoucheret fra afspaltningsfladen	1
- C) Den ene længdekant retoucheret:
venstre side retoucheret fra afspaltningsfladen	4
venstre side retoucheret mod afspaltningsfladen	2
højre side retoucheret fra afspaltningsfladen	3
højre side retoucheret mod afspaltningsfladen	5
højre side retoucheret mod afspaltningsfladen og tillige retoucheret mod afspaltningsfladen i den modsatte længdekant nærmest slagbuleenden (fig. 6,9)	1
- D) Skrå retouche ved spidsen i venstre side
1	1

Længderne varierer mellem 3,9 og 8,4 cm og bredderne mellem 1,6 og 3,9 cm. Knap halvdelen af knivene har skorpe på for-siden.

Den skarpe længdekant (æggen) er som regel ubeskadiget eller kun ganske svagt skåret. Dette kunne tyde på, at disse redskaber har været anvendt til skæring i bløde materialer.

En gruppe, som står disse finere flække- og spånknive nær, består af 12 ofte store og grove flækker og flækkelignende spåner med skårede, nu og da helt savtakkede sidekanter. Længde 4,6–13,8 cm, bredde 2,1–5,5 cm. De største mål stammer fra det største og bredeste stykke (fig. 6,10), der er uden skorpe. Ellers har halvdelen af disse stykker skorpe. Som råmateriale for de største stykker i denne gruppe har man anvendt de „kæmpeflækker“, der er så ejendommelige for fundet. De må i modsætning til de finere knive have været anvendt til groft skærende og savende arbejde i hårde materialer, f. eks. træ og ben.

Bor: 38 mindre spåner med retouchering ved spidsen må opfattes som bor (fig. 6,11). Den tilstræbte type svarer til et spånbor, der indgik i Klosterlund-fundet med et enkelte eksemplar¹⁷). Den korte spids er meget spinkel og er oftest knækket eller knust. Disse små spånbor kan inddeles i fire grupper:

- 7 hele med fin, retoucheret spids (l. 3,1–4,2 cm, br. 1,8–2,4 cm).
- 9 med afknækket spids.
- 2 med retouche ved spidsen til den ene side og et lille, fint „stikkelslag“ til den anden.
- 19 mere usikre stykker. Spidsen er knust, eller der er ingen egentlig spids, men en ganske smal tværvæg dannet ved „propelretouche“.

Udenfor hovedtypen falder en spånagtig flække med retouche-rede sidekanter, men ingen retouche ved spidsen. Det er et tvivlsomt bor.

Af samtlige har kun 4 skorpe.

Stikler: Næsten alle fundets stikler er tildannet af spåner. De må i langt de fleste tilfælde betegnes som meget primitive, idet tildannelsen oftest indskrænker sig til et enkelt stikkelslag fra en uretoucheret flade. Det kan således være særdeles svært at sætte græn-

ser for denne gruppe, ligesom en underinddeling ikke kan undgå at blive præget af subjektivitet. Følgende inddeling er forsøgt:

- A) æggen midtstillet, ét eller flere stikkelslag til hver side (B.P. = E. Brinch Petersen, 1966¹⁸), type 11) 3
- B) æggen midtstillet, ét eller flere stikkelslag til én side fra en uretoucheret kant (fig. 7,4) 9
- C) æggen kantstillet, ét eller flere stikkelslag til hver side (B.P., type 12) 1

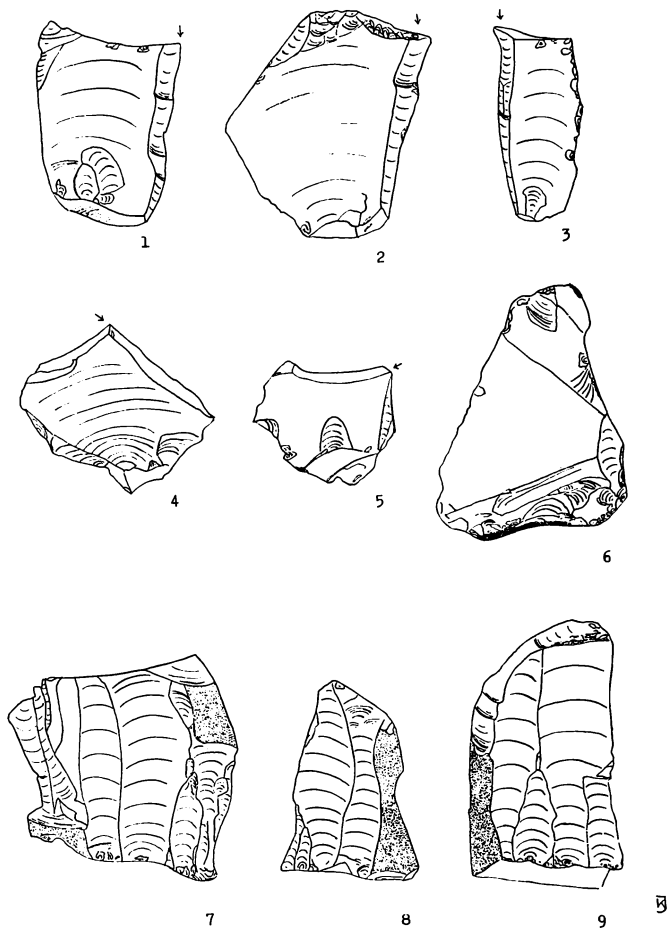

Fig. 7. Barmose I. Stikler 1-5, slag- eller knusesten af flint 6, blokke 7-9, 1:2.

- D) æggen kantstillet, ét eller flere stikkelslag på tværs af styk-
kets længderetning fra en uretoucheret sidekant (tværstik-
kel) (fig. 7,5) 7
- E) æggen kantstillet, ét eller flere stikkelslag langs den ene side-
kant fra en uretoucheret tværflade (B.P., type 13) (fig.
7,1 og 3) 11
- F) som E, men stikkelslag fra en retoucheret indbuet tværflade
(B.P., type 16) (fig. 7,2) 1
- G) én kantstillet æg ved hver side, ét eller flere stikkelslag
langs sidekanterne fra samme uretoucherede tværflade (B.P.,
type 14) 2
- H) to kantstillede ægge ved samme sidekant i hver sin ende,
ét eller flere stikkelslag fra modsatstillede uretoucherede
tværflader 1

„Spånhovle eller -knive“: Som sådan er betegnet en meget stor gruppe på 158 stykker, der er dannet af korte, brede spåner eller brudstykker af spåner. Omridset er firkantet eller mere uregelmæsigt. De tre sider dannes af spånens oprindelige kanter, én eller to af dem undertiden af brudflader. Disse tre sider er mere eller mindre retoucheret, snart til én side, snart til en anden. Den fjerde, skarpe side er ofte skåret som efter kraftigt arbejde i hårdt materiale som ben eller træ. Det mindste stykke er 1,5×1,7 cm og det største 3,1×4,6 cm. Det foreslås, at disse stykker i skæftet tilstand har været anvendt til høvlende og glattende arbejde ved tildannelsen af f. eks. træstager og pileskafter og ved afglatningen af knogle- eller hjortetakssplinter, der skulle anvendes til benodde og andet.

Disse firkantstykker står de „firkantknive“ nær, der er beskrevet af Becker fra den sydsjællandske Maglemose-boplads Sværdborg II. Svarende til dette funds langt bedre flækketeknik er de her fremstillet af brudstykker af mere regelmæssige flækker¹⁹). Men de kendes også fra langt ældre fund. Fra det nedre udgravningslag på bopladsen Pinnberg i Holsten, hvis ældste bebyggelse dateres til tidlig præborealtid, beskriver Rust nogle „retuschirte Abschläge“, hvoraf flere svarer til de her beskrevne²⁰).

Slag- eller knusesten af flint har slag- og knusemærker ved en kant eller på en mindre flade (fig. 7,6). Der er i alle tilfælde

tale om store flintstykker, i tre tilfælde blokke. Hertil kommer, at der under skiveøkserne er medregnet 3 nakkeender, der har fundet sekundær anvendelse som slag- eller knusesten. Slagsten af andre bjergarter end flint forekommer ikke i fundet.

Mikrolither: En oldsagstype, der mere end nogen anden har betydning for Barmose-fundets arkæologiske datering, er mikrolitherne. De er fremstillet af indtil ret store spånagtige flækker, som i mange tilfælde langt fra opfylder definitionen for en mikroflække, der er det normale råmateriale for mikrolither i Maglemose-fund. Fundets største mikrolith er således 6,0 cm lang og 1,9 cm bred (fig. 8,4).

Orienteres stykkerne, så slagbuleenden peger bort fra betragteren (fig. 8), kan de indeles på følgende måde:

- A) Lancetformede med skrå retouche ved den ene sidekant nær spidsen, mikrostikkelfacetten bevaret som spids uretoucheret (fig. 8,1–4). Retoucheringer er da i virkeligheden en rest af den kærvi, der dannedes ved den ene side, inden mikrostiklen blev afslået:

venstre kant retoucheret (fig. 8,1)	9
højre kant retoucheret (fig. 8,2–4)	16

Denne gruppe kunne egentlig betragtes som forarbejder, da der ikke har været foretaget bearbejdning af stykkerne efter mikrostikkelsens afbrydning, men mikrostikkelfacetten fortsætter i smuk forlængelse af kærvens retouche og danner en effektiv og skarp od. Fra denne gruppe er det lykkedes at finde tre stykker – de to med venstre kant retoucheret, én med højre – hvis overbrydningsfacetter passer sammen med facetter på tre mikrostikler (således fig. 9,1). I alle tilfælde ser man, at man bevidst har lavet kærven stejl i mikrostikkelsiden og jævnt skrånende i mikrolithsiden. Ved en heldig overbrydning fortsætter facetterne den skrå kærvi til spidsen. De er alle fundet indenfor hyttetomten omkring ildstedet og i alle tilfælde således, at to stykker, der passer sammen, lå 1,25–1,40 m fra hinanden. I det ene tilfælde lå mikrostiklen blandt trækul i et ikke sanddækket parti midt i ildstedet (stykket fig. 9,1. Trækul herfra vil blive C-14 dateret) og den tilhørende mikrolith lige nord for ildstedet. Langt den

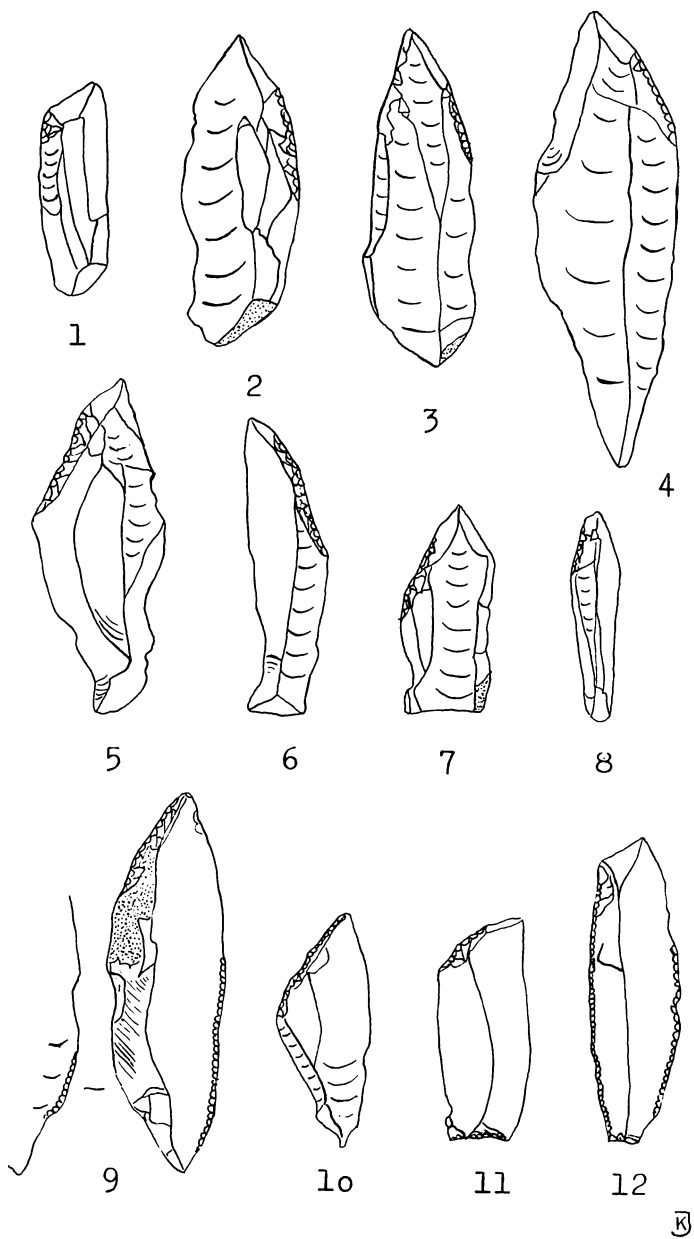

Fig. 8. Barmose I. Mikrolithen. 1:1

Ⓚ

største del af flintforarbejdningen har foregået indenfor hyttens vægge. Det er i denne forbindelse også betegnende, at ca. halvdelen af skiveøkserne er fundet lige sydvest for ildstedet.

De to hele pile, der blev fundet sammen med uroksen fra Vig, har også facetten efter mikrostiklen bevaret uretoucheret, men har da bevisligt været anvendt. Det er også værd at bemærke, at i denne gruppe findes tre af fundets største og mest regelmæssige mikrolither.

- B) Som gruppe A, men overgangen mellem kærven og facet efterretoucheret (fig. 8,5-8):
venstre kant retouceret (fig. 8,5 og 7-8)	3
højre kant retoucheret (fig. 8,6)	5
- I denne gruppe forekommer et par af fundets mindste og spinkleste stykker (l. 2,8 cm, br. 0,7 cm) (fig. 8,8) og l. 2,2, br. 0,9 cm).
- C) Lancetformede, skrå retouche ved den ene sidekant nær spidsen, mikrostikkelfacetten helt dækket af retouche (fig. 8,9-10):
venstre kant retoucheret (fig. 8,10)	6
- (1 tillige svagt retoucheret langs begge sidekanter i basisenden (fig. 8,9).
højre kant retoucheret	1
- Det er bemærkelsesværdigt, at i de mere primitive grupper A og B dominerer mikrolither med højre kant retoucheret. I gruppe C er det omvendt.
- D) Lancet, skrå retouche ved spidsen, men yderste del af mikrostikkelfacetten bevaret, tillige indbuet retouche ved basis, venstre kant retoucheret (fig. 8,11)
	1
- E) Lancet, retoucheret langs begge sidekanter og ved basis, mikrostikkelfacetten ikke retoucheret, denne i venstre side (fig. 8,12)
	1

Grupperne C, D og E svarer til de mere udviklede lancetformer, som f. eks. forekommer på den tidlige sydsjællandske Maglemose-boplads Lundby II, men Barmose-stykkerne er mere kluntede. De fleste i disse grupper har venstre kant retoucheret eller mikrostikkelfacetten i venstre side, hvad der er det samme. Den forskel-

lige fordeling af højre- og venstrevendte mikrolither i henholdsvis grupperne A–B og C – D – E tyder heller ikke på, at de mere primitive A og B er forarbejdet til de øvrige. At forholdet skulle have kronologisk betydning, afspejle to bebyggelser af forskellig alder på stedet, forekommer usandsynligt i betragtning af fundomstændighederne, den forholdsvis velafgrænsede hyttetomt. Det forekommer ikke rimeligt, at man med århundreders mellemrum to gange skulle have fundet lokaliteten velegnet til bebyggelse og have lagt to hytter præcis oven i hinanden med samme ildsted og orientering.

11 stykker må betragtes som mere eller mindre mislykkede forarbejdet til mikrolither. På de 6 danner mikrostikkelfacetten en skarp tværæg, der dog i ét tilfælde er efterretoucheret. 5 stykker har en helt mislykket overbrydning, så der i stedet for spids er dannet en stump tværflade. Et af disse stykker har tillige retouche i venstre side ved basis. Af samtlige har 4 retouche i venstre side ved spidsen og 7 i højre side.

4 ubestemmelig fragmenter (spidsender) har alle retouche i venstre side. 1 forarbejde har kærvi i venstre side. Mikrostiklen er endnu ikke afbrudt.

Som ikke egentlige mikrolither, men mikrolithiske stykker, kan endelig to stykker betragtes. Det ene er en ganske pæn mikroflække med trekantet omrids. Den er retoucheret på alle tre sider, slagbuleenden er bevaret, men spidsen afbrudt som følge af beskadigelse (minder om Brinch Petersen, 1966, type 35, der dog ikke er retoucheret på langsiden) (fig. 9,8). Det andet er en mikrospån med skrå retouche ved spidsen, der er afbrudt, også som følge af beskadigelse (Brinch Petersen, 1966, type 33) (fig. 9,7).

Mikrostiklerne (fig. 9,1–6), der er affald fra mikrolith-produktionen, foreligger hidtil kun i et antal af 16. Dette tal er alt for ringe i sammenligning med antallet af mikrolither. Da en del mikrolither må tænkes afskudt som pile, og da al flint er medtaget ved undersøgelsen, skulle der være flere mikrostikler end mikrolither. En forklaring på dette misforhold kan være, at flintaffaldet endnu langt fra er fuldstændig gennemgået. De små mikrostikler overses nemt i områder med store mængder flintaffald. Alene af denne grund er det vigtigt ved en undersøgelse som denne at medtage alt flintaffald.

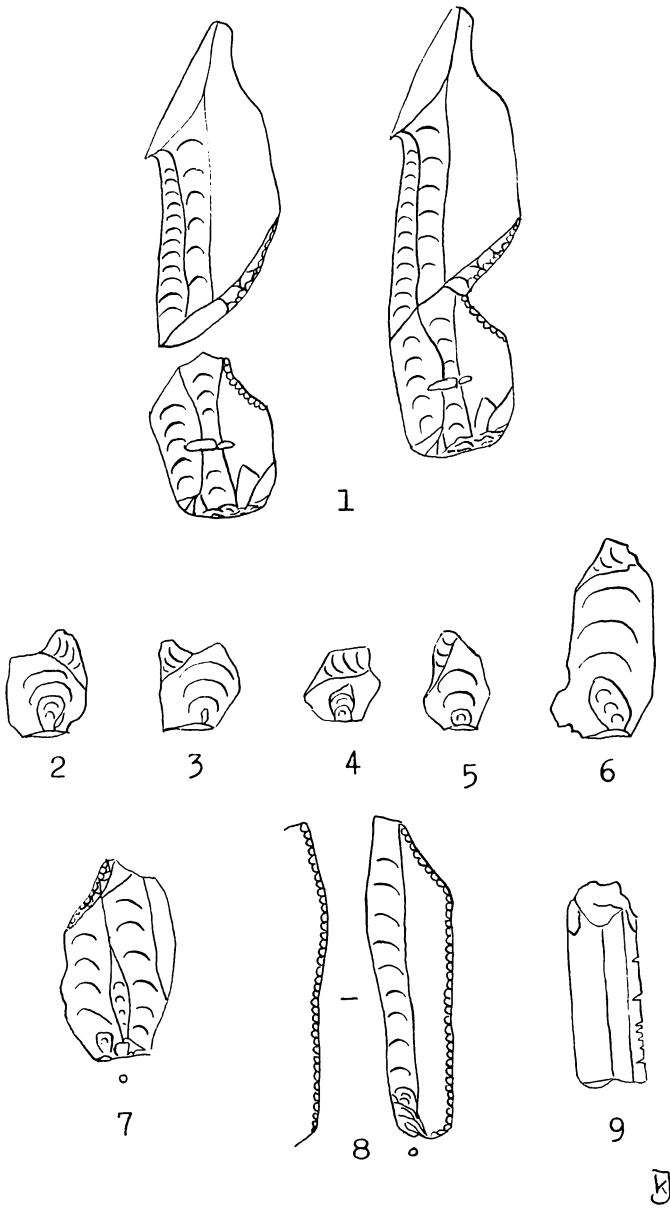

Fig. 9. *Barmose I*. Mikrostikler m. m. 1:1.

Hvis man orienterer de 16 mikrostikler med slagbuleenden mod betragteren, har 8 rest af kærven i venstre side og 8 i højre (fig. 9,1). (Ved beskrivelsen er afspaltningsfladen tænkt nedad, men stykkerne fig. 9,2-6 er vist med afspaltningsfladen opad for at illustrere overbrydningsfacettens forløb!). Næsten alle er korte og brede (fig. 9,2-5). Kun to af gruppen med rest af kærven i venstre side er noget længere, men ret brede (fig. 9,6). For samtlige stykker veksler længderne mellem 1,2 og 3,2 cm og bredderne mellem 0,9 og 1,6 cm.

Fragmenter af benredskaber og knoglestykker med forarbejdningsspor: Bevaringsforholdene for knogler har ikke været gunstige på Barmose-bopladsen. Så meget mere betydningsfulde er da de knogler, fragmenter af takker og benredskaber, der foreligger, ikke mindst, da de tidlige jyske fund, som dette i det følgende skal sammenlignes med, slet ikke har haft bevaringsforhold for ben og hjortetak. Dyrekogler, tænder, rådyrtakker og fragmenter af sådanne foreligger i et mindre antal. De er overladt præparator U. Møhl, Universitetets Zoologiske Museum til bestemmelse. De bedste bevaringsforhold har hidtil vist sig at findes i og omkring ildstedet, hvad der måske skyldes særlige kemiske forhold her. Nogle stykker ses at have været i direkte berøring med ild. Ved den senere del af undersøgelsen har det vist sig, at undergrunden (det senglaciale ler) sænker sig i sydøstlig retning samtidig med, at tørvelaget vokser og skifter karakter i den nedre del. Her er bedre bevaringsforhold for organiske materialer end i det højere liggende område. Der er således fundet grenstykker med bark og barksamlinger, måske af birk. Forhåbentlig vil der ved den fortsatte gravning her fremkomme mere knogle- og hjortetakmateriale.

De forarbejdede stykker indskrænker sig på nuværende tidspunkt til:

Et 2,7 cm langt fragment af en fintandet benod (fig. 9,9). Ved den ene sidekant er der 4 vinkelrette hak med regelmæssige mellemrum. Mellem to af disse ses 3 ganske fine hak. Præparator U. Møhl meddeler i brev af 27/1 1971, „at det er fremstillet af en knogle (ubestemmelig)“.

To sammenhørende fragmenter af en benod uden hak. Materialet synes at være knogle.

Et fragment af et afglattet knoglestykke udskåret af en større knogle med stikkel. Måske af en flad benod.

To tilsvarende, men mindre stykker.

Et stykke af en svær rørknogle nær en ledende med stikkelfure langs den ene længdekant og tværgående huggemærker ved den ene ende. De øvrige kanter er brudflader.

Datering: En forudsætning for en pålidelig arkæologisk datering af bopladsen Barmose I er, at fundet kan betragtes som en enhed, såvel i kulturel som kronologisk henseende. Alt for få fund fra stenalderen er virkelig dækkede af fundtomme aflejringer, danner kort efter bebyggelsen.

Dette gælder desværre også det her behandlede. En prøve af stærkt humificeret tørv, som er udtaget 4–6 cm over kulturlagets overkant over ildstedet, er C-14 dateret til 1740 \pm 100 f. Kr.²¹). Det betyder sikkert, at kulturlaget har henligget så godt som udækket i årtusinder efter bebyggelsen, og der har været rig lejlighed til, at en forurening med senere oldsager har kunnet finde sted. På den anden side er fundet kun lidt forstyrret ved senere graveaktivitet, og den formodede hyttetomt er så forholdsvis velafgrænset, at de heri fundne oldsager må hævdes at udgøre en enhed, efterladenskaber efter måske blot en sommers bebyggelse på stedet. Det forekommer heller ikke sandsynligt, at man to gange med store mellemrum skulle have valgt denne fugtige lokalitet til bosætning.

Det bedste udgangspunkt for en datering er mikrolitherne. I alle ældre stenalders fund, hvorfra man har et totalt eller repræsentativt oldsagsmateriale, og hvor mikrolitherne er den egentlige pilespidstype, forekommer de i så store mængder, at man kan lave brugelig statistik på dem. Ved flere store oversigtsarbejder har ret vist sig, at de enkelte mikrolithformer gennemgår en forholdsvis hurtig udvikling, og at man i forskellige kulturgrupper og faser af disse har lagt hovedvægten på forskellige typer. Således opstiller Erik Brinch Petersen i en stor undersøgelse fra 1966 af seks tidlig-mesolitiske bopladsfund (Klosterlund, Sønder Hadsund, Linnebjär, Bøllund, Melsted og Vinde-Helsing²²) en udviklingsrække, hvor Kloster-

lund placeres som det ældste, og den tidsmæssige rækkefølge i øvrigt er som angivet i ovenstående parantes. Der optræder lancet- og trekantformer i alle seks fund, men i Klosterlund spiller trekantterne en meget ringe rolle. Samtidig er den meget enkle lancetform, som kun har retouche ved den ene sidekant nær spidsen, ganske dominerende.

Da der slet ikke forekommer trekanter i Barmose-fundet, og dette bortset fra to stykker kun indeholder lancetter med skrå retouche ved den ene sidekant nær spidsen, må man typologisk anbringe Barmose I før Klosterlund, der tidsmæssigt stammer fra præborealtidens slutning. Hertil kommer, at Barmose-fundets mikrolither er mere grove og primitive end Klosterlunds. De teknisk set meget enkle grupper A og B, som svarer til de præboreale stykker fra Vig, er ganske dominerende i Barmose I.

En videre sammenligning mellem Barmose I og den jyske Klosterlund-gruppe kan kun ske med selve Klosterlund-fundet, da Draved-bopladserne endnu ikke er fyldestgørende publiceret. I begge fund spiller skrabere med udbuet æg en stor rolle, der er jævne overgange mellem skive-, spån- og flækkeskrabere, langt de fleste er mellemformer mellem de to yderformer og æggene er gennemgående omhyggeligt dannede ved en ofte ret flad retouche. Barmose-fundets flække- og spånknive med retouchering langs en sidekant eller ved spidsen genfindes i Klosterlund-fundet, der dog er domineret af en anden knivtype med et par kraftige, modsatstillede hak nær slagbuleenden. Denne type forekommer ikke i Barmose I. Her forekommer heller ingen sikre eksemplarer af de slanke flækkebor med retouchering af begge sidekanter, som er så karakteristiske for Klosterlund. Det er dog værd at mærke sig, at Barmose-fundets lille spånbor med spinkel spids forekommer i Klosterlund i et enkelt eksemplar. I begge fund er stiklerne fremstillet af spåner, dårlige flækker eller mere tilfældige flintstykker, men Klosterlund-fundets er mere udviklede med langt hyppigere forekommende ende-retouche. Slagsten af flint forekommer i begge fund, men i Klosterlund er der tillige slagsten af kvartsit. Den udflydende gruppe „spån-høvle eller -knive“ kan ikke drages ind i denne sammenligning mellem de to fund. Intet, der er fremkommet ved denne sammenligning, modsiger, at Barmose I skulle være ældre end Klosterlund,

og dette indtryk bestyrkes, når man sammenligner Barmose-fundets meget simple blokke med Klosterlunds, som – om end primitive – dog er langt bedre.

Når økserne inddrages i sammenligningen, viser der sig en afgørende forskel på de to fund. Klosterlund-fundets økser er gennemgående små og dårlige, og kærneøkserne dominerer stærkt over skiveøkserne, hvor den symmetrisk fladehuggede form ikke spiller nogen rolle. I Barmose-fundet er forholdet det stik modsatte. Spidsvåben, der ikke med fuld sikkerhed er påvist på Barmose-bopladsen, forekommer i Klosterlund i et ret stort antal.

Indenfor dansk arkæologi har man været vant til at regne med, at kærneøkser var dominerende i ældre mesolithisk tid, skiveøkserne først i senere og sen Ertebøllekultur. Det er da unægtelig overraskende i Barmose-fundet, som ellers virker tidligt, at stå overfor forholdsvis talrige symmetrisk fladehuggede skiveøkser. Det var naturligt at tænke sig, at disse skyldes en senere bosætning på stedet i Ertebølletid. Fundet kan som nævnt ikke betragtes som egentlig dækket. Dog modsiges noget sådant af fundforholdene. Der er heller ikke fundet andre typiske Ertebøllerredskaber som tværpile, skraber med indbuet æg eller kærneøkser med særlig ægbehandling. Endelig må det bestemt hævdes, at Barmose-fundets skiveøkser langt fra svarer til den senere Ertebøllekulturs. Dette skulle fremgå af den nærmere beskrivelse i afsnittet om skiveøkser.

Senere i dette arbejde skal der fremlægges en lang række nye sydsjællandske bopladsfund med et redskabsinventar, som helt svarer til den udgravede boplads, men faktisk har et lignende været kendt siden begyndelsen af dette århundrede og har flere gange været omtalt i den arkæologiske litteratur. Det er et mosefund fra Skottemarke på Lolland, hvor store skiveøkser af Barmosekarakter forekommer sammen med fintandede benodde og knogler af elsdyr. Desværre er fundet ufuldstændigt. Der foreligger således ingen mikrolither eller skraber, men derimod en del stikler, blokke og afslag, der viser en lignende dårlig flintteknik som i Barmose-fundet. Erik Westerby henførte i sin tid Skottemarke-fundet til overgangen mellem Maglemose- og Ertebølletid²³), men Therkel Mathiassen daterede det til sen Maglemosetid²⁴). Begge forfattere har gjort rigtigt i ikke at nævne sen Ertebøllekultur i forbindelse med

fundets fladehuggede skiveøkser. De fintandede benodde er hidtil her i landet kun fundet i forbindelse med tidlig Maglemosekultur, og elsdyret spillede ikke længere nogen rolle i faunaen i Ertebølle-tid. Det rimeligste må være, at datere Skottemarke-fundet meget tidligt.

I Fosnakulturen i Sydøstnorge og den tilsvarende Hensbacka-kultur i Bohuslän i Vestsverige har man længe kendt fladehuggede skiveøkser i bopladsfund, der af norske og svenske forskere anses for tidlige. Bopladserne er knyttet til højtliggende strandlinier i et område, der har været under stadig hævnning siden istiden.

Den vigtigste fundgruppe i Sydøstnorge er en række bopladser på Høgenipen i Degernæs nord for Sarpsborg, undersøgt af Erling Johansen²⁵). Bopladserne er små både i udstrækning og redskabsinventar. De højst liggende bopladser ligger ca. 160 m over havet, kun ca. 20 m lavere end stedets marine grænse. Her forekommer nogle få mindre skiveøkser af primitiv type sammen med et oldsagsinventar, der virker tidligt. På lavere niveauer i området er skiveøkser almindelige, og først på endnu lavere niveauer spiller kærneøkser en rolle.

Fra Vestsverige publicerede Åke Fredsjö i 1953 en række bopladsfund tilhørende Hensbackakulturen²⁶). Det vigtigste fund er her boplads A ved Tosskärr, Stenkyrka sogn, Tjörn, Bohuslän. Fundet omfatter 6 primitive skiveøkser, skaftungepile, lancet-mikrolither med skrå retouche ved spidsen m. m. Det kan diskuteres, hvor rene de øvrige bopladsfund fra Bohuslän er, da der i alle tilfælde er tale om mere eller mindre systematiske opsamlingsfund, men også her samler skiveøkser sig om højere niveauer end kærneøkser og forekommer i forbindelse med lancet-mikrolither med skrå retouche ved spidsen. Fredsjö foreslår en datering af Hensbackakulturen til ca. 7300–6600 f. Kr.

Det sidste holdepunkt for en arkæologisk datering i Barmose-fundet er det lille, men sikre fragment af en fintandet benod (fig. 9,9). Fintandede benodde med skråtstillede tænder kendes fra det engelske Star Carr-fund, der er C-14 dateret til 7538 ± 350 f. Kr. De afviger fra Barmose-stykket, dels ved, at de fleste er fremstillet af hjortetak, og dels ved de skråtstillede tænder. Fintandede benodde med vinkelrette hak forekommer i det holstenske Duvensee-

fund, som er C-14 dateret til 6810 ± 70 f. Kr., desuden fra Mullerup-bopladsen og flere løsfund, hvoraf et er pollenanalytisk dateret til „ældre Malmgometid“²⁷). Det er også værd at nævne, at de fintandede benodde i Skottemark-fundet hører til varianten med vinkelrette hak. De nævnte fund skulle tillade en datering af fintandede benodde til sidste halvdel af præboreal- og begyndelsen af borealtid.

Efter denne vurdering af det arkæologiske materiale må man foreslå en datering af Barmose I til sidste halvdel af præborealtid og tidligere end Klosterlund-fundet.

Denne datering modsiges ikke af resultaterne af de naturvidenskabelige undersøgelser. En foreløbig pollenanalyse af en prøve, udtaget lige under ildstedets sand, synes at vise, at dette hviler på præboreal tørv eller omdannet algegytje. Der er foretaget to ved-anatomiske undersøgelser af trækul²⁸), den ene af trækul fra ildstedet, den anden af trækul fra kulturlaget på og syd for ildstedet. Heri er kun fundet bævreasp, birk, fyr og måske pil. Bævreasp er langt den almindeligste art, og der er næsten dobbelt så meget birk som fyr. Arter, der er indvandret efter ca. 7000 f. Kr., forekommer ikke. En C-14 datering af trækul af birk fra kulturlaget har givet resultatet 7290 ± 150 f. Kr.²⁹). Yderligere tre prøver er godkendt til datering på Kulstof-14 Dateringslaboratoriet: en prøve af trækul af bævreasp, udtaget under ildstedets sandlag, en prøve af trækul fra et ikke sanddækket parti i ildstedet og en prøve af tørv, udtaget lige over ildstedets sand.

Klumper af beg eller birketjære med bidspor af menneske: Beg eller birketjære har i mesolithisk tid været anvendt som klæbemiddel bl. a. ved fastgøringen af mikrolither på pileskafter og mikroflækker langs siderne af flintægsspyd og -dolke. Også på Barmosebopladsen er der fundet en del klumper af dette materiale, og to stykker, B I 562 og B I 3892 har ganske særlig interesse, idet de bærer tydelige bidespor. I begge tilfælde ser det ud til, at materialet først har haft form som en flad plade, der derefter er rullet sammen.

Stykkerne har været indsendt til undersøgelse på Københavns Tandlægehøjskole, hvor de først er undersøgt af tandlæge S. Keiser-Nielsen, leder af Retsodontologisk Laboratorium. Efter fotografi-

ring og fremstilling af gipsmodeller af tandaftrykkene er undersøgelsen fortsat af tandlæge Verner Alexandersen, Institutet for Prædeutisk Odontologi, Retsodontologi og Radiologi, der har meddelt det foreliggende resultat af undersøgelsen i et brev af 17/10 1970 og venligt har givet tilladelse til, at uddrag af dette kunne trykkes i dette arbejde:

Vedrørende B I 562 skriver V. Alexandersen: „Stykket er ca. 5×1 cm stort. De fundne impressioner viste sig ved studiet af gipsmodellen at være af højre sides præmolarer, hjørnetænder og fortænder ($\frac{5,4,3,2}{1,3,2,1}$). Der var knækket en del af klumpen, efter at denne havde mistet sin plasticitet. Derfor fandtes dybe impressioner af de linguale flader af tandkronerne, men intet spor af de faciale flader. Det var tydeligt, at der havde været tygget på hele klumpen.

Aftryk af præmolarer, der er de tænder, der erstatter mælkekindtænderne, viser med al tydelighed, at en noget ældre person har tygget på denne klump. Den lavest tænkelige alder hos denne person må være ca. 11 år, hvor anden præmolar bryder frem. Der er ingen mulighed for at angive en øvre grænse for alderen. Det bemærkelsesværdigt ringe tandslid på fortændernes tyggekanter betyder muligvis, at der er tale om en juvenil person.

Tandstørrelsen kan ikke vurderes. Tandformen er, såvidt det kan bedømmes, normal, og identificering af de enkelte tandtyper volder ingen vanskelighed.“

Og vedrørende B I 3892: „Stykket er ca. $4,5 \times 2$ cm stort. Der er tandaftryk i en del af klumpen, som tilsyneladende har været puttet ind i munden, hvorefter der er bidt i den. Der er aftryk af to mælkekindtænder og første blivende kindtand fra højre side af over- og underkæbe. Tænderne har kun været slidt lidt. Barnets alder har været mere end ca. 6 år, idet første blivende kindtand er frembrudt, og mindre end ca. 10 år, da mælketænderne ikke er fældet. I betragtning af det utvivlsomt ringe tandslid har barnet været omkring 7–8 år.

Distorsion af tandaftrykkene gør det umuligt at diskutere tandstørrelse, men tandformen kan vurderes. Foruden de karakteristiske proportionale forskelle mellem første og anden mælkekindtand, der var afgørende for diagnosen, bemærkedes en høj grad af molarisering af første mælkekindtand i overkæben. Denne tand har altid to veludviklede tyggehøje anbragt fremadtil på tyggefladen og to mindre udviklede tyggehøje placeret bagtil på tyggefladen. I det foreliggende tilfælde var de normalt små tyggehøje kraftigt udviklede. Det vides ikke om denne variation, der er sjælden i dag, var mere hyppig blandt den ældre stenalders jægerbefolkning.“

Der kan ikke være tvivl om, at disse to enestående stykker hører til fundet. B I 562 er fundet indenfor hyttetomten lige nord

for ildstedet og B I 3892 lige udenfor i den tidligere omtalte træ- kuls-, bark- og oldsagskoncentration nordøst for den formodede ind- gang. Hvis fundets datering til sen præborealtid er rigtig, er de mig bekendt de ældste spor af selve mennesket i dansk forhistorie. Ifølge mundtlig meddelelse fra tandlæge Alexandersen kendes fra hele verden kun yderst få tandaftryk fra så tidlig tid, og skelet- og tandmateriale fra tidligmesolithisk tid er heller ikke hyppigt i Nord- europa. Det er et spændende spørgsmål, om det primitive træk, der er bemærket på det yngste individs mælkekindtand, skyldes noget racemæssigt.

Man kan også spørge, hvorfor der er tygget på disse beg- eller birketjære-klumper. Er det et led i en forarbejdningsproces, eller har man tygget, fordi det var sjovt eller smagte tiltalende?

De to stykker giver os den oplysning, at der har befundet sig børn på bopladsen. Dette styrker den antagelse, at der er tale om et familiesamfund, og ikke en fangststation, som i en kortere tid har været beboet af voksne mænd.

BOPLADSEN HASBJERG II

I den sydlige del af det store mosedrag mellem Køng, Lundby og Sværdborg, i Sværdborg mose ligger mange bopladser med Magle- mosekultur, her iblandt den bekendte store boplads Sværdborg I, som tidligt ved store udgravninger gav et fyldigt kendskab til den klassiske sjællandske Maglemosekultur.

En sen januardag i 1965 kom jeg på en vandretur efter nye bopladser gennem Hasbjerggårds part af Sværdborg mose og fandt her ganske nær det faste land en meget stor skiveøkse (fig. 10,1), der dengang blev opfattet som en sen Ertebølle-økse³⁰). Da under- søgelsen i Barmosen i mellemtiden havde givet mig et andet syn på fladehuggede skiveøkser af Barmose-karakter, og øksen fra Has- bjerggård netop havde de for Barmose-økserne karakteristiske træk, opsøgte jeg igen den 21. januar 1968 findestedet. Det viste sig da, at der her fandtes en helt gennempløjet lille boplads. Da stedet lig- ger ganske nær fast land og tæt på den anden side har afvandings- kanalen gennem mosen, har det sandsynligvis meget tidligt været effektivt afvandet og dyrket. Pløjelaget på ca. 30 cm består af

en blanding af formuldet tørv og sand fra undergrunden, som er, sandsynligvis senglacialt, sand til grus.

Efter systematisk opsamling på pladsen gennem nogen tid, når dyrkningen tillod dette, stod det klart, at Hasbjerg II repræsenterede en senere fase af det kulturtrin, vi kendte fra Barmose-bopladsen, og at det ville være ønskeligt at have et mere fuldstændigt materiale fra stedet, end opsamling kunne tilvejebringe. Bopladsens areal syntes ikke at dække meget mere end ca. 10×10 m, og efter aftale med stedet daværende ejer, seminarieinspektør Gunnar Brøbøl blev det besluttet at inddele arealet i et nord-syd, øst-vest orienteret feltsystem med felter på 1 m^2 og sigte pløjelaget, hvor det skønnedes lønnende.

Dette arbejde blev påbegyndt efter høst i 1969. Der anvendtes et skrånstillet faststående sold med en maskevidde på 1×1 cm. Denne maskevidde er ganske vist vel stor, men nedsættes i praksis ved soldets skrå stilling, og det har endda vist sig vanskeligt at få den ret knoldede jord til at passere tilfredsstillende gennem trådnettet på trods af, at den først er gennemskrabt med graveske.

Denne metodes effektivitet i modsætning til opsamlingen fremgår tydeligt af følgende eksempel: Fra opsamlingen forelå der omtrent lige mange økser og mikrolither. Efter sigtningen af den første m^2 , der ganske vist lå centralt, var antallet af mikrolither fordoblet. Først langt senere fandtes den første økse ved sigtningen.

På grund af undersøgelsen i Barmosen, der har været at betragte som hovedopgaven, har der kun været arbejdet på Hasbjerg II i til rådighed værende mellemtid. Der er til nuværende dato undersøgt 32 m^2 , men det kan allerede siges, at bopladsen synes at repræsentere en tilsvarende hyttetomt som beskrevet fra Barmose I, dog gennempløjet og udtværet noget. Organisk materiale er ikke bevaret. I centrale felter er der fundet op til 449 stk. flint pr. m^2 . 4–5 m fra dette sted i sydlig retning er fundmængden faldet til 23 stk. i 1 m^2 .

Af egentlige redskaber foreligger på nuværende tidspunkt:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede (inclusive fragmenter)...	6
Heraf mejslers	1

Skiveøkser, kanthuggede mod afspaltningsspladen	3
Skiveøkser, atypiske	1
Skiveøkser ialt	10
Kærneøkser (fragmenter)	2
Skive- og spånkrabere med udbuet æg	7
Flække- og spånkniive	9
Flækker og spåner med skårede sidekanter	9
Flækkebor	1
Stikler	18
„Spånhøvle eller -kniive“	31
Mikrolither, lancetformede	45
Mikrolither, trekantet	8
Mikrolither, ubestemmelige brudstykker og forarbejdet	8
Mikrolither, ialt	61

I pladsens østlige udkant er ved opsamlingen fundet en ægende af en sleben tyndnakket flintøkse og ligeledes ved opsamling noget nord for flintkoncentrationen en stor spånkniiv eller -segl med kraftig retouche langs den ene sidekant. Ingen af disse stykker kan have noget med det øvrige fund at gøre.

Flinten fra Hasbjerg II er meget skadet ved ildsprængning, men de ildsprængte stykker er ikke hvide som normalt i stenaldersfund. En sådan ildsprængning forekommer på flint, der har været udsat for mosebrand, hvad der var rig lejlighed til at iagttage ved omfattende antændelser af tørv, som opstod ved halmafbrændinger i mosen i det tørre efterår 1969. En lignende ildsprængning forekommer på bopladsene Hasbjerg IV og Lundby IV, ligeledes ved mosens østrand. Denne mosebrand må have fundet sted, inden tørv blev så stærkt humificeret ved dyrkning, som den er nu.

Flækketeknikken på Hasbjerg-bopladsen er langt bedre end på Barmose I, men de meget store flækker eller flækkelignende spåner forekommer ikke. Tilsvarende viser blokkene langt mere regelmæssige afspaltningssar. Man kan her tale om egentlige mikroblokke, om end nærmest mikrospånblokke, og det er tydeligt, at en udvikling er begyndt, som skal ende med den elegante koniske blok i den senere Maglemosekultur (fig. 11,5-8).

Også dette fund er præget af skiveøkser, symmetrisk fladehuggede og kanthuggede mod afspaltningsfladen, men bortset fra den meget store først fundne økse (fig. 10,1), som er symmetrisk fladehuggede og fremstillet af et naturligt spaltestykke (længden er 21,5 cm, største bredde 7,3 cm og ægbredden 6,1 cm), er disse skiveøkser mindre og mere tarvelige end Barmose-fundets (fig. 10,2 og 3, der er en mejsel). De har alle stærkt udbuede sidekanter og afvalmede æghjørner. Kun den meget store har ægafslag, men der er fundet 4 ægafslag af skiveøkser, 2 af kærneøkser og ét af skive- eller kærneøkse.

Skraberne med udbuet æg er dannet af skiver eller spåner. Der er ingen egentlige flækkeskrabere. Retoucheringen af æggen er gennemgående mere stejl end på Barmose I, men fladere retouchering ses på et par stykker. Ikke mindre end 4 har fin retouche op langs begge sidekanter (fig. 10,4 og 5), et træk, som yderst sjældent forekommer i danske mesolithiske fund.

Af flække- og spånknivene er de 6 retoucheret mod afspaltningsfladen (fig. 10,6). Også flækker og spåner med skårede sidekanter forekommer (fig. 10,7). Det lille flækkebor (fig. 10,8) er retoucheret fra spidsen ca. $\frac{2}{5}$ op langs begge sidekanter. Det minder meget om Klosterlund-fundets fine flækkebor, der dog er retoucheret helt op langs sidekanterne³¹). Barmose-fundets spånbor med spinkel spids forekommer ikke.

Indenfor stiklerne kan man iagttage den udvikling fra Barmose I til Hasbjerg II, at i sidstnævnte fund er flere stikler dannet af flækkelignende stykker, og flere har stikkelslaget slået fra en retoucheret kant. Man kan inddele fundets 18 stikler på følgende måde:

Som Barmose-fundets A-gruppe (fig. 11,1)	2
Som Barmose-fundets B-gruppe	1
Dobbeltstikkel, i den ene ende som A, i den anden som B.....	1
Æggen midtstillet, et eller flere stikkelslag til én side fra en skrå retoucheret kant (fig. 11,2)	3
Som Barmose-fundets C-gruppe	2
Som Barmose-fundets D-gruppe	1
Som Barmose-fundets E-gruppe (fig. 11,3)	6

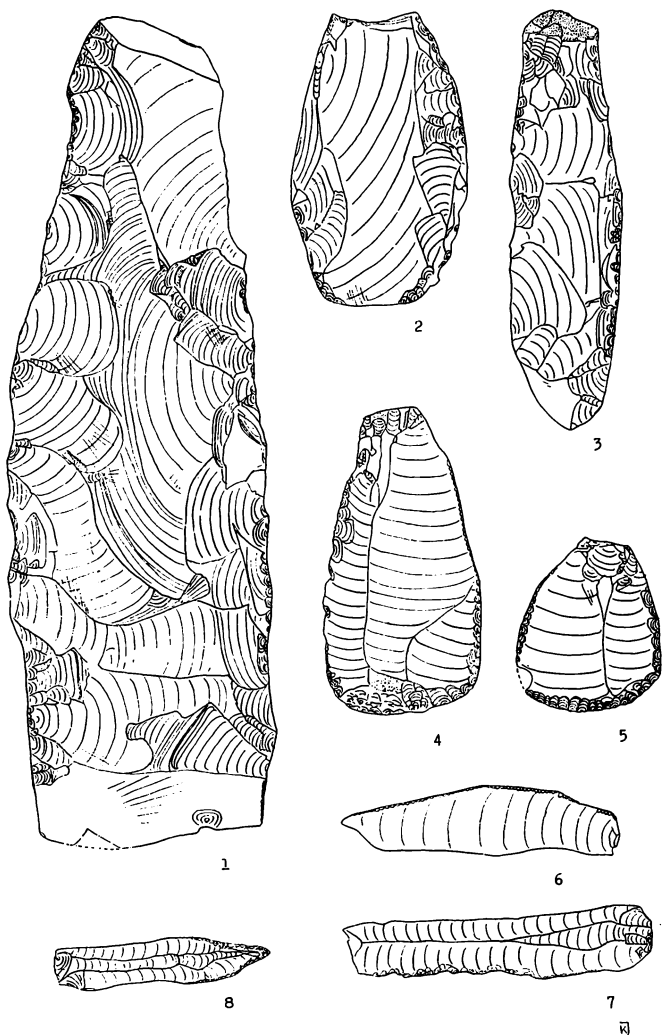

Fig. 10. Hasbjerg II. Skiveøkser og -mejsel 1-3, skraber 4-5, kniv 6, flække med skåret sidekant 7, flækkebor 8. 1:2.

Som Barmose-fundets F-gruppe, men den retoucherede tværf-lade er lige 1
 Som Barmose-fundets G-gruppe (fig. 11,4) 1

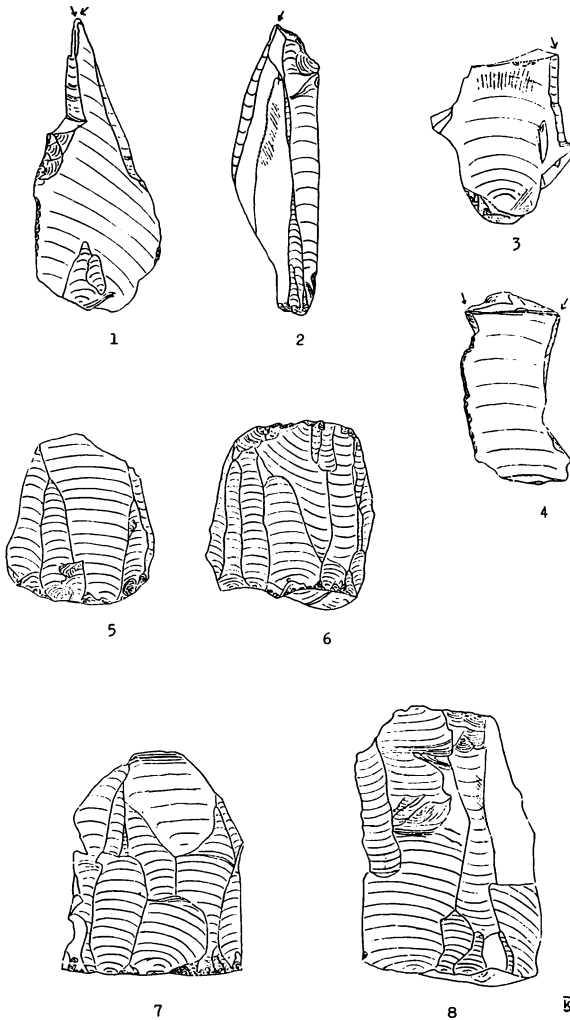

Fig 11. Hasbjerg II. Stikler 1-4, blokke 5-8. 1:2.

7 af fundets stikler har altså midtstillet æg og 11 kantstillet. Også i dette fund er den meget enkle gruppe E mest fremtrædende.

Især indenfor mikrolith-inventaret er udviklingen tydelig. Hasbjerg II er i det hele taget langt mere mikrolithisk præget end Bar-

mose I, og står dermed egentlige Maglemosefund nærmere end Barmose-fundet. Mikrolitherne kan inddeles på følgende måde:

Lancetformede:

Som Barmose-fundets A-gruppe (fig. 12,1)	4
Som Barmose-fundets B-gruppe (fig. 12,2-4)	18
Som Barmose-fundets C-gruppe (fig. 12,5-6)	14
Gruppe A-C (spidsen afbrudt)	6
Retoucheret langs hele den ene sidekant (Brinch Petersen, 1966, type 40) (fig. 12,7)	3

Trekanter:

Ligebenede (Brinch Petersen, 1966, type 48) (fig. 12,8)	4
Skæve, den ene kortsider mere end halvdelen af den anden (Brinch Petersen, 1966, type 49) (fig. 12,9)	4

A-gruppen spiller her en meget ringe rolle. B- og C-grupperne er dominerende, og lancetter med retouche langs hele den ene sidekant forekommer. Endelig optræder også mikrolither af trekantform, som kommer til at spille en så dominerende rolle i den senere Maglemosekultur.

Fundets mikrolither er også gennemgående mere spinkle end Barmose-fundets. Længderne veksler mellem 2,3 og 4,5 cm og bredderne mellem 0,7 og 1,6 cm. Modsat er mikrostiklerne gennemgående større og bredere (fig. 12,11-14). Det ser ud til, at man hovedsagelig har udnyttet flækkernes spidsender. Der er fundet 25 mikrostikler, hvoraf, når de orienteres med slagbuleenden mod be-
tragteren og afspaltningsfladen nedad, 9 har rest af kærven i venstre side og 16 i højre. Hertil svarer, at mikrolither med tildannelse i venstre side ved spidsen, der modsvarer mikrostikler med rest af kærven i højre side, dominerer fundet. Mikrostiklernes længde veksler mellem 1,8 og 4,9 cm og bredderne mellem 0,8 og 1,9 cm. Samtlige er som i Barmose-fundet slagbuleender. Fig. 12,10 er forarbejdet til en mikrolith med tildannelse i venstre side.

På trods af, at Hasbjerg II kun kan betragtes som et særlig effektivt opsamlet fund, der endnu ikke er komplet, er der grund til at tillægge det betydning. Inventaret virker som en kulturel og kronologisk enhed, og den meget koncentrerede flintplet tyder på,

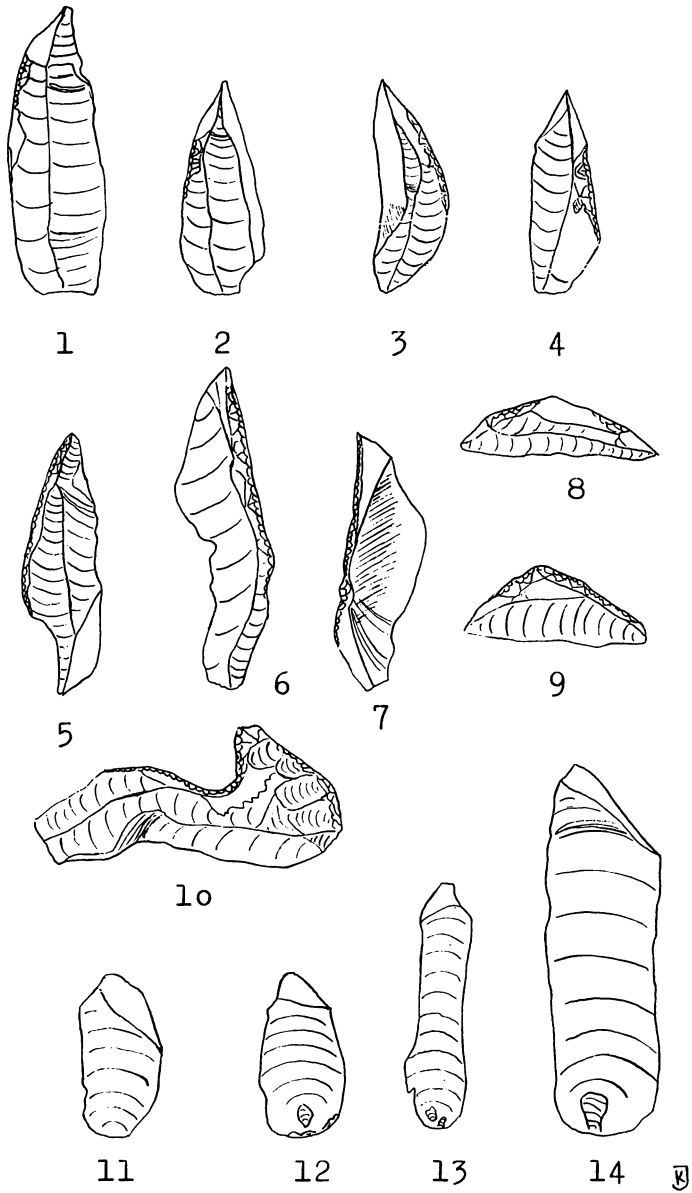

Fig. 12. Hasbjerg II. Mikrolither 1-9, forarbejde 10, mikrostickler 11-14. 1:1

at også dette fund må skyldes en ganske kortvarig bosættelse. Sammensætningen af skiveøkser og et tidligmesolithisk inventar kan kun forstås i forbindelse med det udgravede fund Barmose I.

Hasbjerg-fundet står Klosterlund-fundet nærmere, end tilfældet er med Barmose I. Der er om ikke nøje, så dog stor lighed mellem de to funds mikrolith-inventar. Det samme gælder blokke og stikler. Det enlige flækkebor i Hasbjerg-fundet er også i denne forbindelse vigtigt. Der er dog også store forskelle: økserne, mangelen på spidsvåben i Hasbjerg-fundet, dette funds sideretoucherede skraber og mangel på knive med modsatstillede skæftningshak. Trods alt må man sige, at Hasbjerg-fundet er det sjællandske bopladsfund, der mest minder om den jyske Klosterlund-gruppe. Dets specielle præg er sikkert nærmere lokalt end kronologisk betinget. Ad ren arkæologisk vej kunne man således forsigtigt anslå dets alder til slutningen af præborealtid, ca. 7100–7000 f. Kr. Naturvidenskabeligt dateringsmateriale foreligger ikke.

Dets største betydning i denne sammenhæng er dog, at det så tydeligt repræsenterer en videreudvikling af det kulturtrin, vi kender fra Barmose I, og udgør et mellemtrin mellem dette fund og den hidtil kendte ældste sjællandske Maglemosekultur. De forbausende veludviklede skiveøkser i Barmose-fundet forekommer mere sandsynlige, når man ser Hasbjerg-fundets mere degenererede udgave af dem. Her synes at kunne iagttages en negativ udvikling, der ender i den senere Maglemosekulturs simple skiveøkser.

BESLÆGTEDE BOPLADSFUND

Barmosen

Allerede i efteråret 1965 havde lærer John Rasmussen fundet to bopladser i Barmosen med fladehuggede skiveøkser og lancetmikrolither med skrå retouche ved spidsen (Barmose, syd og Barmose II). Oldsagsmaterialet var tilvejebragt ved overfladeopsamling, og det var således ikke muligt med tilstrækkelig styrke at hævde oldsagernes samtidighed uden støtte i et udgravet og dateret fund. På den anden side virkede Rasmussens fund meget fremmede på interessen for en undersøgelse på den tørvedækkede plads Barmose I, som vi fik kendskab til omtrent samtidig.

Senere er antallet af opsamlingspladser i Barmosens nordlige

del øget ved systematisk eftersøgninger i Barmosegårds og Sner-tingegårds mosearealer, der omfatter hele den del af mosens, der ligger nord for Næs å. En del af disse fund er imidlertid af neoli- thisk karakter. Andre er så små, at man endnu intet sikkert kan udlede af dem.

Følgende 5 bopladsfund har et oldsagsmateriale nær beslægtet med Barmose I og Hasbjerg II:

Barmose, syd:

Bopladsen ligger nær mosens sydrand på tørvefladen ca. 100 m fra det faste land. I virkeligheden er der tale om tre små flint- pletter af samme udstrækning som hyttetomten på Barmose I, og materialet fra de enkelte pletter er da også efterhånden holdt ad- skilt. Indsamlingen er foretaget af John Rasmussen, der venligst har udarbejdet og overladt mig følgende fundliste, hvori der dog ikke er skelnet mellem de enkelte pletter, da de svarer ret nøje til hinanden:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede (inkl. fragm.)	40
Skiveøkser, kanthuggede mod afspaltningsskiven	3
Skiveøkser, usymmetriske	2
Skiveøkser, atypiske	4
Kærneøkse, atypisk og tvivlsom	1
Kærnemejsel	1
Ubestemmeligt øksefragment	1
Spidsvåben	4
Flække-, spån- og skiveskrabere med udbuet æg	34
Flække- og spånkniive	40
Flækker eller flækkeligende spåner med skårede sidekanter... ..	15
Bor, fremstillet af skiveøkser	3
Skivebor	2
Stikler, midtstillet æg uden enderetouche	24
Stikler, kantstillet æg uden enderetouche	30
„Spånhøvle eller -kniive“	4
Slag- eller knusesten af flint	1
Lancetformede mikrolither:	
Som Barmose-fundets A-gruppe.....	9

Som Barmose-fundets B-gruppe.....	4
Som - - C-gruppe.....	2
Forarbejder	3

Dette inventar minder meget om Barmose I-fundet. Også på Barmose, syd er flækketeknikken dårlig. Ifølge John Rasmussen forekommer egentlige flækker ikke. Et specielt træk for dette fund er, at 27 af skiveøkserne (52 pct. af de hele stykker) har mislykket ægafslag. Dette har fjernet æggen i stedet for at forny den. Ellers er økserne sikkert udført, hvad der i denne sammenhæng synes at være et gammelt træk (Hasbjerg-fundets skiveøkser var gennemgående mere primitive end Barmose-fundets). Det er det eneste fund af Barmose-karakter, hvor der forekommer store bor af skiver og kasserede skiveøkser. Om dette skyldes en forurening, kan ikke afgøres, men intet tyder på noget sådant. At de primitive „spån-høvle“ forekommer i et så beskedent antal, kan skyldes, at indsamleren ikke har været tilstrækkelig opmærksom på denne type.

Man skal sikkert henregne Barmose, syd til omtrent samme kulturfase som Barmose I.

Barmose II:

En stor boplads i Barmosegårds mose, ca. 500 m øst for Barmose I og ganske nær fast land på en sandet højning omgivet af stærkt humificeret tørv. På gården findes en del oldsager herfra. John Rasmussen har også her indsamlet et betydeligt materiale, som er indregnet i nedenstående oversigt. Fundet er stort set af ren Barmose-karakter, men pladsen har åbenbart været besøgt gennem længere tid, hvad også dens forholdvis betydelige udstrækning tyder på. Her, som på flere af bopladserne, forekommer enkelte langt yngre oldsager. Således en symmetrisk flintsegl af ældre bronzealders form³², en jernalders knusesten og en sleben flintøkse.

I øvrigt er der indsamlet følgende oldsager af ældre stenalder karakter:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede (inkl. fragm.)	48
Skiveøkser, kanthuggede mod afspaltningsfladen	11
Skiveøkser, kanthuggede fra afspaltningsfladen	1
Skiveøkser, usymmetriske	6

Skiveøkser, atypiske	6
Skiveøkser, ubestemmelige fragmenter	4
Kærneøkser, en skævøkse og en atypisk	2
Spidsvåben	3
Flække-, spån- og skiveskrabere med udbuet æg	26
Flække- og spånknive	26
Flækker og spåner med skårede sidekanter	17
Stikler, midtstillet æg uden enderetouche	18
Stikler, midtstillet æg med enderetouche	3
Stikler, kantstillet æg uden enderetouche	17
„Spånhøvle eller -knive“	11
Mikrolither:	
Lancetformede, som Barmose-fundets A-gruppe.....	3
- - - - B-gruppe.....	7
- - - - C-gruppe.....	3
Ligebenet trekant	1
Forarbejder	2

Der forekommer adskillige bedre blokke og flækker end på Barmose I og syd. Desuden er dette fund præget af påfaldende mange store skiver.

Barmose VIII:

Denne ganske lille boplads ligger noget længere ude i mosen på Barmosegårds jorder, ca. 300 m øsø for Barmose II. Man har indtryk af en kortvarig bebyggelse af karakter som Barmose I. Fundet omfatter kun:

- 1 symmetrisk fladehugget skiveøkse med ægafslag
- 1 symmetrisk fladehugget skiveøkse uden ægafslag
- 1 spånkniv
- 1 spån med skåret sidekant
- 1 stikkel af tyk skive, midtstillet æg, uden enderetouche
- 2 „spånhøvle eller -knive“.

Flintteknikken er påfaldende grov, og der forekommer mange store, tykke skiver.

Barmose XIV:

En lille boplads i Snertingegårds mose, ca. 500 m sø. for Barmose VIII. Fundet omfatter:

- 2 symmetrisk fladehuggede skiveøkser, den ene med mislykket ægafslag.
- 1 usymmetrisk skiveøkse.
- 5 flække- og spånknive.
- 1 stor spån med skårede sidekanter.
- 1 stikkel af tyk skive, midtstillet æg, ingen enderetouche.
- 3 „spånhøvle eller -knive“.
- 1 lancetmikrolith af Barmose-fundets A-gruppe.
- 1 lille flække med udbuet retouche ved spidsen.
- 1 neolithisk ildsten.

Barmose XV:

En nyfunden, meget stor boplads tæt nordvest for foregående. Et areal på 40–50 m i tværmål er her tæt bestrøet med flintaffald og redskaber. Stedet har kun været besøgt tre gange, men der er herved opsamlet over 80 kg flint. Man har her tilsyneladende i ganske enestående grad ødslet med flinten. Flintaffaldet er påfaldende præget af store tykke skiver, der i de fleste tilfælde er ubenyttede. I nogle tilfælde har de gjort nytte som spånblokke. Der findes også en del aflange, tykke spåner, som dog ikke kan sammenlignes med Barmose-fundets „kæmpeflækker“. Egentlige gode flækker findes ikke, men flere blokke er bedre end Barmose-fundets. Også disse er meget store og ofte lidet udnyttet.

I betragtning af den store flintmængde er antallet af redskaber ringe:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede (inkl. fragm.)	12
Skiveøkser, ensidigt fladehuggede	3
Skiveøkser, symmetrisk kanthuggede mod afspaltningsfladen...	3
Skivemejsel, symmetrisk kanthuggede fra afspaltningsfladen ...	1
Skiveøkser, atypiske	2
Kærneøkser, atypiske	1
Spidsvåben	1
Skive- og spånkrabere med udbuet æg	3

Flække- eller spånknive	2
Spåner med skårede sidekanter	5
Spånbor som Barmose-fundets med spinkel spids	1
Stikler, midtstillet æg, ingen enderetouche	2
Stikler, kantstillet æg dannet ved tværslag	1
Stikler, kantstillet æg, ingen enderetouche	4
„Spånhøvle eller -knive“	8
Slag- eller knusesten af flint	2

Lancetmikrolither:

Som Barmose-fundets A-gruppe.....	1
Som Barmose-fundets B-gruppe.....	1
Som Barmose-fundets C-gruppe (l. 4,9 cm, br. 1,6 cm)	1

På trods af pladsens ret store størrelse, der må skyldes flere besøg på stedet, er dette inventar meget interessant, idet det synes at indtage en kronologisk mellemstilling mellem Barmose I og Hasbjerg II. Skiveøkserne er dårligere end Barmose-fundets, men ikke så ringe som på Hasbjerg II. Indenfor de ensidigt fladehuggede og kanthuggede mod afspaltningsfladen, som er primitive grupper, forekommer nogle brede og tykke eksemplarer. Der er påfaldende få skrabere som i Hasbjerg-fundet, men Barmose-fundets spånbor med spinkel spids er til stede. Stiklerne er primitive. Dette gælder for øvrigt hele flintteknikken. Mikrolitherne er endnu for dårligt repræsenterede, men der forekommer ikke andre typer end i Barmose I. Man kan naturligvis intet sikkert udlede af et så fragmentarisk materiale som dette, tilvejebragt ved få opsamlings, men det bestyrker formodningen om, at der er kulturel sammenhæng mellem Barmose I og Hasbjerg II.

De to sidstnævnte bopladser indtager en særstilling blandt alle i dette arbejde nævnte fund, hvad angår beliggenheden. De ligger ca. 600 m fra nærmeste faste land. Dette kan skyldes, at de har ligget på en holm, som dog ikke kan skelnes i terrænet, men man kan også forestille sig, at denne del af mosen meget tidligt har været på et fremskredet tilgroningsstadium. I et allerede citeret arbejde af Ib Marcussen hævdes det, at den oprindelige Barmose-sø, efter i senglaciertid at have haft sit afløb mod nordvest gennem Køng mose, efterhånden ved erosion, på overgangen mellem pollen-

zone III og IV ændrer sit afløb mod vest gennem Purremose, hvorved dens vandspejl sænkes 2–3 m³³).

Det er bemærkelsesværdigt, at der ved de hidtidige undersøgelser i Barmose kun er fundet bopladser af karakter som Barmose I eller spredte fund af yngre stenalders-bronzealders karakter. Tilsyneladende har søen ikke fristet som fiskevand i Maglemose- eller Ertebølle-tid, sikkert på grund af en fremskreden tilgroning. Senere i oldtiden har den måske været rørsump, hvor folk fra omliggende bopladser kom for at skære rør til tækkemateriale. Forskellige steder fra mosen foreligger en række løsfundne flintsegl, der kan have været anvendt ved sådant arbejde. Talrige løsfund af senneolithiske eller ældre bronzealders pilespidser af flint, hvoraf en meget smuk samling opbevares på Barmosegård, tyder også på, at der i dette tidsrum har været drevet jagt i mosen, måske på ænder.

Inden Barmosen forlades skal omtales 4 fintandede benodde, som opbevares på Barmosegård. De er fundet ved smuldharnving på mosefladen syd for den lille plantage, hvori Barmose I ligger. Alle er tildannet af stykker af rørkogler fra større pattedyr. To (14,0 og 16,1 cm lange) har vinkelrette, ret uregelmæssige hak langs den ene sidekant. To har skråtstillede, regelmæssige hak, den ene (17,5 cm lang) langs det meste af den ene sidekant, den anden (16,0 cm lang) kun ved den forreste del af den ene sidekant. Disse løsfundne stykker har sikkert tilknytning til de her omtalte eller samtidige tidlige bopladser.

KØNG-LUNDBY-SVÆRDBORG MOSE

Langs randen af denne store sydsjællandske mose, som nu også er afvandet og fuldstændig opdyrket, ligger en række bopladser af samme karakter som bopladserne i Barmosen.

I den sydlige del af mosen på tørvefladen nær land skal være fundet en stor skiveøkse af Barmose-karakter og karakteristisk flintaffald. Jeg kender ikke af selvsyn dette fund, men har fået det beskrevet af stud. mag. Anders Fischer Jensen.

Længere mod nord langs mosens østrand findes ud for gården Mosevang ligeledes på tørvefladen tæt ved land en plet med groft flintaffald. Her har Anders Fischer Jensen fundet en symmetrisk fladehugget skiveøkse.

Bopladsen Hasbjerg II i Hasbjerggårds mose er allerede beskrevet. Nordøst for gården danner det faste land et knæk, idet mosen her breder sig ud i østlig retning mod landsbyen Sværdborg. Her, lige på overgangen mellem det faste land og tørven, men ude i den stærkt formuldede tørv, ligger en lille boplads, *Hasbjerg IV*. Den er først fundet i april 1970, og der foreligger indtil nu kun følgende oldsager:

- 1 fragment af en symmetrisk fladehugget skiveøkse.
 - 1 symmetrisk fladehugget skivemejsel omdannet til midtstikkel uden enderetouche.
 - 2 skive- og spånkrabere med udbuet æg.
 - 1 spånkniv.
 - 1 fragment af en flække med skåret sidekant.
 - 1 lille spånbor, kun retouche ved spidsen.
 - 1 stikkel med kantstillet æg, ingen enderetouche.
 - 1 „spånhøvl eller -kniv“.
 - 1 mikrospån med udbuet retouche ved spidsen.
 - 1 lancetmikrolith som Barmose-fundets A-gruppe.
 - 1 lancetmikrolith med retouche langs hele den ene sidekant.
- Flækketeknikken er dårlig.

Videre nordpå langs Sværdborg moses østrand er der endnu ikke fundet bopladser, men området er kun sporadisk undersøgt.

I Lundby mose vest for landbrugsskolen danner det faste land et rundt næs ud i mosen. Nær spidsen af dette næs i en lille bugtning på sydvestsiden ligger i tørven ganske nær det faste land den lille boplads *Lundby IV*. Her har der været samlet systematisk siden foråret 1965. Fundet omfatter:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede	5
Skiveøkse, atypisk	1
Skiveøkse, ubestemmelig fragment	1
Kærne- eller skivemejsel	1
Fragmenter af slanke kærneøkser eller spidsvåben	2
Spidsvåben	4
Ubestemmelig øksefragment	1
Skive- og spånkrabere med udbuet æg	6
Flække- og spånknive	5

Stor spån med kraftig, uregelmæssig kantretouche, den modsatte kant skåret	1
15,9×7,3 cm stort fragment af bredt, groft afslag med skåret sidekant	1
Stikler, midtstillet æg, ingen enderetouche	1
Stikler, kantstillet æg, ingen enderetouche	5
„Spånhøvle eller -knive“	3
Slag- eller knusesten af flint	2
Lancetmikrolither:	
Som Barmose-fundets A-gruppe	5
Som Barmose-fundets C-gruppe	5
Som Barmose-fundets A-C grupper, spidsen afbrudt	1
Mikroflækker af trekantet omrids, alle tre sider retoucheret ...	1
Fragmenter af fintandede benodde	2

Desuden er der fundet en jernalders knusesten af kvartsit og i tørven udenfor flintpletten et 18,4 cm langt kærnebor, der i modsætning til fundets kemisk omdannede flint af hvidlig og blålig farve er brunpatineret. Sådanne bor kendes ikke fra de øvrige Barmose-fund, og et så stort stykke har da sikkert også mellem harvetænder kunnet føres ned på tørven fra det nærliggende faste land. Foruden mikrolitherne i ovenstående liste er der på skråningen ovenfor bopladsen fundet en mikrolith af klar, uomdannet flint. Det er en skæv trekant med afrundet hjørne mellem kortsiderne. Formen står på overgangen til cirkelsegmenterne. Typen forekommer yngre end det øvrige fund.

Pladsens flækketeknik er meget dårlig. Man kan næppe tale om egentlige flækker. Økserne er ret små. Det ene spidsvåben er fremstillet af et fragment af en fladehugget skiveøkse. Det andet er et stort og smukt stykke, slankt og 13,5 cm langt. Kun den atypiske skiveøkse har ægafslag, men desuden foreligger et ægafslag af skiveøkse.

Også dette fund synes at indtage en mellemstilling mellem Barmose I og Hasbjerg II. Flintpletten er så lille, at den sikkert kun repræsenterer en ganske kortvarig bebyggelse. Også denne boplads burde ved lejlighed sigtes som Hasbjerg II.

Udenfor flintpletten findes ret mange marvspaltede knogler,

der sikkert er udsmid fra den egentlige boplads. Også disse vil blive zoologisk bestemt.

På skrånningen øst for Lundby IV er fundet:

- 1 symmetrisk fladehugget skiveøkse.
- 1 fragment af slank kærneøkse eller spidsvåben.
- 1 spidsvåben.
- 2 skiveskrabere.
- 1 flækkestikkel, midtstillet æg, ingen enderetouche.

Lundby VIII:

Ca. 200 m sydøst for Lundby IV er i december 1970 fundet endnu en ganske lille boplads, Lundby VIII. Den ligger lige på overgangen mellem moserandens senglaciale sand og grus og tørven. Fra en enkelt opsamling foreligger:

- 1 nakkeende af symmetrisk fladehugget skiveøkse.
 - 1 ægafslag af skiveøkse.
 - 1 spånkniv.
 - 1 spån med retouche langs den ene sidekant, den modsatte skåret.
 - 1 spånbor som Barmose-fundets spinkle spånbor.
 - 1 tværstikkel (to tværgående stikkelslag fra uretoucheret sidekant).
 - 1 kantstikkel, flere stikkelslag ved samme hjørne af en uretoucheret tværflade.
 - 2 „spånhøvle eller -knive“.
 - 1 mikrostikkel.
- Flækketeknikken er dårlig, og fundet minder meget om Lundby IV.

Hvor mosen deler sig i to grene, en nordlig i retning af Ring og en nordvestlig med det gamle afløb til Dybsø fjord, ligger Flaskholmen, omgivet af tørv på alle sider. På den sydlige udløber af denne store holm ligger en lille boplads, *Vængesbjerg VII*, som er fundet af gårdejer Frede Jensen, Flaskholmen. Også denne boplads ligger på overgangen mellem tørv og sand-grus. Fundet omfatter:

- 2 symmetrisk fladehuggede skiveøkser. Den ene har ægafslag og er 12,8 cm lang og 4,4 cm bred.
- 1 ægafslag af en symmetrisk fladehugget skiveøkse.

- 1 skiveøkse, symmetrisk kanthugget mod afspaltningsfladen.
- 1 spånkraber med udbuet æg.
- 2 flække- og spånknive.
- 1 stikkel, midtstillet æg, ingen enderetouche.
- 7 „spånhøvle eller -knive“.

Nær mosens vestbred ved snævringen mellem det faste land og Flaskholmen ligger den meget store boplads *Vængesbjerg V*. Den dækker ikke noget stort areal, men er meget rig. Denne plads er først fundet af Frede Jensen, som har samlet her i ca. 15 år. Frede Jensen har venligst ladet sit materiale indgå i det øvrige fund, der samlet omfatter:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede (inkl. fragm.)	24
Skiveøkser, ensidigt fladehuggede (inkl. fragm.)	5
Skiveøkser, symmetrisk kanthuggede mod afspaltningsfladen...	2
Skiveøkser, usymmetriske	6
Skiveøkser, atypiske	5
Fladehugget skivemejsel	1
Fragment af fladehugget skivemejsel eller spidsvåben	1
Ubestemmelige fragmenter af skiveøkser	2
Forarbejder til skiveøkser (store skiver med én tilhugget kant)	2
Kærneøkser, skævøkser	2
Kærneøkser, ubestemmelige fragmenter	2
Fragmenter af slanke kærneøkser eller spidsvåben	2
Spidsvåben	1
Flække-, spån- og skiveskrabere med udbuet æg	6
Flække- og spånknive	8
Flækker og flækkelignende spåner med skårede sidekanter	21
Spånbor med retouche langs begge sidekanter	1
Lille spånbor med retouche kun ved spidsen	1
Bor af stort naturligt spaltestykke, lang spids	1
Stikler, midtstillet æg, ingen enderetouche	23
Stikler, midtstillet æg, med enderetouche	2
Stikler, kantstillet æg, ingen enderetouche	28
Stikler, kantstillet æg, med enderetouche	6
„Spånhøvle eller -knive“	11

Slag- eller knusesten af flint 1

Mikrolither:

Lancetformede, som Barmose-fundets A-gruppe.....	6
Lancetformede, som Barmose-fundets B-gruppe.....	4
Lancetformede, som Barmose-fundets C-gruppe.....	1
Ligebenet trekant	1

Flækketeknikken på Vængesbjerg V er gennemgående ringe, men det er vigtigt, at de meget store flækkelignende spåner, som var karakteristiske for Barmose I, også optræder i dette fund. 1 indgår i gruppen flækkelignende spåner med skårede sidekanter. Den er 15,6×5,6 cm. Et meget stort og tykt stykke (l. 19,1 cm, br. 5.7 cm) har retouche ved spidsen i begge sider. Selve spidsen er afbrudt. En stor, bred og tyk spån (19,2×10,2 cm) kunne egne sig som råmateriale for skiveøkser. Desuden foreligger flere store, tykke skiver. Blandt affaldet bemærkes i øvrigt 3 ægafslag af skiveøkser og en stor og bred mikrostikkel.

Fra denne boplads foreligger nogle af de største og bredeste skiveøkser i hele Barmose-materialet. Således to symmetriske fladehuggede skiveøkser, længde 16,9 og bredde 6,5 cm og længde 13,5 cm og bredde 8,0 cm, og en symmetrisk kanthugget mod spaltningsfladen, længde 13,0 cm og bredde 7,8 cm. 14 af skiveøkserne har ægafslag.

Fundets forholdsvis talrige stikler er i de fleste tilfælde grove og primitive. De er fremstillet af meget vekslende materialer: spåner, tykke skiver, kærnestykker, fragmenter af økser og i et enkelt tilfælde (med kantstillet æg) en flække.

Bopladsfund fra fast land langs moserne plejer normalt at være meget blandede. Dette synes dog ikke i nævneværdig grad at gælde den følgende boplads, *Vængesbjerg IV*. I virkeligheden kan man ikke her tale om en egentlig boplads af karakter som de foregående, der har en meget begrænset udstrækning, men et fundområde på skråningen ud mod mosen sydøst for Vængesbjerggård. Oldsagerne er fundet spredt over et ret stort areal og stammer sikkert fra gentagne bosættelser på stedet. Fundet består af:

- 2 symmetrisk fladehuggede skiveøkser, begge med ægafslag.
- 1 ensidigt fladehugget skiveøkse.
- 1 atypisk skiveøkse.
- 2 ægafslag af skiveøkser.
- 1 kærneøkse, nærmest symmetrisk tværoøkse.
- 1 ubestemmeligt fragment af svær økse.
- 3 fragmenter af slanke kærneøkser eller spidsvåben.
- 1 flække- og 1 skiveskraber med udbuet æg.
- 6 flække- og spånknive.
- 1 spån med skåret sidekant.
- 2 flække- og spånbor, det ene kun med retouche ved spidsen, det andet tillige langs begge sidekanter.
- 3 stikler med midtstillet æg, ingen enderetouche. Den ene er et fragment af en symm, fladeh. skiveøkse.
- 2 stikler med midtstillet æg, med enderetouche.
- 1 stikkel med kantstillet æg, ingen enderetouche.
- 1 stikkel med kantstillet æg, med enderetouche, øksefragment.
- 1 stikkelafslag.
- 1 slag- eller knusesten af flint.
- Nogle blokke af ældre Maglemose-karakter.

På trods af de usikre fundforhold synes dette fund at slutte sig nær til de yngre fund af Hasbjerg II-karakter. Det havde været ønskeligt, om der forelå mikrolither.

HOLMEGÅRDS MOSE-OMRÅDET

Boplads ved mosen Kroglyng: Nord for den store Holmegårds mose ligger mosen Kroglyng, hvis østligste part benævnes Nyskær. Jorden her hører under godset Broksø. På nogle sandede rygge ved mosens østrand ligger bopladserne Nyskær I-IV, der tilsyneladende kun har været bebygget i tidlig-mesolithisk tid og yngre stenalder.

Nyskær I er egentlig den første „Barmose-boplads“, idet den blev fundet i september 1961. I begyndelsen blev fundet opfattet som jævngammel med Mullerup-fundet, men enkelte store fladehuggede skiveøkser virkede hjemløse i inventaret. De senere tilkomne fund

fra Barmose I og Hasbjerg II viser imidlertid nu, at Nyskær-fundene rækker længere tilbage i tid.

På Nyskær I er det neolithiske indslag ganske ringe, og på trods af, at pladsens udstrækning langs moseranden er temmelig stor, har stedet øjensynlig kun været beboet i tidlig-mesolitisk tid.

En lang række indsamlere har gennem tiden samlet oldsager på Nyskær I, men det totale materiale indgår i følgende liste:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede (inkl. fragm.)	14
Skiveøkser, ensidigt fladehuggede	3
Skiveøkser, kanthugget (af naturlig afsprængning).....	1
Skiveøkser, usymmetriske	3
Skiveøkser, atypiske	3
Kærneøkser, skævvøkser	4
Kærneøkser, atypiske	3
Kærneøkse, ubestemmeligt brudstykke	1
Kærnemejsel	1
Fragmenter af slanke kærneøkser eller spidsvåben	3
Spidsvåben	6
Ubestemmelige fragmenter	2
Skive- og spånkrabere med udbuet æg	24
Flække- og spånknive	28
Små flække- og spånbor med retouche langs begge sider	2
Stikler, midtstillet æg, ingen enderetouche	4
Stikler, kantstillet æg, ingen enderetouche	4
Stikkel, kantstillet æg, med enderetouche	1
Slag- eller knusesten af flint, de tre af øksefragmenter	9
„Spånhøvle eller knive“	8
Mikrolither:	
Lancetformede, som Barmose-fundets A-gruppe	6
Lancetformede, som Barmose-fundets B-gruppe	6
Lancetformede, som Barmose-fundets C-gruppe	2
Lancetformede, som Barmose-fundets A-C-grupper, spidsen afbrudt	1
Lancetformede, retouche langs hele den ene sidekant	3
Som foregående, tillige skrå retouche ved basis	1
Lancetformet, skrå retouche ved spidsen og basis	1

Trekanter, ligebenede	2
Trekanter, skæve, den ene kortsides mere end halvdelen af den anden	2
Ubestemmelige brudstykker	2
Knækkede mikrolækker, slagbuleender, retouche langs den ene side	2
Mikrolækker med skrå retouche ved spidsen	1

Det neolithiske indslag omfatter: 3 spåner af slebne flintøkser, den ene tyndnakket, 1 grov spånkniv eller -segl, 6 grove skiveskrabere af neolithisk type. Det kan være vanskeligt at skelne mellem mesolithiske og neolithiske skraber, skønt de førstnævnte i almindelighed er mindre og mere sirligt udført. Endelig må en tværpil betragtes som neolithisk. Det er den eneste tværpil, der hidtil har indgået i noget fund af Barmose-karakter.

Flækker og blokke minder om Hasbjerg II-fundets. De samme gælder tre mikrostikler.

8 af skiveøkserne har ægafslag. Indenfor skiveøkserne forekommer en meget bred form og en slank, smal. Målene på de to bredeste er: længde 13,0 cm, største bredde 8,2 cm, ægbredde 6,0 og længde 12,0, største bredde 6,9 cm, ægbredde 5,8 cm. De har begge udbuede side. To af skævekserne er henholdsvis 13,0 og 11,9 cm lange. Indenfor skraberne med udbuet æg finder vi ingen egentlige flækkeskrabere. Skraberne er gennemgående små og korte. Ægretouchen er i almindelighed ret stejl, men kan være mere flad. Et stykke har fin retouche op langs begge sidekanter, et andet er næsten cirkelrund med retouche langs det meste af omkredsen.

Nyskær II, som egentlig er en direkte nordlig fortsættelse af *Nyskær I*, er stærkt præget af en neolithisk bosættelse på stedet: store, grove skiveskrabere, bor, spånsave, knusesten med store knusningsflader, en tværpil og talrige fragmenter af slebne tyndnakkede flintøkser. Herfra kommer sikkert de få neolithiske oldsager, der findes på *Nyskær I*. Især den nordlige del af pladsen præges dog også af en tidlig-mesolithisk bosættelse. Herfra stammer følgende oldsager:

2 symmetrisk fladehuggede skiveøkser.

1 skiveøkse, symmetrisk kanthugget fra afspaltningsfladen.

- 2 atypiske skiveøkser.
- 5 kærneøkser, symmetriske retøkser.
- 1 kærneøkse, skævnøkse.
- 2 ubestemmelige brudstykker af kærneøkser.
- 1 ubestemmeligt øksefragment.
- 1 ægafslag.
- 1 fragment af spidsvåben.
- 12 skive-, spån og flækkeskrabere af mesolithisk karakter.
- 3 må betegnes som typiske flækkeskrabere.
- 7 flække- og spånknive.
- 1 stikkel, midtstillet æg, ingen enderetouche.
- 3 stikler, kantstillet æg, ingen enderetouche, de to har tværslag.
- 1 stikkel, kantstillet æg, med enderetouche.
- 2 „spånhøvle eller -knive“.
- 1 lancetmikrolith som Barmose-fundets A-gruppe.
- 1 lancetmikrolith, skrå retouche ved spidsen, som er afbrudt.
- 1 skæv trekantmikrolith, den ene kortsides mere end halvdelen af den anden.

Der er utvivlsomt „Barmose-materiale“ i dette inventar, men der er for mange kærneøkser til, at det kan betragtes som et rent fund.

På *Nyskær II* er der hidtil kun fundet blokke og flintaffald.

Nyskær IV ligger noget nordligere end de øvrige, ganske nær Susåen, som afvander dette mosesystem. Pladsen er fundet af stud. mag. Anders Fischer Jensen, som velvilligst har tilladt mig at benytte sit materiale herfra. Fundet minder meget om *Nyskær I*. Det omfatter:

Skiveøkser, symmetrisk fladehuggede	7
Skiveøkse, ensidigt fladehugget	1
Skiveøkse, symmetrisk kanthugget fra afspaltningsfladen	1
Skiveøkser, usymmetriske	6
Skiveøkser, atypiske	2
Kærneøkser, symmetriske retøkser	2
Kærneøkse, symmetrisk tværøkse	1

Kærneøkse, atypisk	1
Kærneøkse, ubestemmeligt fragment	1
Fragmenter af slanke kærneøkser eller spidsvåben	2
Spidsvåben, det ene dannet af symm. fladeh. skiveøkse	4
Ubestemmelige øksefragmenter	2
Flække-, spån- og skiveskrabere med udbuet æg	8
Flække- og spåknive	9
Flække med skåret sidekant	1
Stikler, midtstillet æg, ingen enderetouche	2
Stikkel, midtstillet æg, med enderetouche	1
Stikler, kantstillet æg, ingen enderetouche	3
Stikkel, kantstillet æg, med enderetouche	1
„Spånhøvle eller -knive“	2
Mikrolither:	
Lancetformet, som Barmose-fundets A-gruppe	1
Lancetformet, som Barmose-fundets B-gruppe	1
Lancetformet, som Barmose-fundets A-C-gruppe, spidsen afbrudt	1
Skæv trekant, den ene kortsider mere end halvdelen af den anden	1
Forarbejde	1

Der forekommer ganske gode flækker. Blokkene minder om Hasbjerg II-fundets.

Blandt de symmetrisk fladehuggede skiveøkser findes to lange, smukke stykker. Den ene er 14 cm lang, den anden, som har afbrudt ægparti, har en bevaret længde på 12,1 cm. Også den ene symmetriske retøkse er en stor og meget smuk økse, 15 cm lang og med en største bredde på 5,75 cm. 7 af skiveøkserne har ægafslag. 3 skraber med udbuet æg har reouche op langs begge sidekanter.

Kroglyng I: Denne boplads er ganske nyfunden, idet den fandtes 30. januar 1971 (mens denne artikel skrives) under en gennemgang af Kroglyngs nordbred. Den ligger på en sandet ryg på tværs af mosebreden. Skønt materialet endnu er beskedent, har det en påfaldende lighed med Hasbjerg II:

1 symmetrisk fladehugget skiveøkse (l. 12,5 cm, største br. 5,1 cm, ægbr. 3,5 cm)

- 1 atypisk kærneøkse.
- 1 fragment af spidsvåben.
- 3 spånkrabere med udbuet æg, de to med sideretouche.
- 1 spånkniv.
- 2 stikler, kantstillet æg, ingen enderetouche.
- 1 „spånhøvl eller -kniv“.
- 1 lancetmikrolith af Barmose-fundets C-gruppe.

Også flækker og blokke minder om Hasbjerg II-fundets.

Kroglyng II er måske blot en østlig udløber af Kroglyng I, men der synes at være et fundtomt område mellem de to pladser. Der foreligger kun en symmetrisk fladehugget skiveøkse med lige til udbuede sider og en skiveskraber med reoucherede sidekanter, typer, der udmærket kunne indpasses i Kroglyng I- eller Hasbjerg II-inventar.

Bopladser i Porsmose: Den sydøstlige del af den store Holmegårds mose benævnes Porsmose. Jorden ejes af gårde i Gødstrup. Nær moseranden er her ude i tørven fundet to små bopladser, som efter den dårlige flintteknik synes at tilhøre Barmose-gruppen, men fundene er endnu små og usikre.

Gødstrup IV: Her er fundet 1 lancetmikrolith af Barmose-fundets C-gruppe, 1 dårlig blok og flintaffald, men også en jernalders knusesten.

Gødstrup V: Herfra foreligger 1 „spånhøvl eller -kniv“, 1 lancetmikrolith af Barmose-fundets A-gruppe, dårlige blokke og flintaffald, hvor iblandt enkelte egentlige flækker, men desuden 1 fragment af en sleben tyndnakket flintøkse og en bred skiveskraber, som kan være neolithisk.

Gødstrup III: Længere mod sydvest på sandet jord i moseranden ligger bopladsen Gødstrup III, hvis inventar også kan opfattes som Barmose-materiale:

- 4 symmetriske fladehuggede skiveøkser.
- 1 skiveøkse, symmetrisk kanthugget mod afspaltningsfladen.
- 1 atypisk skiveøkse.
- 1 ubestemmeligt fragment af kærneøkse eller spidsvåben.

- 1 flække- og 1 spånskraber med udbuet æg.
 - 1 flækkeniv.
 - 1 flække med skåret sidekant.
 - 2 stikler med kantstillet æg, den ene med enderetouche, den anden med tværsrag.
 - 1 mislykket mikrolithforarbejde.
- Der forekommer enkelte ganske gode flækker og blokke.

MERE USIKRE FUND AF „BARMOSE-OLDSAGER“ PÅ BLANDEDE BOPLADSER

Lov Enghave, Hammer sogn: På findestedet for en tværøkse af elgtak³⁴) er der fundet knoglestykker, flintaffald og en spånkniv med fin retouche langs den ene sidekant, samme type, som forekommer i Barmose I.

Længere mod syd i *Lov Enghave* har dyrlæge Fugl, Lov, samlet en del groft flintaffald af Barmose-karakter, men redskaber er endnu ikke fundet.

Kobberbakken, Åderup, Næstved: På det sandede næs mellem Susåens gamle løb og tilløbet Rønnebæk (Kobberbæk) nær åens oprindelige udløb i Karrebæk fjord ligger en meget stor mellem-neolithisk boplads. Stedet er nu bebygget. På den højere del af bopladsen overfor en stejl erosionsskrænt mod åen er fundet følgende ældre stenalders oldsager:

- 3 symmetrisk fladehuggede skiveøkser.
- 1 skiveøkse, symmetrisk kanthugget fra afspaltningsfladen.
- 1 kærneøkse, skævøkse.
- 1 ubestemmeligt øksefragment.
- 1 spidsvåben.
- 2 skive- og spånkrabere.
- 1 stikkel, midtstillet æg, ingen enderetouche.

Økserne er alle ret små. På denne lokalitet kunne man forvente Ertebøllekultur. Den nedre del af ådalen må i atlantisk tid have været en fjordarm, og der er mange store Ertebølleboplads i området, men det er bemærkelsesværdigt, at der sammen med de nævnte oldsager er fundet 2 mikroblokke af tidlig Maglemose-karakter.

På tre store blandede Maglemose-boplads, som alle ligger

på fast land ved en moserand, er der fundet oldsager af Barmose-karakter sammen med oldsager fra hele Maglemosetid:

Hasbjerg I, Sværdborg mose: 4 symmetrisk fladehuggede skiveøkser. De to er meget smukke økser, den ene med ægafslag, den anden med fin nakkeretouche. Der er ikke fundet tværpil på stedet.

Flaskholmen, Køng mose: 1 stor og grov lancetmikrolith af Barmose-fundets A-gruppe og 7 symmetrisk fladehuggede skiveøkser (inklusive fragmenter). Der er fundet en tværpil, men af en sleben spån og med udbuede sider.

Broksø I: Den kendte store Maglemose-boplads ved Susåens udløb af Holmegårds mose ved godset Broksø. Her er blandt talrige skive- og kærneøkser fundet 8 symmetrisk fladehuggede skiveøkser med ægafslag og/eller nakkeretouche. Heller ikke her forekommer tværpile.

SAMLET VURDERING

Af det her fremlagte materiale kan 19 bopladsfund siges at indeholde et inventar, som falder indenfor de rammer, der angives af typefundene Barmose I og Hasbjerg II. Disse fund er: Barmose I, II, VIII, XIV, XV og syd, Hasbjerg II og IV, Lundby IV og VIII, Vængesbjerg IV, V og VII, Nyskær I og IV, Kroglyng I og II, Gødstrup III og sikkert Lov Enghave.

Sandsynlige Barmose-fund er de to findesteder for en symmetrisk fladehugget skiveøkse og flintaffald sydligst i Sværdborg mose, Gødstrup IV og V og muligvis Kobberbakken, ligesom der synes at være et Barmose-indslag på Nyskær II.

Da den udgravede boplads Barmose I ikke kan siges at være virkelig dækket, er det betryggende at se et så stærkt beslægtet inventar gå igen fra fund til fund.

Ganske vist er alle de øvrige fund opsamlingsfund, men virkelig ideelle dækkede kulturlag, som stammer fra en kortvarig bebyggelse, har hidtil vist sig at være uhyre sjældne, og der er intet, der tyder på, at de skulle blive mere almindelige i fremtiden i betragtning af den omfattende afvanding og opdyrkning af vore bedste findesteder, moserne, der har fundet sted i vort århundrede. Hvis forskningen udelukkende skulle bygge på sådanne fund, ville den ikke være kommet langt.

Man har gennem tiden set mange brogede eksempler på, hvad

f. eks. dansk og tysk forskning har fået ud af blandede opsamlingsfund eller udgravet materiale, der ikke kunne betragtes som virkelig dækket. Men der findes en kategori af udækkede fund, som anvendt med fornøden forsigtighed udgør et brugeligt forskningsmateriale. Det drejer sig om ganske små bopladser, der må skønnes at være resultatet af en kortvarig bebyggelse på en lokalitet, som snart vil blive mindre anvendelig. Det kan f. eks. være bopladser, der er knyttet til strandlinier i et område med en relativ hastig landhævning, som Fosnafundene, eller bopladser anlagt på tørvefladen ved store fladvandede søer under relativ hastig tilgroning. Til sidstnævnte kategori hører de fund, som udgør stammen i det her behandlede materiale.

Denne fundgruppe er karakteriseret først og fremmest af fladehuggede skiveøkser, som i flere detaljer afviger fra tilsvarende typer i Ertebøllefund, lancetmikrolithen med skrå retouche ved den ene sidekant nær spidsen, fintandede benodde og sandsynligvis, som fundet fra Lov Enghave antyder, tværøkser af elgtak. Efter typefundet Barmose I kan dette fundkompleks benævnes *Barmose-gruppen*. Den synes at skulle henføres til slutningen af præborealtid og er som sådan helt eller delvis samtidig med den jyske Klosterlundgruppe.

Materialet synes at tillade en skelnen mellem to faser: Den ældste, som efter bopladsen Barmose I kan betegnes *Barmose-fasen*, er karakteriseret af ret veludførte symmetrisk fladehuggede skiveøkser, hvoraf mange har ægafslag, fin retouche ved nakken, lige til udbuede sider og den største bredde ca. $\frac{1}{3}$ af længdemålet fra æggen. Kærneøkser og spidsvåben optræder sparsomt og for kærneøksernes vedkommende i lidet udviklede former. Der er mange skraberer med udbuet æg, ofte med flad retouche. Små spånbor med retouche kun ved spidsen forekommer. Stiklerne er primitive og som regel uden enderetouche. Kun lancet-mikrolithen forekommer, de fleste store og grove som Vig-pilene med skrå retouche ved den ene sidekant nær spidsen og mikrostikkelfacetten helt eller delvis uretoucheret. Flækketeknikken er dårlig, men der forekommer store, brede spåner eller flækkelignende afslag.

Holder C-14 dateringen af trækul fra kulturlaget, falder denne fase omkring 7300 f. K.

Den yngre fase kan efter bopladsen Hasbjerg II, som virker ren, betegnes *Hasbjerg-fasen*. Karakteristisk for denne er, at de fladehuggede skiveøkser gennemgående er dårligere udført og ikke så hyppigt har ægafslag. Ensidigt fladehuggede stykker og stykker, som kun er kanthugget mod afspaltningsfladen, spiller en større rolle. Der er langt færre skraber, og egentlige flækkeskraber synes ikke at forekomme. Flere af skraberne har fin retouche op langs begge sidekanter. De små spånbor er tilsyneladende afløst af flække- og spånbor med retouche langs sidekanterne, der dog optræder meget sparsomt. Stiklerne er bedre, og enderetouche forekommer på flere stykker. Mikrolitherne er gennemgående mindre og mere udviklede. Hovedvægten er nu flyttet over på lancetter med hel eller delvis retouchering af mikrostikkelfacetten samtidig med, at lancetter med retouche langs hele den ene sidekant og trekantmikrolither optræder sparsomt. Flækketeknikken er bedre, men de store, brede flækkelignende afslag mangler.

Denne fase kan med forbehold dateres til ca. 7000 f. K.

Det er sandsynligt, at der vil kunne opstilles en tredje fase mellem disse to, hvad enkelte af fundene antyder, men materialet tillader endnu ikke en afgrænsning af en sådan.

Til Barmose-fasen hører foruden Barmose I sandsynligvis Barmose, syd.

Til Hasbjerg-fasen hører foruden Hasbjerg II sandsynligvis Kroglyng I-II og måske Vængesbjerg IV.

Den lille boplads Lundby IV og de store fund Barmose XV og Vængesbjerg V synes at indtage en mellemstilling mellem de to opstillede faser.

De store bopladser Barmose II og Nyskær I og IV synes at have været beboet flere gange gennem lang tid. Nyskær-fundene er dog overvejende sene og rækker sandsynligvis ind i ældre Maglemosetid.

De øvrige fund er endnu for små til, at man tør forsøge at placere dem.

Barmose-gruppen er nu lokaliseret til en række store sydsjællandske moser, men man tør formode, at fænomenet er mere udbredt. Som allerede nævnt må også Skottemarke-fundet være af

Barmose-karakter. Ved de store undersøgelser i de vestsjællandske moser har man ikke været opmærksom på problemet. Jeg har endnu ikke haft lejlighed til at gennemgå det store Åmose-materiale. Visse oplysninger i Therkel Mathiassens beskrivelse af Maglelyng-fundet i „Stenalderbopladsen i Åmosen“ (1943) kunne tyde på, at der er Barmose-materiale på den nordlige del af denne boplads, men da der også har været en sen Ertebøllebebyggelse på stedet, vil det være vanskeligt at udskille Barmose-materiale. Lærer John Rasmussen, Flakkebjerg, har i de senere år søgt Barmose-pladser i Åmoseområdet og mener på nuværende tidspunkt at have et par sikre fund. Materialet er imidlertid endnu ikke stort. Også Vig-fundets pile skal sikkert henføres til Barmose-gruppen. De svarer til Barmosefundets A-gruppe.

Hvis Barmose-gruppen har en ødansk udbredelse, svarer dens udbredelsesområde til den klassiske sjællandske Maglemosekulturs. Det er endnu for tidligt at søge at påvise en direkte forbindelse mellem Barmose-gruppen og den ældste sjællandske Maglemosekultur. Dertil savnes et dateret materiale fra de første århundreder efter år 7000. Der foreligger således både den mulighed, at Barmose-gruppen er en selvstændig kultur, hvis yngste faser forløber parallelt med den ældste Maglemosekultur, eller, at Barmose-gruppen er en præboreal Maglemose-gruppe, der ved udvikling gennem endnu ukendte faser har nået den udformning, vi kender fra de tidlige sydsjællandske Maglemose-fund Lundby II og Holmegård VI.

En del oldsagsformer i Barmose I-inventaret genfindes i de tidlige Maglemose-fund. Det gælder de dårlige kærneøkser, en del mere runde skiveskrabere med stejl ægretouche, flække- og spånknive med fin retouche langs den ene sidekant, flækker eller spåner med skårede sidekanter og de primitive stikler. Hasbjerg II-fundets mikrolith-inventar synes også at repræsentere et stadium på en udvikling frem mod de tidligere Maglemosefund. Tilsvarende er dette funds skiveøkser inde i en negativ udvikling. På den anden side er disse lighedspunkter ikke større end f. eks. dem mellem Barmose-gruppen og Klosterlund-gruppen, der må opfattes som henholdsvis en ødansk og en jysk lokalgruppe af nogenlunde samme alder.

Det, der mere end noget andet giver Barmose-gruppen sit sær-

præg, er skiveøkserne. Som allerede omtalt forekommer skiveøkser også i bopladsfund fra den norske Fosnakultur og den tilsvarende bohusslänske Hensbackakultur som med rimelighed kan anses for samtidige med Barmose-gruppen. Jeg kender endnu ikke af selvsyn disse fund, så en detaljeret sammenligning må udskydes til et senere arbejde.

Om Barmose-gruppens oprindelse kan intet siges. Fra det ca. 2000 år lange tidsrum mellem Allerødtidens Bromme-fund og Barmose-fasen kendes ingen sikre bopladsfund i Danmark. Det er en kulturhistorisk vigtig periode, overgangen fra palæolithisk til mesolithisk tid, omstillingen fra sen-glacialtidens åbne landskab til det skovdækkede lands vilkår. Fremtidens forskning må rettes mod denne lakune i vor fortidshistorie.

I et oversigtsarbejde fra 1964³⁵) har jeg givet en liste over fund af skafttungepile fra Sydsjælland, som viste, at også de sen-glaciale rensdyrjægere har færdedes her. Ved forskellige indsamleres virksomhed er dette materiale siden mangedoblet, så der nu kendes 5 bopladsfund med mere eller mindre ren senpalæolithisk bosættelse. Der er Bromme-materiale i disse fund, men måske også noget, som er senere. Det er imidlertid for tidligt at komme nærmere ind på dette materiale, før det er mere sikkert.

Barmose-fundets skiveøkser må have en udvikling bag sig. Måske skal deres forgængere findes i et miljø med sene skafttungepile.

I det kendte fund fra Pinnberg i Holsten forekommer i det nedre kulturlag skafttungepile og mikrolither sammen med primitive skiveøkser, der er blevet betragtet som de ældste i Norden. Udgraveren, dr. Alfred Rust skelner mellem ialt 7 kulturlag, som dækker det meste af mesolithisk tid³⁶). I sommeren 1969 havde jeg lejlighed til at gennemgå Pinnberg-materialet i Museet på Gottorp. Blandt mikrolitherne fra det nedre kulturlag, som dateres til tidlig præboreal-tid, findes lancetter med skrå retouche ved spidsen og uretoucheret mikrostikkelfacet, men også mere udviklede lancetformer. Materialet virker ikke samtidigt. Hertil kommer, at de primitive lancetformer forekommer op til kulturlag VII sammen med tværpile. Der har utvivlsomt været en meget tidlig bosættelse på Pinnberg, men materialet herfra er så opblandet med oldsager fra senere besøg på stedet, at fundet ikke kan tillægges nogen central

betydning for forståelsen af kulturudviklingen i Nordeuropa på overgangen mellem sen- og postglacial tid.

Til slut føler jeg trang til at takke alle, der har bidraget til materialets tilvejebringelse og dette arbejdes udformning. Selv om jeg har lagt forfatternavn til denne artikel, er dens indhold en sum af flere personers arbejde og tanker. Jeg står i taknemmelighedsgæld til ejerne af de jorder, hvor jeg frit har fået lov til at færdes, til udgravningsdeltagere og indsamlere, der uden betaling har ofret store dele af deres fritid gennem flere år, til overinspektør ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling J. Troels-Smith og medarbejdere for ihærdige forsøg på at tilvejebringe en naturvidenskabelig datering og til professor C. J. Becker for inspirerende kritik under artiklens udarbejdelse. Endelig vil jeg takke venner i Syd-sjælland for inspirerende diskussioner og opmuntring undervejs, og min hustru, Karen Johansson, der har tegnet oldsagerne.

Axel Degn Johansson.

NOTER:

- 1) Bengt Salomånsson: SOME EARLY MESOLITHIC ARTEFACTS FROM SCANIA, SWEDEN. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum, 1961, s. 5-26.
- 2) Therkel Mathiassen: GUDENÅ-KULTUREN. En mesolithisk Indlandsbebyggelse i Jylland. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1937, s. 132-151.
- 3) H. Kapel: En ny boplads fra den ældre stenalder i Kongens Mose. Haderslev Amts Museum, 1963 og Stenalderfolket ved Draved Sø. Skalk, 1965, nr. 5.
- 4) Henrik Tauber: Danske kulstof-14 dateringer af arkæologiske prøver II. Årb. for nord. Oldk. og Hist., 1966, s. 105-106.
- 5) Mathiassen, anf. arb. 1937, s. 144 og 149, samt fig. 27,5.
- 6) N. Hartz og H. Winge i Årb. f. nord. Oldk. og Hist., 1906, s. 225 ff.
- 7) Johannes Krüger: Landskabsformer i sydlige Sjælland. Geografisk Tidskrift, 68. bind, s. 199-200 og fig. 79.
- 8) Ib Marcussen: The freshwater molluscs in the Late-Glacial and Early Post-Glacial deposits in the bog Barmosen, Southern Sjælland, Denmark. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, bind 17, hefte 2, 1967, s. 279.
- 9) Marcussen, anf. arb. 1967, s. 268.
- 10) Sigurd Hansen: Varvighed i danske og skånske senglaciale Aflejringer. Danmarks Geologiske Undersøgelser, II række, nr. 63, 1940, s. 88-90.
- 11) Åke Fredsjö: Studier i Västsveriges äldre stenålder. Skrifter utgivna av Arkeologiska Museet i Göteborg, nr. 1, 1953, s. 51-54 og fig. 19 og 20.
- 12) J. Troels-Smith: Maglemosetidens jægere og fiskere. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1957, s. 118-120 og tidstavlen s. 103 og Knud Andersen: Hytter fra Maglemosetid. Fra Natmus. Arbmrk., 1951, s. 69.
- 13) C. J. Becker: En 8000-årig Stenalderboplads i Holmegårds Mose. Fra Natmus. Arbmrk., 1945, s. 63.
- 14) Andersen, anf. arb. 1951, s. 69-76.
- 15) Wolfgang Taute: DIE STIELSPITZEN GRUPPEN IM NÖRDLICHEN MITTELEUROPA. Ein Beitrag zur Kenntnis der späten Altsteinzeit. Fundamenta, Reihe A, Band 5, 1968, s. 16 og f. eks. Tafel 31,1, Tafel 52,7, Tafel 75,6 og Karte 2.

- 16) Fredsjö, anf. arb. 1953, s. 144.
- 17) Mathiassen, anf. arb. 1937, fig. 23,11.
- 18) Erik Brinch Petersen: KLOSTERLUND – SØNDER HADSUND – BØLLUND Acta Archaeologica, Vol. XXXVII, 1966.
- 19) C. J. Becker: Maglemosekultur på Bornholm. Årb. f. nord. Oldk. og Hist., 1951, s. 130–131.
- 20) Alfred Rust: Die Funde vom Pinnberg. Offa-Bücher, Band 14, 1958, Tafel 4, nr. 2, 6, 7 og 10.
- 21) Kulstof-14 Dateringslaboratoriet, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling, K-1427.
- 22) Brinch Petersen, anf. arb. 1966, fig. 130.
- 23) Erik Westerby: Stenalderboplader ved Klampenborg. Nogle Bidrag til Studiet af den mesolitiske Periode, 1927. s. 108.
- 24) Th. Mathiassen i J. P. Trap: Danmark, 5. udg., bind IV, 3, Maribo amt, s. 814.
- 25) A. Hagen: Problemkompleks Fosna. Fynd 1963. Göteborg och Bohusläns Fornminnesförenings Tidsskrift, s. 53–59.
- 26) Fredsjö, anf. arb. 1953.
- 27) Th. Mathiassen: Danske Oldsager I. Ældre Stenalder, 1948, nr. 175–76.
- 28) Vedanatometisk Laboratorium, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling, breve af 22/2 1968 (E. Tellerup) og 24/8 1969 (Peter Wagner).
- 29) Kulstof-14 Dateringslaboratoriet, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling, K-1359.
- 30) Axel Johansson: Sydsjællands oldtidsbebyggelse. Årbog for Historisk Samfund for Præstø Amt, 1964, s. 297.
- 31) Mathiassen, 1937, s. 137–139 og fig. 23,1–5.
- 32) Ebbe Lomborg: Fladehuggede flintredskaber i gravfund fra ældre bronzealder. Årb. for nord. Oldk. og Hist., 1959, fig. 11.
- 33) Marcussen, anf. arb. s. 281.
- 34) Johansson, anf. arb. s. 273 og fig. 3.
- 35) Johansson, anf. arb. s. 265–267.
- 36) Rust, anf. arb. 1958.

EN SOMMERFORLYSTELSE I 1817

ELLER

REJSE I SJELLAND

Af J. L. Beeken, Hofboghandler

OM BOGEN OG DENS FORFATTER

Hverken den rejseskildring, hvoraf der i det følgende bringes et uddrag, eller ophavsmanden til den er kendt af ret mange i dag. Man søger forgæves forfatteren i Vilh. Andersens danske litteraturhistorie, og den lille bog er i øvrigt ikke benyttet som kilde til Danmarks Kirker, Præstø Amt, hvor man har taget oplysninger fra Molbechs rejsebeskrivelse, der er lidt tidligere. Første udgave af Dansk Biografisk Leksikon (Bricka) har en kort omtale af Beeken og hans produktion. Oplysningerne er taget fra Erslews Forfatterlexikon. Afdøde dr. phil. Anders Bæksted har henledt undertegnedes opmærksomhed på bogen, der rummer stof af lokalhistorisk interesse.

Jens Lorentz Beeken, 1786–1841, fik bogtrykkeruddannelse, men etablerede sig som boghandler og blev 1811 hofboghandler. Beeken redigerede og udgav ugebladet „Statsvennen“ og har forfattet et par skønlitterære arbejder. Han rejste meget efter sin tids forhold, bl. a. til Sverige og Nordtyskland. Sine indtryk nedfældede han i bøger, der „baade læstes og recenseredes“.

„Rejse i Sjælland“ er formet som en række breve til en ven „L“. Bogen er dediceret til Knud Lyhne Rahbek, der var herlovianer, og Beeken omtaler med glæde skovene om Herlufsholm, hvor han selv har færdedes. Rejsen gik til Roskilde, Ringsted, Næstved og Køge; men af den lille bogs 72 sider omhandler de 40 Næstvedegnen. Det korte afsnit, der handler om Herlufsholm, falder ganske vist uden for Præstø amts område, men en del af skildringen vedrører Næstved-borgernes fester i skoven, så afsnittet lod sig vanskeligt udskille og er derfor medtaget i dette uddrag.

I sin omtale af historiske forhold følger Beeken ret nøje Pontoppidans Danske Atlas og overtager de fejl og misforståelser, dette værk er behæftet med. Helt ukritisk er benyttelsen dog ikke, idet forfatteren f. eks. tager afstand fra Pontoppidans formodning om, at biskop Petrus Botyldis skulle være identisk med Peder Bodilsen, klosterets grundlægger i Næstved. Det, der giver Beekens bog værdi, er oplysningerne om forholdene i 1817 på de steder, der beskrives. Men fremstillingen må tages med forbehold, da der kan påvises fejl og misforståelser. I skildringen af St. Peders Kirke i Næstved hævdes det således, at malmdøbefonten „bæres af 4 Apostler, ligeledes af Malm“. På stilken af kummen findes 4 små ens relieffer af en mand i munkedragt. Hvad Beeken fremhæver af kirkeinventar, er i øvrigt ret tilfældigt. Han nævner f. eks. et epitafium over „Malene Herwillautzes“ – det skal være „Marene Hr. Willadtzes Børns Formyndere“.

I beskrivelsen af St. Mortens Kirke i Næstved nævnes, at der stod årstallet 1598 på orglet, en oplysning, som ikke gives i Danmarks Kirker. Interessantere er det, at Beeken tager afstand fra C. Molbechs fordømmelse af den skriftestol, præsten havde indrettet i kirkens kor (Molbechs Ungdomsvandring side 34). Med rette gør Beeken også opmærksom på, at Molbech i sit omtalte værk (samme side) fortæller om kirkens indre og siden (side 328) giver indtryk af, at han aldrig har været i kirken.

Beeken har en meget sympatisk skildring af amtmand Danne-skjold Samsøe, og man får den opfattelse, at gennemførelsen af udstykningsen af Næstved overdrev alene skyldes ham – en noget fejlagtig fremstilling.

I bogen nævnes to klubber i Næstved. Det venskabelige Selskab kendes fra Rasmus Nielsen og Otto Smiths bøger, mens „det forenede borgerlige Selskab“ ikke er omtalt hos de to forfattere.

Der kunne fremføres adskillige kommentarer til Beekens skildring, men det ville især omfatte detaljer. Vigtigere er det at konstatere, at den hidtil glemte bog på en venlig, morsom og levende måde giver et øjenvidnes indtryk af Næstved og omegn for godt 150 år siden, som det opfattedes af en turist i 1817.

F. Michelsen.

En Sommerforlystelse.

i 1817,

eller

Reise i Sjælland.

af

L. L. Becken,

Forlegshandler.

O Fædeland — hvort
Beslaaer den søde Trethed, som min Sjæl
Umgriser med en Slavers Kraft, og savner
Med at en Faders Gud i denne Lyd?
Jeg veed ej hvad — men vær den Arme, som
Kan ikke navne Dig! og trefald Vær
Den Usting, som kan navne Dig, og ej
Begejstret ved at navne Dig, som jeg!

Baggesen.

L. L. Becken

Kjøbenhavn.

Trykt paa Forfatterens Forlag,
hos Schiøtz & Manders.

— — — — — Wie klopft
das Herz! Wie erfrischend
Ueber den See die Kühlung heraufsteht!
Und wie die Gegen-
dingum lacht! Da knab langstrecktig,
bunkel und heilgrün
Wellende Kornesche, mit farbigen Blau-
men gepreßet!
O wie es wütht, weitschauernd mit grünli-
chem Dampf durch den Hocken!
Dort das Dorf im Gedüsch, so stolz und
freundlich gelagert
Am herrschangelnden Bach, und der Thurn
mit blinkendem Geiz!
Oben das weiße Schloß in Kastanen!
Worn auf der Wiefe
Nüchliche Küh! und der klause gebogene
See mit der Waldung!
Dort die Schöber des Heus, dort Mähende!
Abgegrit selbst hier,
Von Buchweizen umbüßt, im Gesumf
eintragender Bienen!
Luffe, von Wess.

Efterat have opholdt mig nogle Timer i Ringsted, bestilte jeg Vogn for at kjøre til Nestved. Vejen fra Ringsted til Nestved er ingen saakaldt Kongevej, og var derfor ogsaa hidindtil særdeles slet og om Vinteren paa flere Steder hardtad ufremkommelig; nu derimod anlægges en ny Vej, hvoraf man allerede har faaet et betydeligt Stykke færdigt. Udsigten paa denne Vej, der regnes for 3 Mile fra Ringsted, er særdeles behagelig, da man har bestandig Afvexling af flere Herregaarde og Skove. To Mile fra Ringsted kommer man igjennem en Bye, der hedder Herlufmagle; i denne Bye er en Kroe, den eneste paa denne Vej; men som dog kun er til liden, eller ingen Nytte for den Rejsende, da man næsten ikke er istand til at faae andet her end daarligt Øl og Brændeviin. I de senere Aaringer har her været flere forskjellige Værter; men ingen har nok endnu kunnet bestaae, og maaske tildeels ere blevne forarmede; dette er da ikke heller at undres over, naar man betænker, at der af dette Huus, beliggende paa en Vej hvor ingen stærk Passage er, svares en aarlig Afgift med Skatter af 900 Rbdlr. Noget fra Herluftmagle, øjner man Nestved Kirker, og nu kommer man igjennem en lille Skov kaldet Steenskoven, som tildeels tilhører Herlufsholm. Det varede ikke heller længe, førend jeg saae Herlufsholm paa min højre Side og Nestved lige for mig, og kjørte nu i en meget svær Sandvej, der førte mig til Nestved, hvorfra dette Brev sendes, og hvorfra Du i Morgen skal høre meere.

Din

TREDIE BREV

Nestved. Nestveds Kirker. Hospitaler. Skoler. Kilde. Beskrivelse over Nestveds nuværende Tilstand.

Nestved.

Nestved, der menes at have sit Navn fordi den ligger tæt ved den forbiløbende Aae, som kommer fra Suserup Mølle, og derfor

kaldes Suusaae eller Nesaae, hvoraf Næsbye og Næsbyeholm have deres Navne; eller ogsaa fordi Byen i ældre Tider var i Velstand og Herlighed næst ved Roeskilde, ligger 10 Mile Sønden fra Kjøbenhavn. Den kan ansees som en lille Søestad; thi skjønt Havnen ligger en Miil derfra og kaldes Karbeks Minde, har dog den omtalte Aae ved Byen saa meget Vand, at saavel Baade som Pramme til Varenes Ud- og Indskibning kunne passere her. Byens Oprindelse er vel, som fleres uvis, dog antages almindeligen med Grund, at den tog sin Begyndelse i det 12 Aarhundrede, da ikke allene Adelstanden her kom paa Fode, men og mange saakaldte Herre-Klostre af Benedictiner- og Bernhardiner-Ordenen og flere allevegne bleve bygte, og ved den Anledning, her ligesom i Tydskland, forskjellige Kjøbstæder anlagte. At dette især kan hentydes paa Nestved, kan man slutte deraf, at de tre adelige Brødre Bodildsen, Ridderne Peder, Jørgen og Hemming, i Forening med deres Moder, her i 1135 under Erik Emunds Regjering i Dannemark stiftede det store Kloster St. Peders Kloster, som blev opført paa den Plads hvor St. Petri-Kirke i Nestved endnu staaer, under Biskop Eskild;*) men da dette Kloster Aaret 1261 afbrændte, forflyttedes det til sit nuværende Sted i Skoven ved Byen, og fik Navn af Skov-Kloster. Nu bærer det Navnet efter Herluf Trolle, og kaldes Herlufsholm. At dette Kloster har været Oprindelse til Byen, er rimeligt deraf, efterdi Klosteret siden i lang Tid ejede Byen, som maatte svare Klosteret Penge; Klosteret indsatte ligeledes Byens Borgemestere og andre Øvrigheds-Personer, indtil Kong Erich af Pomern i 1426 betog Munkene disse Rettigheder, og lagde Byen under Kronen, samt gav den sin egen Birkeret, hvilket og hans Eftermand Christopher 3 stadfæstede og forbedrede. Imidlertid havde Byen ikke staaet ret længe, forinden den 1271 tog stor Skade ved Ildsvaade; da endeel af Byen tilligemed St. Peders-Kirke afbrændte. Et gammelt Sagn om Nestved fortæller og, at 1417 havde den nær paadraget sig en stor Ulempe formedelst en Voldsgjerning, som nogle af dens Borgere øvede imod Munkene i Skieninge- eller Mariboe-Kloster. Disse havde gjort Indgreb i deres Fiskerie paa den lollandske Side. Nestveds Borgere toge

*) Nogle antage at den Roeskilder Biskop Petrus Botylidis, der faldt i Slaget ved Fodvig 1134, skulde have stiftet Klosteret; men dette maatte da være skeet ved Foundation 1½ Aar førend han døde.

sig selv til Rette, grebe en Munk og tvende af Klosterets Bønder, lode dem halshugge og begrave i hedensk Jord; for denne Gjerning slap Nestved Borgere dog meget lemfældigt; thi efter en naadig Dom, afsagt af Kongen og Raadet, maatte de blot give Mandebod efter Loven, forsone sig med de 3 Halshugnes Venner, lade deres Legemer optage og begrave i viet Jord. At Nestved har været en vigtig og anseelig Bye, maae man troe deraf, at den i Erich af Pomerens Tid har havt sin egen Mønt, hvor nogle smaa Stykker ere slagne, og som endnu findes i Cabinetterne. Endnu i Kong Hanses Tid var Møntgaarden bekjendt i Nestved. Byen fik Privilegium paa frit Fiskerie under Christian 1ste. Om Nestved nogensinde har været befæstet, vides ikke, men vel at de holsteenske Herrer, Byens Panthavere og Ejere i det farlige Mellemrum efter Christopher 2dens Død, havde uden for Nestved bygt en Skandse, kaldet Huusvolden, hvis Levninger endnu sees uden for Byen i de Banker, som ligge lige for Sortebrødre. De havde der i Sinde at forsvare sig imod Kong Valdemar 3die, som efter sin Indkaldelse til Thronebestigelsen ideligen fordrev disse fremmede Gjester; men Kong Valdemar belejrede denne Huusvold 1344, indtog den næste Aar og nedlagde Anføreren Erich Nielsen med sin Folk. Af Klostere vare her i de katolske Tider, foruden det store Benedictiner-, eller St. Peders-Kloster, et Graabrødre- eller Franciscaner Kloster, stiftet 1239, og et Dominicaner- eller Sortebrødre-Kloster, stiftet 1242. Graabrødre-Klosteret blev nedrevet i Reformationens Tid 1531; men Sortebrødre-Klosterets Bygninger staae endnu; og bruges som en lille Herregaard. Den tilhører for Tiden Comtesse Kaas; og Grev Danneskjold-Samsøe har her anlagt et Brændeviinsbrænderie, som er bortforpagtet til Major Benzen. Paa Sortebrødre-Klosteret findes følgende Paaskrifter paa den ene Længe strax inden for Porten staaer: 1527 Domus hæc in Jesu Christi nomine est instructa – og paa den anden: Hjelp Jesus, Maria, Anna. – Byen har tvende Kirker. Den største er St. Peders-Kirke, hvis Alder regnes lige med Byens Alder; det er en anseelig Bygning af 80 Alens Længe, har 3 Gange og 2 Indgange. Dets Taarn er over 80 Alen højt og har 3 Klokker. I Vaabenhuset staae disse Ord i Munkeskript: Opus est istud completum 1234. Erasmo Abbat. Bag Altaret findes en gammel katholic Altartavle med den hellige St. Knuds Billed, temmelig for-

En af Danmarks Hædermænd,

den, i en for Bogaæsenet uhaalbig Tid saldes
utrættelige, og ikke Modet tabende
Stribent:

Dr. og Prof. K. E. Rahbek,
Theaterdirecteur og Ridder af Dannebrog,

tilægges disse ubetydelige Blade,

af
Forfatteren.

Kjære Rahbek!

Ofte naar jeg ved Susaens Bred i
Hørslusholms yndige Skove, som med
Sjæle et Sted af Dig kaldes: "Danmarks
Tempe," erindrede de mange givende ban-
ske Mænd, som her paa Stedet bannes-
des, saldt Tanken ved at gennemgaae
denne Kælle, naturligviis tillige paa
Dig, og Dit Venkab for mig. Dette
er Grunden, hvorfor jeg tillader mig at
prøve denne lille Bog med Dit ogtvæ-
rige Navn. Kun Haabet om, at Du vil
antage Tilsegnelsen for det den er: et
ufkrømt Beviis paa den sande Kærlig-
hed, med hvilken jeg altid tænker paa Dig, og
i øvrigt alt det jeg i denne Hensende har
at sige til min Undskyldning.

Hilsen og Venkab!

Septbr. 1817.

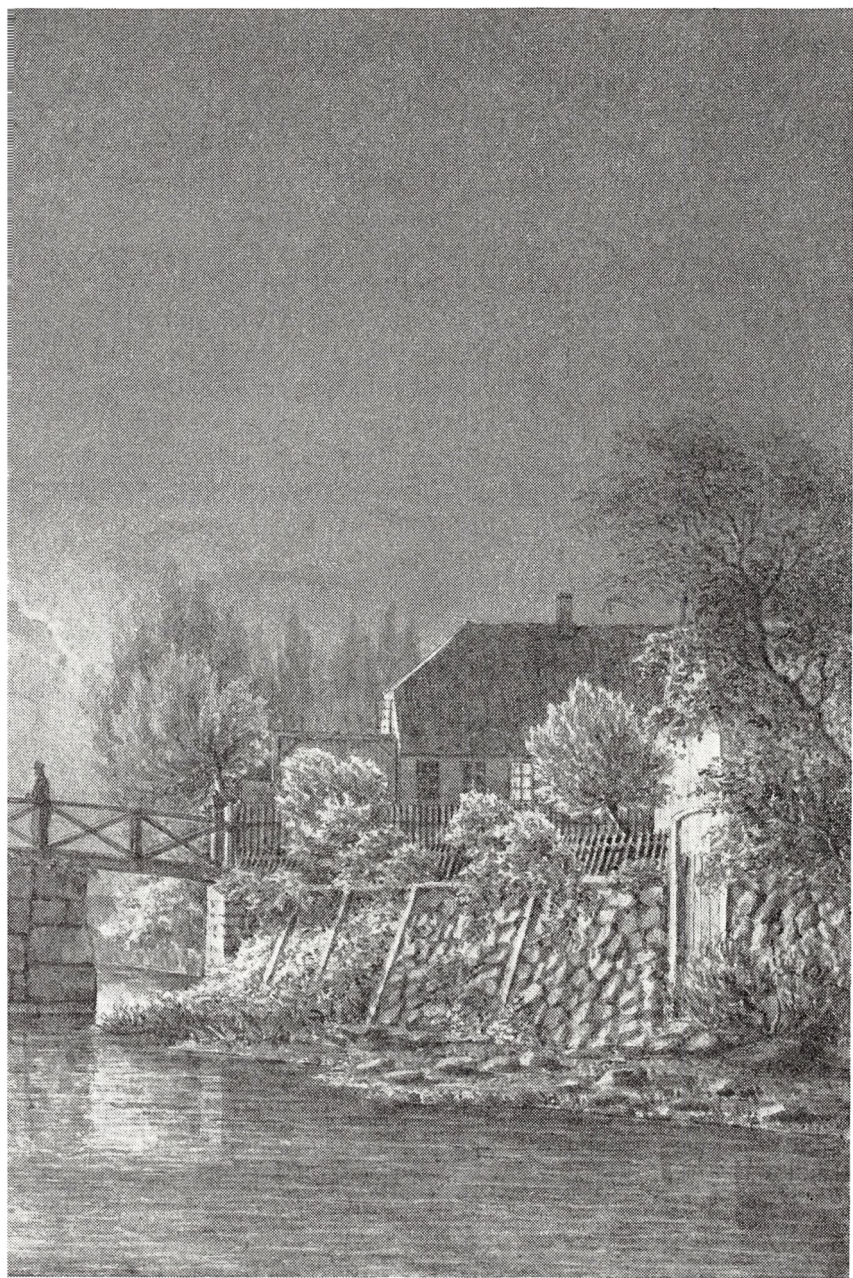
gyldt men meget beskadiget. Den nu brugelige Altartavle er smukt malet og forgyldt, og givet 1683 af H. Hornemanns Enke. Kirkens største Lysekroner er givet af tvende Kobbersmedde fra Flensborg, og den i Choret af H. Hornemann 1630. Prædikestolen er af anseeligt Billedhugger-Arbejd, og Orgelværket meget stort og godt. Her findes endeel Pulpiturer; tvende er i Choret; det ene bygt af Niels Mundt og det andet af Oberst Swane 1709. Daaben er af Malm med en latinsk Munkeinskriftion; den bæres af de 4 Apostler, ligeledes af Malm. Et broderet Altarklæde er givet 1594 af Frue Basse. Ligeledes findes her et stort Crusifix fra 1580; en Liigsteen over C. Passelik 1599, og en ditto over Michel Sehested, død 1583, og Frue R. Gyldenstjerne død 1576. Blandt flere Epitaphier lagde jeg Mærke til Borgemester Jørgensens 1625; Raadmand Hornemanns 1674, Catharina Claudatters 1623; Willum Michalsens 1628; Malene Hervillautzes 1625. En stor Deel Liigsteen findes her ligeledes, samt 2 gamle sønderrevne Faner og nogle gamle Malerier. Hvad denne Kirkes Udvortes angaaer, da er den meget forfalden; dens indvendige Oplysning synes ogsaa med Føje at kunne paaankes. Præsten ved samme hedder Dall. Dette Sognekald skal være godt, da Menigheden er meget stor; så meget mere er det et Særsyn, at Kirken, som det hedder her, kun lidet søges.

Nestveds anden Kirke St. Mortens, har ikke noget synderligt Udvortes; men er inderlig lys og behagelig indvortes. Her er Pastor Holst Præst og det er altsaa ikke at undre over, at denne Kirke har et betydeligt Antal Tilhørere, hvorvel kun $\frac{1}{3}$ Deel af Byen hører til den, foruden en lille Bondeby, bestaaende af nogle faa Gaarde, som hedder Aaderup, der ligger strax ved Nestved. St. Mortens Kirke troer man har været til fra det 13de Aarhundrede. Altartavlen er af konstigt Billedhuggerarbejd fra 1664, og hvo som betragter den med Opmærksomhed, vil beundre hvad Oldtidens Utrættelighed har kunnet afbilde i det haarde Træ. Her sees alle vigtige Tildragelser i Jesu Liv udtrykte, ligefra Begyndelsen til Enden; ja endog Personernes Characterer ere med den Nøjagtighed afbildede, som man hardtad skulde ansee for umulig. Den vil stedse blive et Mindesmærke om Oldtidens Konst, og om dens Nidkjerhed for Religionens Udvortes. Til Altaret høre tvende røde kostbare Fløjelsklæder som ere guldbroderede; det bedste er givet af en Frue v.

Hvidtfeldt 1798 og det andet samt Messehage, af General Galkofsky 1733. Sølvkalken vejer 40½ Lod og er givet 1680. Sølvkanden af Frue Povelse 1696. Daaben er af Malm fra 1515 med en latinsk Munkeinskription. Under Orgelværket er en gammel chatolsk Altartavle, som bør nævnes for dens Mærkværdighed fra Oldtiden og for dens skønne levende Farver, som endnu have vedligeholdt sig. Her sees et stort Pavebilled; Christus overleverende St. Peder Nøglerne, og en Afbildning af Skjærsilden. Prædikestolen er af simpelt Billedsniderarbejd fra 1692. Lysekronen er skjenket til Kirken 1678 og Lysestagerne 1640. Endeel Begravelser findes her, nemlig: Sognepræsten C. C. Brobye 1640; Handelsmand I. A. Korf 1676; Borgemester I. A. Aalborg 1666. Hans Svartz 1622; Sognepræsten A. From; General Galkofsky 1756; Oberst Galkofsky 1758; Maren Pedersdatter 1640; og Wilhelm Hornemann 1699. I Sidebygningen findes de Hornemanners aabne Begravelse, og paa Orgelet staaer Eskild Giøes og S. Gyldenstiernes Navne samt Vaaben med Aars-tallet 1598. Desforuden sees mange Liigstene og Begravelser, samt tvende Lister paa Kirkens Præster fra Reformationen findes her ligeledes. I denne Kirke er endnu den gamle Skik at Vedkommende bruge, istedet for de sædvanlige Pengetavler, en Pung paa en lang Stang, at samle Penge ind i under Tjenesten. Nysnævnte Kirke har et stort Taarn med 3 gode Klokker; paa den største staaer med Munkeskrift: „Hellige Morten! beed for os!“ og paa den anden 1643. For Kirkens Vedligeholdelse sørges tilbørligen; saaledes blev der i 1808 indrettet en nye Skriftestoel; denne Skriftestoel, som Hr. C. Molbech i sine „Ungdomsvandringer, Kbhavn 1811, Side 34,“ kalder: „et smagløst Minde om utidig Glimmersyge og pralende Tomhed; samt en stadselig og anstødelig Indretning,“ vil jeg her beskrive, paa det at Du kan lære at kjende den Hr. Molbech særegne Dømmemaade. I Choret staaer en simpel Lænestoel under et lidet udpændt Stykke Silketøj; herved staaer et lille simpelt Bord, og uden om dette, nogle ligesaa spinkle Bænke. Paa den ene Side ved Stolen staaer malet paa Væggen: „Herren kjender sine,“ og paa den anden Side: „Giv Agt paa Dig Selv.“ At Stolen er til at sidde paa for Præsten, Bordet til at lægge en Bog paa og Bænkene at sidde paa for Skriftebørnene, da de dog vel ikke skulde staae eller sidde paa Gulvet, er let at indsee; men hvorledes at slig en

Storebro i Næstved 1835.

rel' af Fabritius Tengnagel.

Indretning kan kaldes pralende, stadselig og anstødelig, maae Hr. Molbech selv bedst forstaae og forsvare*).

Nestved har ejet et Hospital, stiftet af Dronning Christina, Kong Hanses Gemahl, hvis Ejendomme 1539 bleve henlagte til Vartows Stiftelse i Kjøbenhavn, med Forbehold af 9 Lemmer fra Nestved skulde indlægges. Byen ejer endnu et Hospital, en god Indretning for Gamle og Svagelige; her kan indtages 36 Lemmer og hvert Lem faaer 3 à Mk. om Ugen, foruden fri Varme m. m. Det kaldes Helliggeistes Hospital, og har tilforn havt en Kirke. Nestved har ejet en Latinsk Skole; den blev nedlagt 1740, fordi den ikke, formedelst det nærliggende Herlufsholm, kunde vedligeholde sig. Dens sidste Rektor var Mag. Otto Rud. Byen har nu tvende Almueskoler, hvis Forfatninger ere gode; dog læres her kun det ganske almindelige, saa at der vel næppe kan være Tvivl om, at en Mand med Sprogkundskaber, f. Ex. Tydsk, Fransk og Engelsk, sikkert vilde finde sit gode Udkomme i Nestved. Blandt Byens Mærkværdigheder fra Oldtiden maae den Kilde nævnes, som findes paa Nestveds Overdrev, og som den 2. Novbr. 1561 blev opdaget af en Bonde; denne meldte det til Capellanen ved St. Peders Kirke Hr. Eylert, og at han fandt en helbredende Kraft i dette Vand. Bemældte Eylert lod Kilden derfor ordentlig indrette, med en Fat-tig-Blok derved, omgivet med et Stakkit, der endnu vedligeholdes den Dag i Dag, og besøges meget, især St. Hans- og vor Frue-Aften. I Almindelighed benævnes den ved Hr. Eylerts Kilde**).

*) At Hr. Pastor Holst er „Ophavsmanden“ til dette af Hr. Molbech omtalte „profane Kunststykke“, behøver jeg vil ikke at sige Dig; hvorved jeg dog maa tilføje, at det ganske har vundet høje vedkommende Autoritets Bifald.

En anden Pudserlighed i ovennævnte Hr. Molbechs Bog er at han, efter at have Side 34 gjort St. Mortens Kirke den omtalte Compliment og altsaa været inde i den, dog i samme Bog Side 328 siger: „St. Mortens Kirke er udentil meget uanseelig, ind kunde jeg ikke komme, i hvor megen Umage jeg gjorde mig.“ At man, naar man vil besee en Kirke i en Kiøbstad, henvender sig enten til Præsten eller til Skolelæreren, er rimelig; men at Hr. Molbech ikke har gjort dette, har Hr. Pastor Holst forsikret mig om. Hvori hans megen Umag da har bestaaet, maae Himlen og han selv vide.

**) Ved senere at tale med min Ven Hr. Prof. Sevel Bloch om denne Kilde, erindrede han at have en Afskrift af Kildens Inskription, som han og var saa tjenstagtig at laane mig. Den lyder saaledes:

Efter saaledes at have givet Dig Efterretning om Nestved, for det meste i sin gamle Skikkelse, vil jeg underrette Dig om, hvorledes Nestved nu for Tiden er.

Nestved er en betydelig og næst Helsingøer og Slagelse den største Bye i Sjælland; den er vel bebygget; men mange gamle Gaarde og Huse findes alligevel i den; det bedste Oversyn af Nestved man kan ønske sig faaes, naar man gaaer op paa en af de adskillig høje Sandbanker som Byen hardtad er omringet af. Herfra seer man: Nestved-Bye med Sorte-Brødre-Klosteret; Herlufsholm med Skove; Saltøes Mølle med 2 Skove; Karbeks Kirke; Ydernæss Gaard med Skov; Gavnøes Slot med 2 Skove; Rønnebeksholmskov; Kalkberriisskoven og Steenskoven; desuden seer man Nestveds Aae og selve Søen. Paa disse Sandbanker ligge Byens 2 Vejrmøller, som tilhører Grev Moltke, og som ere de eneste Byen har; dog findes her tillige en Vandmølle. I 1816 var Nestveds Folkemængde 1629, foruden det i Byen liggende Militaire, som bestaaer af 2 Escadroner Landsenerere, foruden de Recruiter og Officierer, som henhører til den her i Byen værende, og for nogle Aar siden opbyggede betydelige Exerceerskole for Prinds Frederik Ferdinands' Dragon-Regiment. At det synes, som det meget Militaire kunde for Indqvarteringens Skyld være besværligt for Borgerskabet er næsten i Øinefaldende.

Grev Danneskjold-Samsøe er Præstøes Amtmand, hvorunder Nestved hører. Byens Byefoged er Justitsraad Schönhejder, en Søn af den saa særdeles agtede Etatsraad og Kammeradvokat Schönhejder.

— — —
Saaledes lever en Døende efter Døden — Eylert —
Er alt hvad man veed om en ærværdig i Nestved —
Nok for Dig Du denne salige Stifter —
Naar mange Dine Efterkommeres Ihukommelse er udslettet —
Denne de flestes Lovtale,
Han blev født, gift og døde —
Snart og kort, er snart og glemt —

Saa staaer dit Navn plantet ved denne Kilde og grønnes —
Som disse Træer og lægge Aarhundrede til din Alder,
Din Aand fryder sig nu hver Gang din Kilde lædsker
En smægtende Afmægtig, af dyb Forundring over
Skaberens Almagt og Godhed og drikker igjen,
Og rækker, naar Hjertet er godt, sin Fattige Broder Haanden,

Værer barmhjertige. Luc. VI.

Det er en sand Glæde at høre hvorledes Grev Danneskjold omtales og elskes af Nestveds Borgere; og han fortjener det unegtelig ogsaa; thi flere gode og nyttige Indretninger har denne sande danske Mand gjort, baade saavel for Nestved som for flere Stæder. Han har saaledes (som er vitterligt nok) anlagt den nye Kanal, der gaaer fra Næsbyeholm til Nestved, $2\frac{1}{2}$ Miil; her skeer Transporten med Brænde fra Danneskjolds Skove, og fra Kanalen igjennem Nestved Aae til Karbek; ligeledes har han ogsaa udvirket, at Nestved Borgere fik deres Jorder samlede, istedet for at før laae adspredte i flere Marker. Disse Jorder eller saakaldte Overdrev har Herluf Trolle skjenket Byen; saaledes, at der til hver Gaard eller Huus ligger noget Jord. Denne af Danneskjold udvirkede Udskiftning er virkelig god; men havde dog den slemme Følge, at Byens almindelige Græsningsmark faldt bort og blev deelt tilligemed den øvrige Jord; herved taber unegtelig den fattige Huusejer, som nu ingen Koe kan holde mere, da det Stykke Jord han har faaet, er hardtad for for lidet til at fore paa om Sommeren; altsaa langt mindre til at skaffe Foder til den om Vinteren. Dog denne Sag kunde nok ved Danneskjolds bekjendte Godgjørelighed paa anden Maade raades Bod paa; men det værste ved denne Udskiftning er at Byens Jorder vil, dersom man ikke sørger derfor itide, om nogle faa Aar komme til at tilhøre en eller nogle enkelte rige Mænd i Nestved. Denne Formodning synes ikke ubegrundet, da flere Velhavende allerede nu begynde at købe Byens Ejendomme, og derpaa sælge dem igjen paa gode Betingelser, naar de først have taget Jorderne fra og lagt til deres egne; ligeledes ville de nok vide at købe den fattige Huusejers Jord, som dog er for liden til at han kan have nogen sand Nytte af den; paa denne Maade ville, som sagt, Byens Jorder om faa Aar staae Fare for at komme i nogle enkeltes Vold, og den ædle Giver Herluf Trolles Hensigt aldeles glippe. – Flere hørte jeg dog nærede det Haab til Danneskjold, at han nok vil vide at afværge de skadelige Følger heraf.

En Indretning gjør især Grev Danneskjold udødelig Ære, nemlig det i Aar strax uden for Nestved anlagte Amts-Hospital. Bygningen er meget rummelig og har 4 Værelser hver med 6 Senge i; desforuden ere her 3 Daarekister, og et stort Loft som i Nødstilfælde ogsaa kunde bruges til at lægge Patienter paa, samt en Operations-

stue. Ved Stedet er en liden Have. En Oekonomus som desuden er Saarlæge ved det Militaire i Nestved, boer her ret net og drager Omsorg for de Syge. Flere heldige Helbredelser have allerede her fundet sted. Overopsynet har Justitsraad Dr. Holtermann og Districts-Chirurgen Thode, som boe begge i Nestved. Enhver Syg paa Amtet modtages her; de velhavende mod Betaling, og de Fat-tige frie eller for Amtets Regning. Det eneste mislykkede ved dette Sted, er dets Beliggenhed lige ved Landevejen, hvor de Syge hvert Øjeblik forstyrres, ikke at tale om, at det i flere Henseender synes upassende.

Nestved har fire eligerede Borgere; samt et vel indrettet Brand-korps, hvorved Officierene bære en smagfuld Uniform, lignende Kjøbenhavns-Brand-Corpses. Den Højstkommanderende herved er Bagermester og Dannebrogsmænd Addit; desuden hører hertil en saakaldet Brand-Vagt, som bestaaer af 24 vel munderede og exerce-rede unge Borgere; deres Lieutenant er en rask Mand, Værtshuus-holder Lange. I Nestved treffer man som i flere sjellandske Kjøb-stæder en meget god Justits og Orden i det Hele; Byen har 2 Politie-betjente og 4 Vægttere; alle munderede. Her findes et gammelt Raad-huus, hvori et Vejer- og Sprøjte-Huus. Denne Bygning vender ud til en Gade mod Aaen; strax herved ligger det eneste Pakhuus Byen har, men som staar ledigt; samt et Magazin som tilhører Grev Moltke til Rønnebeksholm, og som bruges til at gjøre Oplag af Kornvare i. Hvad Nestveds Handel angaaer, da har den i de senere Aaringer næsten ganske og aldeles tabt sig, imod hvad den forhen var; maaske kan Aarsagen hertil være at man nu finder 5 Gange saa mange Kjøbmænd her mod forhen. Vilde kun Vedkommende overholde, at ikke enhver omvandrende Speculant tillodes at ned-sætte sig som Kjøbmand, fik nok Byen større Handel; thi det meget Bissekræmmerie med Vare paa Landet maae unegteligen skade enhver Kjøbsteds Handel. Af Professionister gives her alle Slags; dog fiint og ret smukt Arbejd gjøres her neppe. Nestved har desuden en stor Gjæstgivergaard, beliggende paa Torvet; 2 offentlige Bil-lards; – et Viinhuus; 3 Kegelbaner m. m.; samt – tvende Lotterie-Collectioner! Hertil kan anføres en Conditor, som ligeledes boer paa Torvet. Et meget velforsynet Apothek, som ikke giver Hoved-stadens Apotheker noget efter, er her, hvis Ejer er en meget yndet

og stræbsom Mand, Hr. Langsted. Byen har ogsaa et Læse-Selskab; men da Læselysten ikke her er synderlig stor, og for det meste kun strækker sig til Statstidenden, saa indsees, at om dette Læse-Selskab ikke kan tales synderligt; derimod gives her 2 Clubber som ere i fuld Flor. Den ene kaldes det adelige- eller venskabelige Selskab, og den anden: det forenede borgerlige Selskab. Hvad nu en adelig Club egentlig vil sige her, er ikke saa let at bestemme; thi forstaaes herved efter Peder Syvs Ordsprog (1ste Deel Side 5): „Adel her, Adel der, Hvo ædelt gjør, Han ædel er“ – vor Herres Adel, og ikke den jordiske Adel, da held Nestved! at den i sit Skjød har mange saadanne Hædersmænd; men tages Ordet i en anden Betydning, da er Nestved nok den første Bye, hvor et saadant Selskab af sit Slags er oprettet. Ethvert af disse Selskaber bestaaer circa af 100 Medlemmer. At slige Selskaber ellers har her, som i andre Byer fordærvet den huuslige Selskabelighed, som fandt Sted i gamle Dage, er let at indsee; thi naar man undtager Byens Honorationers Gjestebude, hvortil vel sjelden nogen Borger indbydes holder enhver Familie sig i sit eget Huus; dog maae jeg herved anmærke, at Nestveds Borgere, ere saa gjestmilde, som nogetsomhelst Borgersamfund i hele Danmark kan være.

Lev vel!

FJERDE BREV.

Lille Nestved. Herlufsholm Skov. Herlufsholm Skole. Kirken og dens Mærkværdigheder. Kirkegaarden. Rejsen til Gavnø, Gavnø.

Nestved.

I dag var jeg paa Herlufsholm. Vejen fra Nestved hertil gaaer igjennem en strax herved liggende Landsbye ved Navn: Lille Nestved. Denne Bye hører til Herlufsholm, og adskilles fra Nestved ved den forhen omtalte Aae, hvorover der gaaer en Broe. Her er P. Handrup, bekjendt ved endeel Skrivter, Skolelærer. Det er et lidet Levebrød han har, saa at denne flittige Skolelærer med sin talrige Familie, kan sikkert med Nød og neppe slaae sig igjennem i disse besværlige Tider. Handrup bliver almindelig i Egnen nævnet ved „den gode Handrup“, og sandt er det, at han unegteligen er den godmodigste ærligste Sjel, ligesom heller ikke ufortjent ved sine Almue-Skrivter. Han er tillige Organist til Herlufsholms Kirke, men jeg troer hans Løn herfor er blot 20 til 30 Rbdl. om Aaret. Maatte dog denne Mands Kaar vorde bedre! –

Noget fra lille Nestved gaaer Vejen til Herlufsholm igjennem en af de yndigste Skove, Danmark ejer. Denne Skov besøges, imod al Formodning, kun meget lidet af Nestved Indvaanere, undtagen om Søndagen, naar her er Dands. Dandsen finder Sted paa en stor Plads midt i Skoven; her er da lagt et Gulv, og oprejst et Orchester, hvorved de Herrer Musici sidde: formodentligen Hoboister ved det Militaire i Nestved. Et stort Telt er opslaaet, hvor der opvartes af Byens Conditor med alle Conditor-Forfriskninger. Ikke allene Byens Indvaanere ere tilstede ved denne Dands, men endog Folk flere Mile fra Omegnen; at en stor Mængde Tilskuere af Bønder og slige Folk ogsaa indfinde sig, behøves vel ikke at anføres. Det Hele bestyres af en Officer, og enhver Deeltagende betaler 5 Rbdlr. for Sommeren. Hver Søndag Eftermiddag dandses, og naar det mørknes, oplyses Dandsepladsen med Lamper, hvorved det beklageligste er, det ikke sjeldent indtræffende Vanheld, at Damerne saare let faae deres Pynt og Klæder ilde tilredte. At nu denne Dandseindretning kan være ret fornøjelig for de Deeltagende, er begribeligt; men naar man betænker, at Herlufsholms Skole-Disciple formodentligen ogsaa ere med, og hvor let disse unge Mennesker, deels ved nøje Bekjendtskab med Bal-Damerne kunde blive for meget adspredte og faae for megen Lærdom i visse Ting, maatte man sandeligen ønske at denne offentlige Dandsen ophørte; saameget mere som jeg inde i Skoven, noget fra hvor man dandsede, saae Optrin, som ikke findes i Miltons Paradiis. – Nu et Par Ord om Herlufsholm.

Herlufsholm ligger neppe en Fjerding Vej fra Nestved. Dette Kloster var det, som Peder, Jørgen og Hemming Bodildsen i Forening med deres Moder 1135 stiftede og blev bygget i Nestved; men som afbrændte 1261 og igjen blev opbygget her og kaldet Skov-Kloster; hvilket jeg i mit tredie Brev til Dig har omtalt. Efter Reformationen tilfaldt Klosteret Kronen, og kom 1560, ved Mage-skifte med Kong Frederik 2den, i den berømte Søhelt Herluft Trolles Eje, som derfor gav Hillerødsholm, det nuværende Frederiksborg. Kort før sin Død, 1565, blev Herluf Trolle enig med sin Mage, Birgitte Giøe, og bestemte Herlufsholm med alt dens tilliggende Jordegods til en Friskole, som lige indtil vore Dage har vedligeholdt sig, og ansees for en af Landets bedste lærde Skoler. Adskillige Uheld,

Mangel paa tilbørligt Tilsyn, have vel rammet Stiftelsen, men Grev I. L. Holstein især ophjalp den igjen under sin Bestyrelse; og den nuværende Patron, Statsminister Kaas, giver ham heri intet efter.

Bygningerne have de gamle Aarhundredes Udseende og Styrke; dog har Kaas ladet en nye anseelig Skolebygning, tilligemed flere Bygninger, som har Nutidens Udseende og Smag for faa Aar siden opføre. Skolen har et udvalgt Bibliothek*), en betydelig Samling Naturalier, Mineralier og Instrumenter m. m.

Omkring Gaarden ere Skove; Alleer, Haver og Fiske-Parker; kort her savnes intet, som kan fornøje Mennesket.

Mangfoldige af Danmarks lærde og navnkundige Mænd ere demitterede herfra, og næsten hvert Aar demitteres nogle; Skolens Rector er den værdige Justitsraad Prof. Brorson.***) – Herlufsholms fortrinligste Mærkværdighed er dens Kirke; i sit Slags den skjønneste, Danmark ejer. Man træffer her en indtagende Pyntelighed, en Simpelhed, en Lysning; kort, det Menneske som ikke i Herlufsholms Kirke kan røres, hans religiøse Følelse kunde man med Føje drage i Tvivl. Dette kan med saa meget desto større Skjel paastaaes, naar her siges, at Præsten her paa Stedet er Hr. Petersen.

Hvad der end mere forhøjer Kirkens Værd, er det hvad den gjemmer. Her er Herluf Trolles Grav i et Capel bag Altaret; oven over den er hans Billed i fuld Legemstørrelse, udhugget i hvidt Marmor. Han fik sit Bane-Saar, som bekjendt, i et Søslog 1565. Hans værdige Måge lod dette Minde rejse for ham i 1568. Hun døde 1574 og ligger ved Siden af ham, og har et ligesaa kostbart Monument som han. Omkring disse Monumenter staae fire Engle af Marmor; og seer man tillige to fuldstændige Jernrustninger staaende ved Kisterne. Disse Rustninger antager man, at have tilhørt: den ene Herluf Trolle og den anden hans Svoger. Næst ved dette Par, findes en Liigsteen hvorpaa Borre Trolles og Hustrue

*) Dette Bibliothek bestaaer af næsten 13000 No., hvaraf Grev Thott skjenkede Stiftelsen 5200 Bind og G. R. Brandt 6900 Bind. Begge disse Adelsmænd vare i sin Tid Patroner for Herlufsholm.

**) I Skolens sidste Tidsrum af omtrent 50 Aar, regnet fra 1757 til 1806, er et meget betydeligt Antal af Disciple sendt herfra til Universitetet; af disse ere 106 blevne hæderlige Embedsmænd i Staten og gavnlige Borgere i deres Land.

Pernille Gøies Navne læses med Arstallet 1571. Strax herved findes en smagfuld, for faa Aar siden forfærdiget Kiste med Levninger af – Arild Hvitfeld. Her har man nu gjemt hans hentørrede Legem, som for nogle Aar siden misbrugtes af en letsindig Ungdom ved deres Børnelege; nede i en Kjelder under Kirken, hvor flere Kister findes, staaer hans forraadnede Kiste, hvorfra man formodentlig havde hentet denne store Mands Levninger og drevet utidig Kaadhed med dem, indtil Herlufsholms nuværende Patron sørgede for at disse Optøger standsede, og gav Arild Hvidtfelds Been en nye Kiste, det mindste han nok havde fortjent af Danmark*). I dette samme Capel findes oppe ved Loftet en gammel Buste, som sikkert skal forestille Birgitte Gøie. Nede i Kirken er Geheimeraad Marcus Gjøes store og prægtige Marmorgravsted. Han døde 1698 som Skoleherre over Herlufsholm; dette Monument giver i Pragt ikke de kongelige i Roeskilde meget efter. Aarstallet 1700 findes paa det. Kirken har et nyt og smukt Altar, og et Orgelværk med Klokkespil. Prædikesolen er fra 1623 og bekostet af Rosenkranz. Her findes en net, men simpel Daab, og et Epitaphium over Prof. Resen 1639, samt tvende Lister over samtlige Præster her ved Kirken siden Reformationen. Strax ved Daaben hænger et smukt Malerie, i Anledning af Maria K. Ørns, fød Studsgaards Død 1768; ligeheroverfor hænge 3 Faner. Ved den ene Udgang staae 3 kunstige Pyramider af Træ, som forhen have staaet ved Altaret.

Noget fra Kirken er Herlufsholms Kirkegaard, for nogle Aar siden anlagt; den er i det mindre, hvad Assistentkirkegaarden ved Kjøbenhavn er i det større.

Fra Herlufsholm tog jeg til Gavnø, som nu tilhører Baron Reetz-Thott, og hvortil Vejen fra Nestved er meget behagelig, da den for det meste gaaer langs Aaen.

En liden Miil fra Nestved ligger Baroniet eller Herregaarden Gavnø, egentlig Gabnø, fordi den paa en omflydt Øe ligger ved Gabet eller Udløbet af Nesaee, kaldet Karbeks Minde. Gaarden er en af de ældste, da den Aar 1390 tilhørte en Ridder ved Navn Waldemar Bydelsback, som da solgte den til Dronning Margrethe. Hun stiftede der et adeligt Nonnekloster, St. Agnes til Ære. Pave Benedictus 13de og Bonifacius 11te stadfæstede denne Stiftelse. Biskop

*) Arild Hvidtfeld døde 1609.

Peder Jernskæg i Roeskilde skjænkede hertil Øen Svinøe 1410, og lagde nogle Aar derefter mere Gods hertil. 1427 blev en Munk af Graabrødre-Ordenen beskikket til Dansk og Latinsk Prædikant for Jomfruerne i Gavnøes Kloster. 1515 fik Severin Arildsen af Kong Christian den 2den Forlehningsbrev paa Gavnøe Gods og Kloster og 1519 Niels Lykke ligesaa, imod at Jomfruerne skulde beholde deres Rettigheder og Fordele. 1523 fik Mogens Giøe af Frederik 1ste Livsbrev paa Gavnøe. Efter Reformationen blev Klosteret Kronens Forlehning og overladt til Jochum Beck; siden 1547 til Claus Hvitfeldt, og senere til forskjellige adelige Familier, for nærværende Tid den Thottiske.

Her finder man en stor, overmaade sjelden og skjøn, godt vedligeholdt Malerie Samling af de berømteste Mestere. I Gaardens Bygning findes et vakkert lidet Capel tjenligt til Gudstjeneste, men som kun for Tiden blot bruges et Par Gange om Aaret, naar Herskabet comunicerer. Ingen har mere forbedret denne Ejendom, end Otto Thott, som tillige byggede endeel prægtige Længer. Capellet er forsynet med en udvalgt Samling bibelske Malerier. I Aaret 1766 blev den nye kostbare, omtrent 400 Alen lange Broe anlagt, som fører til Gaarden; herved blev en betydelig Mangel afhjulpen, da man tilforn tildeels maatte kjøre i Vandet. Det er en sand Fornøjelse at see hvor godt vedligeholdt denne Bygning er, hvortil ogsaa kommer en særdeles skjøn anlagt Have med mange andre Herligheder. Meget glædede det mig at erfare, at Herskabet stedse er villigt til at tilstede enhver Fremmed Adgang at bese Stedets Herligheder; ja endog deres egne Boboelses Værelser. Det eneste man billigen kunde føre Anke over, er, at Maleriesamlingen saa skjødesløst er ordnet; saaledes træffer man sande Mesterstykker hængende paa Trapperne og i Gangene; men derimod i de prægtigste, ja endog i de til det kongelige Herskab bestemte Værelser, mange Stykker, som neppe fortjente Plads her. Hvis en Kjender vilde paatage sig at ordne Stykkerne, enten efter deres sande Værd, eller som nok var det rigtigste, efter deres Mestere, vilde man vinde megen Tid ved at gjennemsee Samlingen, der virkeligen er værd at man rejser 12 Mile for at see.

Efter at have opholdt mig her nogle Timer, tog jeg tilbage til Nestved, hvorfra jeg i Morgen tidlig rejser til Kjøge.

Hilsen!

FEMTE BREV

Afrejse fra Nestved. Vejen til Kjøge. Kjøge-Kirken og Byens øvrige Mærkværdigheder.

Kjøge.

I Morges forlod jeg Nestved, efter at have taget Afsked med nogle særdeles kjere Venner.

Iblandt flere behagelige Veje i Sjælland, har Vejen fra Nestved til Kjøge en ikke liden Rang. Den gaar forbi Byen Holsted og Holmemølle igjennem Gisselfelds Skov; ude af den faaer man Gisselfelds Kloster*) at see; derpaa kommer man igennem Byerne Brobye og Fersløw til en Skov ved Navn Vognkjepeskoven; herfra gaar Vejen igjennem Byerne Ulstrup og Sædder, forbi Herfølge. Nu øjner man Kjøge og har tillige Prospekt af Walløe Kloster.

*) Min Bestemmelse paa denne korte Reise var naturligviis ogsaa at besøge Gisselfeldt, der er mærkværdig i flere Henseender; men da jeg, den Dag jeg havde bestemt at tage did, erfarede, at Ejeren, Grev Danneskjold-Samsøe, havde indbudet Nestveds og Omegns (vel at forståa) Honoratiøres, til en Højtidelighed, som hvert Aar finder sted paa Gisselfeldt i Anledning af Grevindens Fødselsdag, frygtede jeg for at komme til Ulejlighed, og maatte altsaa opsætte denne Tour til en anden Gang.

LITTERATUR OM PRÆSTØ AMT

1967—68

Ved A. Strange Nielsen.

STEVNS VALGMENIGHED. – Det var i 1887, man byggede valgmenighedskirken på Stevns. I anledning af 80-året har valgmenigheden udsendt et nobelt lille jubilæumsskrift. Det bringer en række erindringer fra den tid, da menigheden stiftedes og fra årene videre frem. Det er stof, der belyser menighedslivet indefra, og som næppe havde kunnet bevares, uden at man lidt utraditionelt havde fejret 80 år.

KALVEHAVEBANEN. – Forlaget YNICO har til formål at udgive bøger om nedlagte jernbaner. Forfatteren Ib V. Andersen har samlet et stort og autentisk stof om Kalvehavebanen. Den fortæller først om de planer, der gik forud for oprettelsen af banen, derefter om arbejdet med banens anlæg og videre om dens virke som trafikskab 1897–1959. Det er en fortælling om banen i gode og onde dage, om vanskelige tider, men også om fremgangsår, og ikke mindst om den trafikmæssige tjenestegerning, der kom en hel egn til gode. Det er et meget værdifuldt stykke egshistorie, der her præsenteres.

DEN GAMLE REDAKTØR I STEGE. – Under denne titel bringer „Pressehistorisk årbog“ 1967 en artikel af Herman Borgstrup om mønboen, redaktør *Hans Jørgen Jensen*, som 1878 overtog „Møns Folkeblad“ og ledede det gennem mere end 20 år. Artiklen er en skildring af den initiativrige og uforfærdede bladmand, der ville udrette noget med sin pen, og også formåede det.

NÆSTVED–HERLUFSHOLM. – I Herlufsholm årsskrift 1968 bringer arkitekt *Helge Finsen* og dr. phil. *Hilmar Ødum* en artikel „Kampen om vadestederne – Middelalderkrige omkring Herlufsholm–Næstved“. Det befæstede punkt „Husvolden“, der spøger i

Næstveds historie, drages ind i undersøgelser og betragtninger om Herlufsholms mulige funktion som befæstet støtte punkt før og under det ældste Skovklosters tid.

SJÆLLANDSKE SYSSEL-PROVSTIER. Universitetsadjunkt *Troels Dabberups* doktordisputats „Det danske syssel-provsti i middelalderen“ (Gads Forlag) har interesse for Præstø amts historie, fordi der bringes et interessant, ganske vist spredt, stof om styrelsen af kirkerne i amtet, hvor Tybjerg herred forvaltedes af ærkedegnen ved Roskilde Domkapitel, mens resten af herrederne hørte under Domprovstens myndighedsområde, bortset fra Møen, der styredes for sig selv.

NÆSTVED GYMNASIUM 1943–68. – Næstved Gymnasium har i anledning af sit 25-års jubilæum udsendt et jubilæumsskrift, forfattet af lektor *F. Michelsen*, der selv som 25-års jubilar har de bedste forudsætninger for at skrive sin skoles historie. Han indleder med at fortælle om Næstved Latinskole, som nedlagdes 1739, og han fortsætter med en beretning om, hvordan gymnasiesagen blev taget op i 1917 og gennemført i 1943. Derefter fortælles om stort og småt gennem de 25 år, og der bringes en liste over samtlige lærerkræfter 1943–68. Jubilæumsskriftet er velskrevet og velillustreret, stoffet er grundigt gennemarbejdet og dækket godt ind med kildehenvisninger.

KIRKER I PRÆSTØ AMT. – På Gyldendals Forlag har provst *J. Exner* udgivet bogen „400 danske landsbykirker“. Der gives heri en kortfattet beskrivelse af de mest seværdige kirker i landet. Præstø amt er repræsenteret med ikke mindre end 21 kirker, som alle præsenteres med fyldestgørende beskrivelser. Overalt peges der på de ting, der er værd at lægge mærke til. Udførligst omtale får kirkerne på Møn samt Karise, Magleby (Stevns), Sværdborg, Udby og Vallø, og der bringes billeder fra flere af disse samt fra Bårse, Kongsted og Sædder.

ØEN NYORD. – Fonden for Bygnings- og Landskabskultur har foretaget en undersøgelse af øen Nyord og derefter indsendt en beretning om resultaterne. Nyord har nemlig specielle landskabelige

og kulturhistoriske kvaliteter, som det gjaldt om at få undersøgt, mens tid var. Rapporten om undersøgelsen er et smukt og vel illustreret hæfte, som indeholder en beskrivelse af øens natur, dens historie og bebyggelse, dens befolkning og erhvervsforhold m. m. Formålet har været at pege på, hvad der kan gøres for at redde dette værdifulde ø-miljø fra undergang, og det er åbningen af Nyordbroen, der har gjort dette problem aktuelt.

HVAD GEMMER DE HISTORISKE SAMLINGER I PRÆSTØ AMT? – Dansk Historisk Fællesforening har udgivet bogen „Manuskripter og arkivalier i danske samlinger“. Det er en fortegnelse over det historiske materiale, som findes i museer og biblioteker samt i de statslige og de lokalhistoriske arkiver. For Præstø amts vedkommende rummer bogen en oversigt over samlingerne i „Næstved by- og egnhistoriske Arkiv“, sammen med hvilke samlingerne i Næstved Museum er nævnt; endvidere i „Vordingborg Museum“, „Vordingborg Bibliotek“, „Møns Museum“ og „Grundtvig-Mindestuerne“ i Udby.

KLOSTRE I PRÆSTØ AMT. – På nyt nordisk Forlag har *H. N. Garner* udgivet en fortegnelse over samtlige klostre i Danmark. Der gives en beskrivelse af hver kloster-orden forud for omtalen af klostrene i den pågældende orden. Hvert kloster omtales kortfattet, men med alle de vigtigste data og nuværende seværdigheder. Et fint kortmateriale viser klostrenes beliggenhed. For Præstø amts vedkommende beskrives 6 klostre, nemlig benedictinerklosteret i Næstved (Skovkloster), antonitterklosteret i Præstø og dominikanerklostrene Gavnø Sct. Agnes Kloster, Næstved Sortebrødrekloster og Vordingborg Kloster. Også det store Næstved Gråbrødrekloster af franciskanneres orden er med.

HERREGARDE I PRÆSTØ AMT. – Gjellerups Forlag har udgivet en praktisk „vejviser“ til „Sydsjællands Herregårde“, forfattet af museumsinspektør *H. Siesdal*. Ledsaget af gode billeder får vi en kortfattet beskrivelse af gårdenes bygninger og deres ejerhistorie m. m., belagt med alle væsentlige fakta. Fra Præstø amt er medtaget 15 af de seværdigste herregårde, nemlig Bækkeskov, Gaunø, Gjorslev, Holmegård, Jomfruens Egede, Juellinge, Lystrup, Nysø, Ro-

senfeldt, Rønnebæksholm, Sparresholm, Thurebyholm, Tybjerggård, Vallø og Vemmetofte.

BØSSEFLINT FRA STEVNS. – Igennem 200 år op til 1850 var Stevns hjemsted for en lokalt betonet glint-industri, nemlig fremstilling af de små gnist-sten, der anvendtes i flintbøsser. Fra værkstederne i Magleby, Holtug, Tommestrup, Højerup m. fl. leveredes i 100.000-vis af disse sten. I en interessant artikel i SKALK, nr. 5, 1968, fortæller *Carsten Hess* om denne fabrikation, og flere af dens udøvere, de såkaldte „stenpikkere“ nævnes ved navn og bopæl.

ERINDRINGER FRA VORDINGBORG. – Højesteretssagfører *Frederik Teist*, som var sagførerfuldmægtig i Vordingborg 1924–32 har på Gyldendals Forlag udgivet erindringsbogen „På afstand“. Et betydeligt afsnit af bogen giver et muntert og levende billede af den tids Vordingborg og de personer, som spillede en rolle i byen. Blandt de mange oplevelser fra sagføregerningen findes en del, der har tilknytning til de sydsjællandske herregårde og deres besiddere.

VELKOMSTBØGER. – Mostrups Forlag har specialiseret sig i udarbejdelse af små praktiske bøger, som i tekst og billeder giver en introduktion til den pågældende kommune, dens institutioner, kommunale råd og udvalg. Hver af bøgerne indledes med en historisk artikel om kommunen. I Præstø amt er der i de sidste par år udsendt sådanne velkomstbøger for Næstved–Herlufsholm (12. årg.), Fladså, Suså, Herlufmagle–Tybjerg, Holmegård, Vallø, Skovbo, Fakse, Præstø og Kalvehave kommuner.

ØSTSJÆLLAND. – Forlagsboghandler *A. Kirkeskov* i Karise har sat sig som mål at udsende 15 hæfter à 40 sider om Østsjællands historie. Han har allieret sig med en lang række af egnens historisk kyndige personer, som skriver hver sine afsnit af det omfattende værk. De 3 første hæfter er udkommet; der indledes med en artikel om Stevns og fortsættes med en række kapitler om Store Hedinges historie. Der er kun i ringe grad tale om egentlig historisk bearbejdelse af stoffet, men meget stof, som det senere ville have været umuligt at skaffe, er nu bevaret. Hæfterne bringer et stort og godt billedstof.

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

Arsberetning 1967-68.

Regnskab 1. april 1967-31. marts 1968.

<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø	<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.
Hensat til udgivelse af år- bog 1967	8.000,00	Tilskud fra ministeriet for kulturelle anliggender...	1.850,00
Fotokopier til årbog	198,05	Tilskud fra amt og kom- muner	430,00
Andre tryksager	145,75	Medlemskontingent	8.029,05
Kontorartikler, porto, telf.	848,05	Salg af årbog	648,60
Møder, foredrag, udflugter	876,86	Salg af særtryk	903,50
Repræsentation	735,75	Renteintægter	397,93
Diverse	765,45	Andre indtægter	45,60
	11.569,91		
Afskrivning af restancer for året 1964-65	678,20		
	12.248,11		
Overskud henlagt til for- muen	56,57		
	12.304,68		12.304,68

Status pr. ultimo marts 1968.

<i>Aktiver:</i>	Kr. Ø.	<i>Passiver:</i>	Kr. Ø.
Obligationer	2.418,62	Hensat til udgivelse af år- bog 1966	8.000,00
I sparekasse og på post- girokonto	6.309,75	Hensat til udgivelse af år- bog 1967	8.000,00
Hos andre	2.255,00	Diverse kreditorer	2.044,16
Kontingenttilgodehavende	16.000,00	Kapital:	
		Saldo 1. 4. 1967	8.882,68
		+ oversk. i året	
		1967/68	56,57
	26.983,37		8.939,21
			26.983,37

Ca. 60 deltog i forsommerudflugten 11. juni 1967, som var begunstiget af meget fint vejr. På Borreby besøgte man det lille, smukke kapel og gik dernæst tur i parken og ud til den gamle borgbanke. Kammerherre Castenschiold og skoleleder Johs. Lyshjelm var vejledere her. Efter en frokost i Skælskør Lystskov samledes man i Skælskør kirke, hvor tobakshandler Brink fortalte om byens udvikling og om selve kirken. Der sluttedes af med en byvandring.

Efterårsudflugten 7. oktober 1967 havde Hellested kirke som mål. Trods øsende regn var der god tilslutning. Førstelærer Vilh. Hellested fortalte i kirken om denne og om Peder Syv. - Kaffebordet var henlagt til den gamle

skole, hvor der udstilledes Hårlev-fund, som lærer Harald Petersen orienterede om. Generalforsamlingen afholdtes sammesteds. Det oplystes, at medlemstallet var gået lidt ned (til ca. 535). Gønge-bogen, Historisk Samfunds første publikation ud over årbogen, var blevet solgt i en hel del eksemplarer.

Sparekassekasserer P. E. Andersen, Næstved, gårdejer Knud Hansen, Holme Olstrup, og skoleinspektør Axel P. Jensen, Hårlev, genvalgtes til styrelsen. De to revisorer amtsrevisor Ernst Hansen og kontorchef F. H. Høyrup samt revisorsuppleanten landinspektør H. Juul Nielsen, alle af Næstved, blev ligeledes genvalgt.

Foredragsmødet i Kompagnihuset fandt sted 25. marts 1968. Arkitekt S. Fritz, Åbyhøj, holdt lysbilledforedrag om gammelt dansk sølv og bestemte de stykker, medlemmerne havde medbragt. Det stigende antal deltagere i den slags møder viser, at der er interesse hos medlemmerne for emner af den art.

F. Michelsen.

PRÆSTØ AMTS MUSEER 1967—68

NÆSTVED MUSEUM

Regnskab 1. april 1967—31. marts 1968.

<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø.	<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.
Lønninger	4.500,00	Tilskud fra staten	12.511,88
Lokaler	17.644,17	Tilsk. fra amt, kommuner	10.380,00
Samlinger	17.149,18	Andre tilskud	2.625,00
Inventar	877,14	Entréindtæger m. m.	236,50
Andre udgifter, herunder		Lejeindtægt (kustodebolig)	900,00
telefon, kontorudgifter, bi-		Renteindtæger m. m.	2.002,91
bliotek, transport, repræ-		Overført kassebeholdning	
sentation m. v.	6.385,71	fra forrige år	34.198,61
At overføre til næste år...	16.298,70		
	<u>62.854,90</u>		<u>62.854,90</u>

Fund og indkøb.

Der blev atter fremdraget en del skårmateriale fra udgravningsområdet ved Bredstræderne i Næstved.

Museet erhvervede på særdeles gunstige vilkår hos fru B. Wieck, Hille-rød, en stor rokokokommode, og fra Ministeriet for kulturelle anliggender modtog vi kr. 4.000 til indkøbet. På auktion fik museet en sølvpuncheske af Næstved-mesteren Henrich Wilcken Schorler; skeen har indgraveret „Næstved Borgerlige Skydeskive Selskab“ og Næstveds gamle byvåben med de tre kroner.

Der indkøbtes endvidere et glaskrus fra Holmegaard og en hulpenning, slået i Næstved, samt en del Kähler-keramik og nogle billeder.

Gaver.

Blandt de gaver, man modtog, skal fremhæves et bødkerværksted, skænket af blikkenslagermester Chr. Nielsen, Fuglebjerg, og en samling tømmerværktøj, legetøj o. m. a. fra glarmester Johs. Aaris-Larsen, Næstved. Fuldmægtig Poul Kristian Kauslund, Odense, overlod os en smuk malet standkiste. Da museet efterlyste ting med tilknytning til Karrebæksminde, modtog vi forskellige ting som ålekurv, fiskenet, taljer o. a. fra den lokale befolkning.

Museets virksomhed.

Under udgravningen til parkeringspladsen i Bredstræderne, Næstved, havde museet lejlighed til at gøre nogle iagttagelser. Man affotograferede en profillinje, som markerede den gamle kirkebanke, og opmålte og fotograferede resten af et middelalderligt munkestenshus. I øvrigt fandtes der flintflækker i terrænet.

Ved Næsby kirke fotograferede og opmålte vi et kampestensfundament, der formodentlig er en rest af den gamle Næsbygård, Næsbyholms forgænger.

Ophængningen i museets kirkesal er blevet ændret i samarbejde mellem museets leder og arkitekt Arne Nystrøm, og rummet fremtræder nu i en meget smuk skikkelse. Næstved kommune lader to middelalderhuse syd for St. Peders Kirke restaurere, og det er hensigten at indrette et museums-
anneks her.

Der arbejdedes med tilrettelæggelse af en fotoudstilling og udarbejdelsen af et jubilæumsskrift i anledning af museets forestående 50 års dag.

Da museet har været lukket en tid på grund af omordning, udgjorde besøgstallet kun ca. 1000.

F. Michelsen.

SYDSJÆLLANDS MUSEUM
Vordingborg.

Regnskab 1967/1968.

<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.	<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø.
Tilskud fra kulturministeriet	9.008,07	Lønninger	14.385,00
Tilskud fra amt og kommuner	11.913,05	Lys, varme, rengøring ...	7.293,17
Andre tilskud	400,00	Forsikring og kontingenter	452,00
Entréindtægter	4.669,50	Konservering, indkøb og nyindretning	4.079,48
Salg af postkort m. v. ...	690,10	Diverse	1.990,05
Kontingenter	675,00		28.199,70
Renter	849,47	Beholdning overført til næste år	13.670,66
Diverse	59,00		
	28.264,19		
Beholdning overført fra forrige år	13.606,17		
	41.870,36		41.870,36

Besøgsantal i 1967: 8804 (heraf 1985 elever fra 57 skoler).

Oplysnings- og undervisningsvirksomhed: Som led i aftenskoleundervisningen er afholdt en række foredrag om Vordingborgegnens oldtid, Borgen Vordingborgs historie samt Vordingborgegnens folkekunst kombineret med besøg på Museet.

Yderligere undersøgelser: Undersøgelser af en overpløjet høj fra stenalderen på Bjergemarken nordøst for Vordingborg er afsluttet. I sommeren 1967 er påbegyndt undersøgelse af en tidlig mesolitisk boplads i Barmosen nordvest for Vordingborg.

Nyindretninger: Arbejdet med indretning af studiesamling og magasin er fortsat.

Vigtigere konserveringsarbejder: Baarse Herreds fane fra 1714 har gennemgået en kostbar konservering. Hermed er museets konserveringsbehov i det væsentligste dækket.

Vigtigere erhvervelser: Vase af Kastrupfajance.

T. Worsaae.

Deres bank . . .

Næstved Diskontobank

... banken i centrum

Hovedkontor: Axeltorv 4 - Tlf. 72 15 00

Søndre afdeling: Grønlandsvej - Tlf. 72 55 44

Nordreafdeling: Ringstedgade 157 - Tlf. 72 56 55

Østre afdeling: Hvedevænget 80 - Tlf. 72 58 40

Vestre afdeling: Slagelsevej 67 - Tlf. 72 56 66

A/S SYDSJÆLLANDS JERN FORRETNING

»STÅLGÅRDEN« NÆSTVED . TELEFON *723300 . GIRO 6514

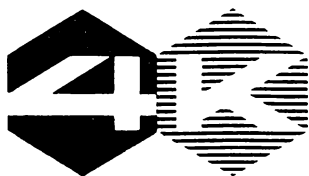
**Det går
hurtigere i
Sparekassen**

SPAREKASSEN

sks

København-Sjælland

Mere end 250 afdelinger i København og på Sjælland

Brændselolie

4 K - Olie $\frac{A}{s}$

Næstved

TELEFON 72 14 20

Også denne bog

er trykt i

N. P. Christensens Bogtrykkeri

Riddergade 7 - 4700 Næstved

Telefon (03) 72 44 00

ÆLDRE ARGANGE

af samfundets årbøger kan købes hos samfundets kasserer for neden-
nævnte priser, for medlemmer dog med 25 procent rabat:

Årgang	Kr.
1913	15,00
— 1915—16 à	10,00
— 1919	10,00
— 1920	15,00
— 1924	20,00
— 1926	10,00
— 1927—28 à	6,00
— 1929	5,00
— 1930—31 à	4,00
— 1932—34 à	5,00
— 1935—36 à	4,00
— 1937	15,00
— 1938	20,00
— 1940—42 à	10,00
— 1943	15,00
— 1944	20,00
— 1945—46 à	6,00
— 1947	20,00
— 1948	15,00
— 1949	6,00
— 1950 se nedenfor	
— 1951	6,00
— 1952	10,00
— 1953	15,00
— 1954	10,00
— 1955—56 à	6,00
— 1957—58 à	10,00
— 1959	5,00
— 1960	8,00
— 1961	8,00
— 1962	8,00
— 1963	10,00
— 1964	10,00
— 1965	12,00
— 1966	12,00
— 1967	12,00

Johs. C. Jessen: Præstø Amts Skolehistorie indtil 1830
(samt lærernes biografi) = årgang 1950

Et begrænset antal særtryk af fortegnelsen over artikler
i årbogen 1912—61 vil kunne købes af biblioteker for
kr. 4,00 pr. stk.

Alle priser er eksl. porto.

Medlemmer af Historisk Samfund for Præstø Amt vil kunne
købe publikationer fra en del andre historiske samfund samt fra
Dansk Historisk Fællesforening til favørpris. Der henvises til fæl-
lesforeningens bogkatalog.

INDHOLDSFORTEGNELSE	Side
BARMOSE-GRUPPEN. Ved <i>Axel Degn Johansson</i>	101
EN SOMMERFORNØJELSE I 1817 (J. L. Beeken)	171
LITTERATUR OM PRÆSTØ AMT 1967—68. Ved <i>A. Strange</i> <i>Nielsen</i>	192
HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT 1967—68	196
PRÆSTØ AMTS MUSEER	198